Hayat

TARİH

CMUASI

Sayı: 7

Ağustos 1968-250 Kuruş

- Çocuklar ve büyükler için çeşitli yayınlar yapmak
- Özel teşebbüse dayanan ilk sanat tiyatrosunu açmak
- Halk oyunlarımızın yayılıp tanınması için tesis kurmak ve festivaller düzenlemek
- Halk türkülerimizi çok sesli koro ile harmonize ettirmek ve bunları konserlerle halka dinletmek
- Halk sanatlarıyla ilgili çeşitli sergiler açmak
- Memleketimizin yaratıcı gücünü teşvik için çeşitli ödüller koymak ve yarışmalar tertip etmek

gibi

Kültür ve Sanat Hizmetleri

ile

memleketin manevî kalkınmasında

ödev alan tek Banka:

YAPI ve KREDİ BANKASI

MORAN - 1574 - H.T.M. - 28

Efes Artemis Heykeli
Fotoğraf: Mehmet Rado

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Sofya'dan İzlenimler 4
Çemberlitaş'ta Gömülü Haç'ın Basındaki Akisleri 8
122 Yıllık İrfan Yuvası: Kuleli Lisesi 12
İzzet Fuad Paşa - Grandük Nikola Görüşmesi 17
Moralı Ailesi 21
Osmanlı İmparatorluğunda Rüşvetçiler 27
Kennedyler'in Kaderi 31
Beyoğlu, Pera İken 35
Fransa ve De Gaulle 40
Türkiye'ye Gelen Yabancı Ressamlar 44
Tarihe Akan Bir Ay 49
Churchill'in Hayatı 50
Resimlerle Eski Türkiye 56
Karikatür 60
Kitaplar Arasında 62
Tarih Postası 64
Bilmece 66

Vilâyetlerimizin Tarihi

Niğde 417
Kütahya 422
İzmir 431
Elâzığ 443

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Ağustos 1968 Yıl: 4 Cilt: 2
Sayı: 7 Sıra: 43

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul **TEL:** 27 61 10

Sofya Dolaylarından İzlenimler

Yazan: Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan

YEŞİLİN türlüsiyle bezenmiş şu yaylanın üstünde, ekin, ağaç, çiçek öbeklerinin ortalarında yer yer kümelenmiş binalardan, sanki birbirinden ayrı parçalar halinde iken bir araya toplanarak vücut bulmuş bir Sofya şehri, sırtını Vitoşa'ya öylesine yaslamış ki, himayesine sığındığı bu arslan tavırlı dağ, onu kuzeyden güneye, batıyı tamamen kapatacak şekilde kıvranmış âdeta batı rüzgârlarından korur gibi mağrur, yükseliyor. Bunun dışında Sofya, doğuya ve kuzeye tamamen açık olduğu gibi yayla güneyde Avrupa sıradağlarına kadar da uzar, gider.

Balkan heyetleri gelişme kurslarının üçüncüsünü yapmak üzere geldiğimiz güzel şehirde daha ilk andan itibaren konukseverliğin en yüksek ve sıcak mertebesine şahit oluyoruz.

Bizi yerleştirdikleri Pliska oteli, Bulgaristan'ın ilk teşekkülü yıllarında hükümet merkezi olarak kullanılan bir küçük kasabanın adını taşıyor. Bu kasaba bugünkü Bulgaristan'ın kuzey - batısındadır.

Pliska, bu rolde oladursun, şimdiki Sofya'nın yerinde çok daha eski; Aurelien devrinde Ulpia Serdica adıyle; onların bir eyalet şeklinde yerleştikleri parçanın merkezi olan eski kasaba vardı.

Bu yayla - kent sırasıyle, Attila, Bulgarlar ve Türkler tarafından işgal edilmiştir. Türkler'in eline geçmesi 1398 yılındadır ve Türk hâkimiyetinin sonu da 1878'dir.

Sofya, Avrupa karayolu üstünde güzel, temiz bir başkent olduğu için bu yoldan kuzeye gidenler, şehirde kalmasalar bile, Sobranya meydanında bermutat biraz duraklayınca, yüzü millet meclisi binasına dönük, at üstünde Çar İkinci Nikola'nın heybetli heykelini görerek bu son tarihi tedai ederler.

Vitoşa dağının iki bin metreyi aşan zirvesine çıkmaya heveslendim. Bin metrenin üstünde bir güzel dağ kahvesinde, şehrin semtleri içine giren imarın büyüklüğünü görmemek mümkün değildir.

SOFYA VE MİDHAT PAŞA

Şunu derhal söylemeli ki, bugünkü kuşaklardan olan Sofyalılar'ın da, buradan geçen Türkler arasında tek sakladıkları ve saydıkları isim, Midhat Paşa'dır. Koca Tuna valisinin ziraat, mektep, banka konularındaki eserlerini açıklayan birinin sözünü diğeri yarıda keserek: «Hayır, hayır diyor, köprüler!... bütün bu bölgeden doğuya uzanan sahayı suyun her türlü zararından kurtaran, faydasına kavuşturan, onun — zamanına göre muntazam — köprüleridir!...» Atatürk'e gelince, o her yerde olduğu gibi burada da kongre dışı! Sofya'da bir müddetçik ataşemiliterlik yapmış olmasını bilmeyen, övmeyen görmedim.

Aslında şehir, verimli toprağı, müsait coğrafî durumu ile her zaman imara nail olmuştur. Kuzey - batıdaki ilçeler, dağlardan inen nefis içme suları, geniş dereler, zamanında yağarsa çok faydalı yağmurlar bu bölgede ziraat ve hayvancılığın, meyveciliğin devamlı gelişmesini sağlamış ve köylü refah içinde yaşamıştır.

Türkler devrinde de, krallık zamanında da, şimdiki rejimde de Sofya, devamlı imar görmüş, tarih belgeleriyle, bilgi merkezi haline gelerek de gelişmiştir. Niçin saklamalı? Ben her şeyden önce bu şehirdeki temizliğe imrendim.

Bugün Sofya üniversitesi dışarıdan çok öğrenci çekmekte ise, bunun sebebi, standart hayat ucuzluğu, iyi iklim, parasız öğrenim kadar, belki ondan da fazla, üniversitenin tesisler bakımından zengin oluşu, öğrencilerin yer ve çalışma bakımından sahip oldukları imkânlar ve disiplinli olmasıdır. Bundan dolayıdır ki Sofya'ya giden vasıtalarda ve Sofya sokaklarında Suriye ve Lübnanlı gençleri görünce yadırgamadılar. Vallée de Rose'dan gelen gülyağları, türlü meyve, tavuk, domuz mahsulü gibi Bulgaristan'ın başlıca ihraç mallarının yanında âdeta memleketin özel temsilcisi görevini yapıyor.

Şehrin hemen ortasındaki çanlı ve iki büyük katedral ile birkaç kalıntıdan başka her şey yeni denilecek haldedir. İkinci Dünya Savaşı'nın bıraktığı bir kısım harabe de ortadan kaldırılarak, parklar ve bahçeler ortasında yeni bir merkez kısmı yapılmış ve bunda muvaffak olunmuştur. Bu başarı, etrafa doğru gittikçe genişleyen şehirde bilhassa mesken ve fabrika inşaatında kendini göstermekte, halk sıhhî meskenlerde oturabilmektedir.

BAYRAKLI CAMİİ

Toplantılar dışında, iki günümüzü Sofya dolaylarını gezmeye ayıran yerli meslektaşlar bana bilhassa, baraj sahasını ve batıdaki Samokov kasabasını gösterdiler. Üstünde motorlu, motorsuz vasıtalarla gezinti yapılan baraj, bol suyu ile Sofya ve civarını, susuzluktan kesin olarak koruyan bir medeniyet eseri Samokov'a gelince; bu kasaba, normal İstanbul - Londra yolu üzerinde olmadığından araba ile bir yol yapmış olanlar onu tanımamışlardır. Ancak şimdi anayoldaki tamir sebebiyle Edirne'den gelenler veya gidenler de buradan geçiyorlar, bundan dolayı trafiği bi-

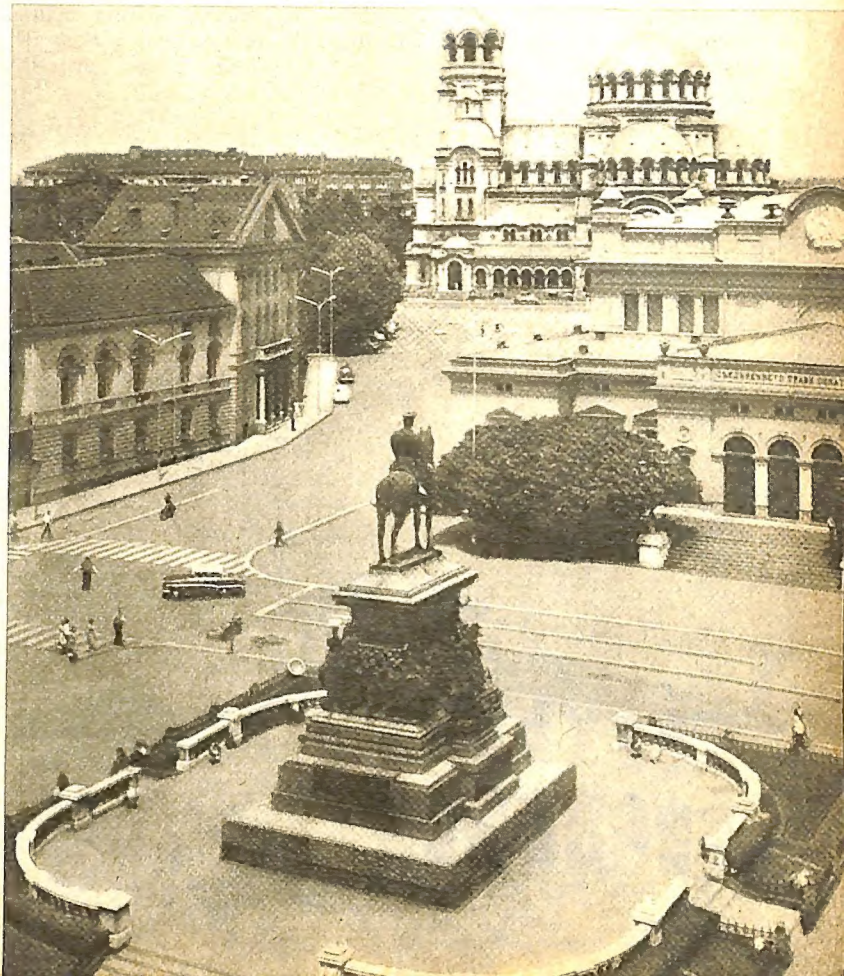

Sofya'nın Sobranya meydanında Rus Çarı II. Nikola'nın heykeli.

raz doluca... Buna rağmen, Sofya'dan önce ilk merkez olarak bir müddet kullanılmış olan bu kasabayı gezdirdiler: Eski Çarigrat (İstanbul) caddesinin adı değişmiş, şimdi yarısı «Lenin», yarısı «Rusya» olmuş.

Şehirden çıktıktan az sonra güney - batıya dönüyoruz; Sofya'dan itibaren geçilen iki, üç şirin küçük köyden sonra yol kasabanın tam ortasına giriyor ve hemen karşınızda **Bayraklı** camii! Doğru telaffuz ile ismi verilen bu cami ile kasaba övünüyor, ancak birkaç defa uğradığı harabî, yapılan tamir ve değişiklikler hakkında pek az bilgi veren muhafızı, her yerde rastlanan bir müzeyi size gezdirir gibi açıklamalar yapıyor, rehber ve kart sunuyor. Tertemiz, güzel bir küçük müze halindeki caminin ziyaretini bitirdikten sonra gözlerim etrafını sınırlayan muntazam duvarın içinde (bir çeşit hazire) kalmış birkaç mezar taşına takıldı.

Yere konmuş düz mermer halinde bulunanlar Musevî olsa gerek. Mermer sandukaları, baş, ayak taşlarıyle tipik ve zengin iki de Türk mezarı var.

Nisbeten daha eskice olanın taşında eski harflerle okunaklı, fakat çok güzel olmayan sülüs yazı ile şöyle tarih düşürülmüş:

..... **buldum gelüp dâr-ı cihanı**
Terk eyledim ben bu aziz cânı
Firdevs-i Âlâ eyleye Bârî makamı
Merhum müderris İbrahim Efendi
İbn-i Süleyman Dobrucalı.
(Hicrî 1229 - M. 1811)

Daha az yıpranmış taşları ve yazısı ile, daha yeni olanın kitâbesi ise güzel bir talik ile — ki mutlaka İstanbul yapısıdır — şöyledir:

Hüvel - Bâki

Elviye-i selâse Müşîri sabık Devletlû Hüsrev Paşa Hazretleri'nin valide-i muhteremeleri merhume ve mağfure Şerife Saide Hanım Hazretleri'nin ruh-ı şerifleri için Elfâtiha.

1261 (Hicrî) (M. 1833)

Samokov'da Bayraklı camiinden sonra ikinci Türk eseri çeşmedir. Kasabanın ortasına, yol kavşağı olan bir meydancığa yerleştirilmiş olan çeşmenin dört tarafında musluğu, yalağı... Her şeyi ile tam teşekküllü bir hali var. Damı, saçakları, umumî şekli bakımından Üsküdar, Tophane çeşmelerini andıran bu çeşmenin üstünde, tarihine delâlet edecek hiç bir eser kalmamış; birkaç defa tamir görmüş olduğu, parça parça birbirini tutmayan taş-

Samokov'da Bayraklı camii.

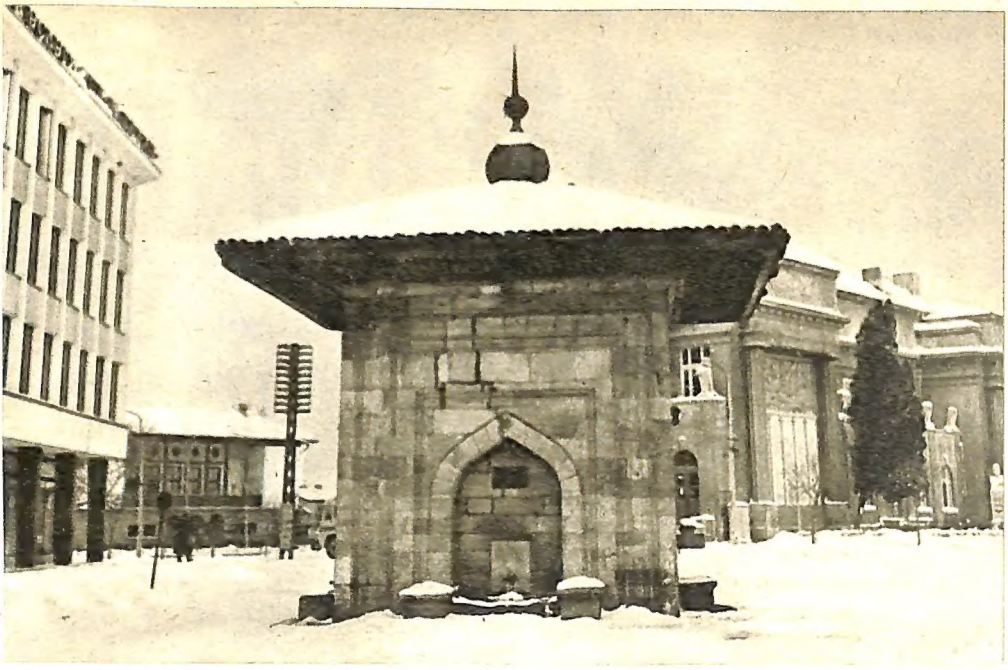

Samokov'da Galemata çeşmesi.

larından belli olduğu gibi, sulamanın evlere kadar yayılmasından sonra kurutulmuş olmakla, bu çeşme tarihî bir eser olmaktan başka bir kıymet de taşımıyor.

FİLİBE VE İSUL

Edirne ile Sofya arasında Harmanlar, Haskova (Hasköy) gibi ticaret merkezleri halinde birkaç Bulgar kasabası daha varsa da, Plavdine (Filibe) ile hiç bir bakımdan yarışmalarına tabiî imkân yok. Zira Filibe, tarihi ile olduğu gibi bugün Bulgaristan'ın ikinci büyük şehri olarak da ötekilerin hepsinin üstünde yer almıştır.

Burada beş esas tepesinden Üç Kalecik, Saat-tepe, Nöbet-tepe ve daha ufak olan dördüncüsü Cehennem - tepe hâlâ eski adlarını muhafaza ederler. Cehennem - tepe meskûn değildir. Diğerlerinin aralarında şehir yerleşmiş ve büyüyor. Bu büyümenin son yıllarda nasıl bir hız aldığını görmek için etrafını döndükçe size bütün Filibe'yi seyrettiren tepeciğe kadar zahmet edeceksiniz.

Yol üstünde eski Filibe'den hiç dokunmadan saklanmış bir mahalle, onun içinde şimdi folklor müzesi yapılmış eski bir zengin tüccarın evi, Güney - Doğu Avrupa'nın çeşitli milletlerine ait elbise, alet, eşya ile dolu. Buralarda milletlerin nasıl birbirine karışmış olduklarının canlı nümuneleri halinde saklanıyor. Bunu ve aşağıdaki arkeoloji müzesini gördükten sonra, Balkanlar, Makedonya, Ege, Karadeniz bölgelerinin tarihinde araştırılacak daha neler de neler olduğuna inanmamak mümkün mü?

Filibe'nin eski mahallesinde yerlinin iftiharla bahsettiği bir yakın tarih eseri var: Lamartine'in oturduğu ev. İçindekileri rahatsız etmemek için — davetlerine rağmen — girmekten çekindiğim bu ev, dış görünüşüne göre, tabiî ömrünü çoktan doldurmuş bir ahşap yapı. Fakat Filibe onu ayakta tutmaya kararlıdır. Zira «Voyage en Orient» müellifi, kızını kaybettikten sonra kederli günlerini burada yaşamış ve eserini tesbit etmiştir. Sonra Lamartine bu bölgeye dost bir yazardır.

İsul, Sofya Tıp Fakültesi'nin dışında, tıbbın her dalında klinik ve araştırma kısımlarını ihtiva eden bir akademi (üniversite sonrası eğitim merkezi) dir. Doktor olan sağlık bakanı ile birinci başbakan yardımcısının gerek fakülte, gerekse İsul'ün türlü organizasyonunu bize tanıtmakta, misafir olarak bizi ağırlamakta gösterdikleri çok yakın ilgi ve olağanüstü nezaketin bir nümunesini daha bulmak çok güçtür. Özellikle Türkler'e gösterilen yakınlık unutulur gibi değildir.

Sofya'ya, genç meslektaşlarımıza çalışmalarımızdan bir şeyler sunmak, Balkan tıp kongresini hazırlamak ve milletlerarasındaki meslektaş dostluğunu kuvvetlendirmek amacıyle geldik; Bulgaristan'da eşsiz bir misafirperverlik görerek ve bir şeyler de öğrenmiş olarak dönüyoruz.

Hz. İsa'nın Gerildiği Haç Hakkındaki Yayınımızın Basındaki Akisleri

Mayıs ve haziran sayılarımızda Hz. İsa'nın gerildiği haçın Çemberlitaş'ta olduğuna dair yaptığımız yayınların Türk ve dünya basınında geniş akisleri oldu. Bu sayfalarda, yayınımızın basındaki akisleri ile, iddiamızı destekleyen üç yazı bulacaksınız.

Istanbul Et Ses Environs

Robert Boulanger tarafından yazılan «Istanbul Et Ses Environs» isimli eserde, Çemberlitaş'tan şöyle bahsedilmektedir:

Üst üste konmuş silindir biçiminde altı adet somaki taştan meydana gelen sütunun tepesinde başı hâleli Apollon kılığında Konstantin'in heykeli bulunuyordu. Bunun içine İsa'nın çarmıha gerilmesinde kullanılan çivi parçaları ile gerçek Haç'tan bir parça konmuştu.

430 yılında II. Teodosyus sağlamlığından şüphe ederek sütunu ilk demir çemberlerle takviye etti. 1105 yılında çıkan bir fırtınada devrilen heykel, birçok kimsenin ölümüne sebep oldu. Manuel Komnenos heykelin yerine, üzerinde altın yaldızlı bir haç bulunan bir sütun başlığı yerleştirdi. Üçüncü kasnağın üzerine de bir kitabe yazdırdı. 1779 yılındaki yangından sonra Sultan I. Abdülhamid sarsılan sütuna bugün görülen demir çemberleri ve sıvayı yaptırdı.

Roma'daki Yazma Kitap

Roma'da Angelica kütüphanesindeki bir eserde Haç'ın Çemberlitaş'ın altında olduğu yazılıdır.

VI. yüzyılın ortasında yaşayan Bizanslı tarihçi Heskiyos İllüstriyos, Bizans tarihi üzerinde en eski ve öz kaynak olarak kabul edilir. «Patria Konstantinoupoleos» adlı ve Roma'daki Angelica kütüphanesinde bulunan el yazması eserinde şunları söylemektedir:

«... ve ayrıca Konstantin iktidarı aldıktan sonra şehir içinde bir su kemeri inşa edilmişti. Bir de sözde Forum'da iki mihverle, meşhur somaki taşından sütun inşa edilmişti ki, bunun üzerinde vatandaşlara Güneş Tanrısı kılığıyle takdim edilen Konstantin'i görüyoruz...»

Bu satırların yanında elle yazılmış ve sonradan ilâve edilmiş bir not bulunmaktadır. O da şudur:

«Sütunun temellerinde ve alt inşaatında kutsal tahtalar (bu «haç parçaları» demektir), azizlerin kalıntıları ve suçluların iki haçı (yani İsa'nın sağında ve solunda çarmıha gerilen iki suçlunun) vardı.»

ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ Ο ΤΙΜΙΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ

ΙΣΧΥΡΙΖΕΤΑΙ ΤΟΥΡΚΟΣ ΜΕΛΕΤΗΤΗΣ

Ἡ Στήλη τοῦ Κωνσταντίνου ἢ ἡ σκαμένη κολώνα, ὅπως βρίσκεται σήμερα. Ἕνας Τοῦρκος ἱστορικὸς ἰσχυρίζεται ὅτι κάπου ἀπὸ κάτω της ἢ ἐκεῖ κοντὰ εἶναι ἡ κρύπτη ἡ ὁποία περιέχει τὸν Τίμιο Σταυρό.

Ὁ Τοῦρκος ἐπιχειρηματίας —καὶ ἱστορικὸς— κ. Σέβκετ Ράντο, ὁ ὁποῖος ἀνεκάλυψε τὸ σχετικὸ μὲ τὴν κρύπτη τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στὴν Κωνσταντινούπολη ἐδάφιο, σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Ὀθωμανοῦ ἱστορικοῦ Χουσεὶν Τσελεμπί.

ΕΙΚΟΝΕΣ

Θὰ ἦταν ἀληθινὰ γεγονὸς ἐντυπωσιακὸ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἄν, ὕστερα ἀπὸ τόσους αἰῶνες, ὕστερα ἀπὸ τόσους θρησκευτικοὺς πολέμους, σταυροφορίες, ὕστερα ἀπὸ τόσες αἱρέσεις καὶ θρησκευτικὲς ἔριδες, καὶ ἀφοῦ κομματάκι - κομματάκι πουλήθηκε σὲ ὅλο τὸν κόσμο, γιὰ νὰ γεμίση ἑκατομμύρια φυλακτὰ — θὰ ἦταν ἀληθινὰ γεγονὸς ἀπροσδόκητο νὰ βρεθῆ σήμερα ἀκέραιος ὁ Σταυρὸς τοῦ μαρτυρίου τοῦ Χριστοῦ.

Κι ὅμως ἕνας Τοῦρκος ἐπιχειρηματίας —καὶ ἱστορικὸς— πιστεύει ὅτι τὸν βρῆκε καὶ ἐπικαλεῖται ἕνα ἱστορικὸ ντοκουμέντο: Μιὰ παράγραφο στὸ ἔργο τοῦ Τούρκου ἱστορικοῦ τοῦ 17ου αἰῶνος, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἔκρυψε τὸν Τίμιο Σταυρὸ σὲ μιὰ ἐπόγεια κρύπτη, κρίνοντας ὅτι οἱ διάδοχοί του δὲν ἦταν ἄξιοι νὰ ἐκτιμήσουν τὴν ἀξία του.

Ἡ ὑπόθεση αὐτή, ποῦ τίς τελευταῖες ἡμέρες ἔχει προκαλέσει ἀρκετὲς συζητήσεις καὶ σχόλια μεταξὺ ἱστορικῶν καὶ θεολόγων, ξεκίνησε ὅταν ἕνας Τοῦρκος ἐπιχειρηματίας, κάτοχος μιᾶς σειρᾶς μεγάλων καταστημάτων, ὁ κ. Σέβκετ Ράντο, ποὺ εἶναι συγχρόνως καὶ ἱστορικός, ἀνεκάλυψε τὸ περίφημο αὐτὸ ἐδάφιο σὲ ἕνα ἔργο τοῦ Ὀθωμανοῦ ἱστορικοῦ τοῦ 17ου αἰῶνος Χουσεὶν Τσελεμπί, καὶ τὸ δημοσίευσε σὲ ἕνα σύγχρονο ἱστορικὸ περιοδικό. Ὁ ἱστορικὸς Χεζαρφὲν Χουσεὶν Τσελεμπὶ ἀναφέρει στὸ βιβλίο του «Ἱστορία τοῦ Κράτους τῶν Βυζαντινῶν Ρωμαίων», ποὺ

Yunanistan'da çıkan haftalık «İKONES» dergisinin 24/5/1968 tarihli sayısında, «Hz. İsa'nın gerildiği haçın, Çemberlitaş'ın altında bulunduğu yolunda son zamanlarda Türk basınında çıkan yazılarla ilgili resimli röportaj yayınlanmıştır. Yazıda, Türk tarihçisi Şevket Rado'nun eski tarihçilerden Hezarfen Hüseyin Çelebi'nin bir kitabından Hz. İsa'nın üzerine gerildiği haçın Büyük Konstantin'in annesi İmparatoriçe Eleni tarafından Kudüs'ten getirilerek Bizans İmparatoru tarafından Çemberlitaş'ın altına gömüldüğünü hikâye eden pasajları ortaya çıkardığı» belirtilmektedir. Söz konusu Haç'ın bugün ortaya çıkarılmasının «gerçekten büyük tarihî bir olay olacağını» ekleyen «İkones» dergisi, Hezarfen Hüseyin Çelebî hakkında da bilgiler vermiştir. Yukarıda, derginin Çemberlitaş'tan bahseden sayfalarından biri görülüyor.

Çemberlitaş Hakkında Mecmua-i Fünun'da Yayınlanan Bir Makale

GEÇEN yüzyılda Türkiye'de kurulan bir kaç bilimsel kurum arasında **Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye** en verimli faaliyeti gösterebilmiştir.

Bu cemiyetin her ay çıkardığı **Mecmua-i Fünun** dergisinde ilk defa ciddî ilmî konulara yer verilmiştir (1). **Mecmua-i Fünun**'un tam 102 yıl önce çıkan 35. sayısında, Bâbıâli'de tercüme odası kâtiplerinden olan Faridis'in **Çemberlitaş** hakkında pek ilgi çekici bir yazısı yayınlanmıştır. Bu yazıda, Çemberlitaş'ın çeşitli adları ve tarihçesi anahatları ile belirtildikten sonra, Yunanca üç kitâbe ve Türkçe çevrileri de yayınlanmıştır. Bu yazının en ilgi çekici tarafı **Hayat Tarih Mecmuası**'nın Çemberlitaş ile ilgili olarak ortaya attığı iddiaları teyit eder mahiyette bilgilerin de bulunmasıdır. Büyük bir ihtimale göre Faridis, bu bilgilere eski Yunan eserlerinde tesadüf etmiş veya Rum halkından işittiği rivayetleri nakletmiştir.

Faridis'in Çemberlitaş hakkında verdiği bilgileri, faydalı olur gerekçesiyle, sadeleştirip aynen nakletmeye çalışacağız.

İSMAİL EREN

Çemberlitaş'ın gerçek adı, **Konstantin Sütunu**'dur. Etrafında çemberler bulunduğundan Türkler, **Çemberlitaş** demektedirler. Civarında birçok defa yangınlar meydana geldiğinden siyahlanmıştır. Bu yüzden Avrupalılar, **Yanık Sütun** derler. Bizans devrinde ise **Somaki Sütun** adı ile anılırdı.

Çemberlitaş, M.S. 300 yılında Roma'dan getirilmiş ve bugünkü yerine yerleştirilmiştir.

Bu sütun **Dikilitaş** gibi yekpare olmayıp, 8 kızıl somaki taş parçasından mürekkeptir. Her taşın çevresi 33 ayak, yüksekliği 10 ayak ve 9 parmaktır. Sütunun yüksekliği yaklaşık olarak 90 ayaktır. Her parçasının üst tarafında defne dalı şeklinde kabartma pervazlar vardır. Bu pervazlardan dolayı taşların birleştiği yerler görülmektedir. Bu sebepten bazı yazarlar, sütunun yekpare olduğuna inandıkları gibi pervazların da bunu takviye etmek için konulmuş birer bakır çember olduğunu zannetmişlerdir. Fakat şimdi Çemberlitaş'ın birçok yerleri, bilhassa pervazların çoğu çatlamış olduğundan ilk bakışta birkaç parçadan ibaret ve pervazların kendiliğinden kabartma olduğu anlaşılmaktadır.

Bu sütunun üstüne Apollon'un heykeli konmuş ve bazı sembollerin ilâvesiyle İmparator Konstantin'e benzetilmiştir. Heykel, Yunan heykeltraşı meşhur Fidias (? - M.Ö. 431)'ın eseriydi. Kaidesinin bir tarafından eski Yunanca şu kitabe yazılıydı:

«Güneş gibi parlayan Konstantin namınadır.»

Diğer tarafından ise aşağdaki kitabe oyulmuştu:

«Ey cihan mülkünün hükümdarı olan İsa, şu mahkûmeni, saltanat asâsını ve Roma Devletini sana vakfü takdim ve himayene tevdi ettim. Bunları âfetlerden koru.»

Adı geçen küre 407 yılında, asâ ise 541' de vuku bulan depremden, heykel ise daha sonraki devirlerde şiddetli bir rüzgârdan yere düşerek parçalanmıştır.

Çemberlitaş, dikildiği vakit 8, bir rivayete göre ise 10 parçadan ibaretti. M.S. 1080 yılında isabet eden bir yıldırımdan sonra iki, üç parçası yere düşmüş, bu olaydan yetmiş, seksen yıl sonra İmparator Manuel, düşen taş parçalarının yerine, bugün dahi tepesinde görünen mermer başlığı yaptırmış, üzerine bir de haç diktirmiştir. Bugün dahi aşağıdan bakıldığı zaman okunabilen şu kitabeyi oydurtmuştur:

«Bu yüce eserin burası zamanla harap olduğundan dinin koruyucusu olan İmparator Manuel onarmıştır.»

İstanbul fetholunduktan sonra, Çemberlitaş'ın üstündeki haç, Fâtih Sultan Mehmed'in emriyle indirilmiştir.

160 yıl önce sekiz parçadan en aşağıda bulunanı epeyi harap olduğundan bunun etrafına yarım küp şeklinde bir duvar yapılmakla ikinci bir kaide heyetine konulmuş ve bu sırada üzerine 14 demir çember geçirilmiştir .

Sütunun kaidesi 4 köşe olup zeminden yüksekliği 20 ayaktır. Alt taraftan çapı 20, yukarısı ise yaklaşık olarak 11 ayaktır.

Bazı rivayetlere göre Çemberlitaş'ın kaidesinin altında Hıristiyanlar için saygıya değer bazı eski eserler gömülüdür. Bu sebepten ilk devirlerde halk, burasını çok kutsal bir yer olarak sayardı. Yılda bir defa büyük halk kitleleri etrafına giderek ziyaret ederdi.

---

1 — Münif Paşa'nın yönettiği bu derginin ilk sayısı, Muharrem 1279 (Milâdi 1863), sonuncusu da Safer 1284 (Milâdi 1868) tarihinde yayınlanmıştır.

Hz. İsa'nın gerildiği haçın Çemberlitaş'ın altında olduğu hakkındaki yayınımız Türk basınında da yankılar yaptı. Bu sayfalarda, konuya yer veren bazı gazetelerin kupürleri görülüyor.

İSA'NIN GERİLDİĞİ ÇARMIH ÇEMBERLİTAŞ'IN ALTINDAYMIŞ

Hristiyanlığın sembolü olan «Haç» ın Çemberlitaş'ın altında. bir mahzende saklandığı ileri sürülüyor...

HAZRETİ İsa'nın Kudüs'te üzerine gerilmiş olduğu, Hristiyan âleminin sembolü «Haç»ın İstanbul'da Çemberlitaş'ın altındaki bir mahzende bulunduğu ileri sürülmektedir. Hayat Tarih Mecmuası 1670 yılında Hezârfen Hüseyin Çelebi adında bir müellifin yazmış olduğu «Tarihi Devleti Rumiye» adlı kitapta rastlanan bu kayda dayanarak «Haç»ın Çemberlitaş'ın altında gömülü bulunduğu belirtilmektedir.

Hezârfen Hüseyin Çelebi, eserinde, İstanbul'un Konstantin tarafından nasıl kurulduğunu anlatırken şöyle demektedir:

«Milâdın 309. senesinde Tavuk pazarında vâki Dikilitaşı (Çemberlitaş) Konstantin oraya koydu. Bu taşın oraya konmasının sebebi şudur: Konstantin'in anası ki adı Helena'dır. Kudüs'ü Şerifi ziyarete gitti. Orada Kamame kilisesini yaptırdı. Hristiyanların itikadınca Yahudilerin Hazreti İsa'yı üzerine gerdikleri sâlîb ile eline ve ayağına vurdukları çivileri vé bâzı mucizelere ait eserleri Yahudilerden aldı, oğlu Konstantin'e hediye ola-

Devamı Sa. 7, Sü. 6 da

DÜNYA

Hazreti İsa'nın gerildiği haçla Yunan basını ilgilendi

ATİNA, (A.A.) İkones dergisinin son sayısında. Hz. İsa'nın gerildiği haçın Çemberlitaş altında bulunduğu yolunda son zamanlarda Türk basınında çıkan yazılarla ilgili resimli röportaj yayınlanmıştır. Yazıda, Türk yazarı Şevket Rado'nun eski tarihçilerden Hezarfen Huseyin Çelebi'nin bir kitabından Hz. İsa'nın üzerine gerildiği haçın büyük Konstantin'in annesi İmparatoriçe Eleni tarafından Kudüs'ten getirilerek Bizans İmparatoru tarafından Çemberlitaş'ın altına gömüldü günü hikâye eden pasajların ortaya çıkarılmasının «gerçekten büyük tarihî bir olay olacağını» ekleyen İkones dergisi Türk basınından iktibasla Hezarfen Hüseyin Çelebi hakkında da bilgi vermektedir.

Cumhuriyet

Hezarfen Hüseyin Yunan basınında

ATİNA, (a.a.) — İkones Dergisinin son sayısında. Hz. İsa'nın gerildiği haçın Çemberlitaş altında bulunduğu yolunda son zamanlarda Türk basınında çıkan yazılarla ilgili resimli röportaj yayınlanmıştır. Yazıda, Türk yazarı Şevket Rado'nun eski tarihçilerden Hezarfen Hüseyin Çelebi'nin bir kitabından Hz. İsa'nın üzerine gerildiği haçın Büyük Konstantin'in Annesi İmparatoriçe Eleni tarafından Kudüsten getirilerek Bizans İmparatoru tarafından Çemberlitaş'ın altına gömüldüğünü hikâye eden pasajları ortaya çıkarılmasının **«gerçekten büyük tarihi bir olay olacağını»** ekleyen İkones Dergisi, Türk basınından iktibasla Hezarfen Hüseyin Çelebi hakkında da bilgi vermektedir.

122 Yıllık Bir İrfan Yuvası

Kuleli Lisesi

1

Yazan: Alb. Tahsin Ünal

FÂTİH, İstanbul'u zaptettiği zaman, Kuleli'nin bulunduğu yer ve sırtlar bir koruluktu. «Papaz Koruluğu» denilen koruluğun içinde bir manastır ile, papazlara ait binalar vardı. II. Bâyezid ve Yavuz Selim zamanlarında koruluğun vadi kısmında ve ekilmeye müsait olan yerlerinde saray için çeşitli bostanlar, sebzeler ve çiçekler yetiştirilmeye başlanmış, hatta Yavuz Selim zamanında bostancılar ve bostancıbaşılar için bazı binalar yapılmıştır. Bunlara «Bostancıbaşı odaları» deniyordu.

Evliyâ Çelebî'nin ifadelerinden anlaşıldığına göre Kanunî burada, bostançıbaşı odalarından başka, bir de «her katında fıskıyeler bulunan birkaç katlı müzeyyen bir kasır» yaptırmıştır. III. Ahmed zamanında Kuleli civarının Hasbahçe olarak kullanıldığı Nevşehirli İbrahim Paşa'nın dâmadı Kaymak Mustafa Paşa'nın, sahildeki camiyi yaptırdığı bilinmektedir.

II. Mahmud zamanında bugünkü binanın olduğu yer, «Nikola ve Atanaş» adlı iki Rum vatandaştan satın alınmış ve burada ilk defa 1828'de ahşap bir süvari kışlası yapılmıştır (1). Bu kışla tek katlıydı. 1828 - 1837 tarihleri arasında kışla olarak kullanılan binanın, 1837 - 1839 arasında karantina ve tahaffuzhane olarak kullanıldığı ve 1839'da tekrar suvari alayına devredildiği anlaşılmaktadır. Sultan Mecid zamanında ve 1842'de içinde oturulamayacak derecede harap olan bina, suvari alayı Fenerbahçe kışlasına taşındıktan sonra, 1798 kese akça sarfedilerek 1843 yılında tamir edilmiş, suvari alayı tekrar buraya taşınmıştır. Fakat bina 1844'de tamamen yanmış, yerinde 1845'de, yarısı ahşap, yarısı kârgir ve iki katlı olarak yeniden yapılmıştır. Bu bina Kuleli idi ve ismine «Kuleli Kışla» deniyordu. Okulda mevcut kitâbelerden anlaşıldığına göre Sultan Mecid, yalnız kışlayı değil, bir hastane ve bir de manej binası ilâve ederek, kışla sitesini genişletti. 1846'da su getirildi. 1848'de arka cephedeki ahırlar üzerine subaylar için çalışma ve yatma odaları ile padişah için bir oda (Dâire-i Hümâyûn) ilâve edildi. Böylece bugünkü okul sitesinin çatısı atılmış oldu.

KULELİ YANIYOR

1855 - 1856 Kırım Savaşı esnasında bina, müttefiklerimiz olan Fransız ve İngilizler'e devredildi. Onlar binayı kışla ve hastane olarak kullandılar. Bu hastanede ölen askerlerini, kışlanın kuzey sırtların-

1 — Bahsedilen yerin II. Mahmud tarafından satın alınmış olması, o zamana kadar buranın boş olduğunu, bina bulunmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

daki mezarlığa defnettiler. Onun için buraya hâlâ «İngiliz Mezarlığı» denmektedir. 1859'da Sultan Mecid'i tahtan indirmek maksadıyle Hüseyin Paşa tarafından hazırlanan ihtilâl, önceden haber alınmış ve suçlular, serasker Rıza Paşa tarafından Kuleli kışlasında muhakeme edilmişlerdi. Bu olay, tarihlerimize «Kuleli Vakası» olarak geçmiştir.

Kuleli vakasından sonra bina, büyük bir yangında yanmıştır. Üzerindeki kitâbeden açıkça anlaşıldığına göre, Sultan Aziz zamanında ve 1863'de yeniden yapılmıştır. Yeniden inşa edilen binanın anaduvarları kârgir, bölmeleri, tavanları ve tabanları ahşap idi. Sahil tarafı üç, arka tarafı iki kattı, büyük kapıların, pencere kenarlarının ve tavanların sanat tarzı rokoko tarzı idi. Zaman zaman tamir edilmesine rağmen, rokoko tarz muhafaza edilmiştir. 1863'ten 1876'ya kadar on üç sene daha kışla olarak kullanılan bina, 1876'da liseye devredilmiştir.

Vehib Paşa'nın okul kumandanlığı zamanında, iki kulenin dışında ve kuzeydeki bina ilâve edilmiştir. Bu ilâve binanın altı kısmı halen, sinema salonu ve gazino, üst kısmı fizik, kimya laboratuvarları, şeref salonu, levazım deposu olarak kullanılmaktadır. Ek bina, bir milyon lira civarında bir para ile yapılmıştır. Son defa bina, Orgeneral Cemal Tural'ın himmeti ve okul kumandanı Kur. Alb. Bayram Arslan'ın gayreti ile 6 milyon liradan fazla bir para harcanarak yeniden betonarme olarak esaslı bir şekilde tamir edilmiştir.

KULELİ ADI

XVII. asırda Evliyâ Çelebî'nin «Kuleli» adını kullandığına bakılırsa bu havalide «kuleli» bir binanın bulunduğuna hükmedilir. Fakat bu bina, ne binasıdır ve hangi binadır? Bugünkü rasathanenin bulunduğu tepenin üstünde, Bizanslılar devrinde bir manastır vardı. Bu manastır, kuleli idi. Kanunî'nin yaptırdığı fıskiyeli kasrın da kulesi vardı. Şimdiki yukarı okulun olduğu yerde de, oldukça yüksek bir kule bulunuyordu. Sadrâzam İbrahim Paşa'nın bu kulenin enkazını ve taşlarını taşıyıp Sâdâbâd Kasrı'nı yaptırdığından bahsedilir. O halde, şeklini bu havaliye isim olarak kabul ettiren bir manastır, bir kasır veya bir kule vardı. Ama Kuleli adı hangisinden gelmektedir? Bunu kesin olarak bilemiyoruz. Sultan Mecid de suvari kışlasını, «Kuleli» ismine izafeten kuleli yaptırmıştır. Bir aralık yıkılmış olan kuleler, 1846 - 1868 tamiratında yeniden inşa edilmiştir. Bütün bu tarihî gelişmelerin neticesinde «Kuleli» adı, lisenin adına da alem olmuştur.

Kuleli sitesini yeni binalarla genişleten ve bundan 122 yıl önce okulu bizzat açan I. Abdülmecid.

Baştanbaşa yanan Kuleli binasını 1863 yılında yeniden yaptıran Sultan Aziz.

KULELİ'NİN AÇILMASI

Bugünkü Kuleli Askerî Lisesi'nin ilk devresini, İstanbul'da, Maçka kışlasında açılan «Mekteb-i Fünûn-ı İdâdîye-i Şâhâne» teşkil eder.

Harp Okulu 1835' te resmen açıldığı zaman, öğrencilerine beş sene ilkokul öğretimi vermekle işe başlamış, sonra da üç sene ortaokul öğretimi vermiştir. Böylece sene $1835 + 5 + 3 = 1843$ olmuştur. Bu okulu bitiren öğrenciler, o zaman «İkinci Okul» denilen ve bugünkü lise birinci sınıfına eşit olan ikinci okula geçmişlerdir. İkinci okula geçen öğrenciler, 1843 - 1844 ders yılını da okuyarak lisenin ikinci sınıfına geçmişlerdir. Fakat sene de 1844 olmuştur. Harp Okulu, gayri resmî olarak açılalı on, resmen açılalı dokuz sene olmuş. Hâlâ tek bir subay mezun etmemiş veya edememişti. Halbuki, kadrosu bir hayli geniş olan imparatorluk ordusuna, kısa zamanda çok miktarda «mektepli» subay yetiştirmek, orduyu meslekî formasyonu olan müspet görüşlü mektepli subayların eğitim ve öğretimine teslim etmek icap ediyordu.

Harp kulu'ndan kısa zamanda çok miktarda subay mezun edebilmek, ordunun eğitim ve öğretimini, savaş bilgisi formasyonuna sahip subayların kumandasına verebilmek ise, Harp Okulu'na, aldığı öğrencilere ilk, orta ve lise öğretimi yaptırarak uzun bir zaman kaybettirmekle mümkündü. Bunun için de Harp Okulu'na kaynak olacak, ona öğrenci yetiştirecek olan askerî liseler açmak lâzımdı. Askerî lise açmak zarureti, kendisini şiddetle hissettiriyor ve bu hal padişahı, kumandanlar ve Harp Okulu idarecilerini düşündürüyordu (2). Bu zarureti görenlerden biri de Karp Okulu kumandanı Emin Paşa (1841 - 1846) idi.

Emin Paşa, hem Harp Okulu'nu Avrupa harp okulları seviyesine çıkarmak, yetişecek subaylara zamanın savaş bilgilerini en iyi şekilde öğretmek, hem de istenilen subayı en kısa zamanda yetiştirmek hususundaki fikirlerini seraskerlik makamına yazdı. Seraskerlik makamının da bu

2 — Unutmamalı ki, bizde ilk sivil liseler 1838'de açılmıştı. O da bir veya iki tane idi. Harp Okulu'nda yetişmiş kumanda heyeti ile yetişen ve idare edilen M. Ali Paşa ordusu, alaylı subaylardan müteşekkil kumanda heyeti ile yetişen ve idare edilen Osmanlı ordusunu 1839'da Nizib'de feci bir şekilde mağlûp etmişti. Bu acı tecrübe de henüz unutulmamıştı.

fikirleri benimsemesi ve desteklemesiyle, konu padişaha duyuruldu. Neticede 9 nisan 1845'de Bâb-ı Âlî'de geçici bir komisyon kuruldu. Haftada iki gün toplanan geçici komisyonun üyeleri, üç kişiden ibaretti. Biri Emin Paşa, biri sonra sadrâzam olan Fuad Paşa, biri de sonra şeyhulislam olan Ârif Hikmet Bey'di. Komisyon, çalışmalardan sonra yalnız askerî öğretim tarihinde değil, Türk öğretim tarihinde de önemli bir yeri olan ve ileriye ışık tutan uzun bir rapor hazırladı. Raporun gerekçe kısmında başlıca şunların yapılması istenmekteydi:

1 — Harp Okuluna, ilk, orta ve lise çağındaki öğrenciler değil, liseyi bitirmiş ve Harp Okulu'na girebilecek seviyeye gelmiş öğrenciler alınmalıdır

2 — Askerî liseler açılmalıdır

3 — Askerî liselere yalnız âyanın, eşrafın, kadıların, ulemanın, meşayihin, müderrislerin, vükelâ ve vüzeranın çocukları değil, 12 yaşına girmiş, fakat 17 yaşını bitirmemiş soyu sopu belli, ruhen asil ailelerin çocukları da alınmalıdır.

4 — Askerî liselere ehliyetli öğretmenler temin edilmelidir.

5 — Askerî liselere rağbeti artırmak için, öğrencilere süslü ve parlak elbiseler giydirilmelidir.

İşte bu adı geçen «Dersaadet idadiyesi» Kuleli Lisesinin ilki ve esası olmuştur.

Geçici komisyonun aldığı kararlar, Dâru'ş-Şûrây-ı Askerî ve Meclis-i Vâlâ'da müzakere edildikten sonra sadrâzam tarafından Sultan Mecid'e arz edilmiştir. Padişah da kararı aynen kabul ettiğinden gereğinin yapılması emredilmiştir.

Padişahın emri üzerine harekete geçilmiş ve Harp Okulu öğrenci adayları bir ay devam eden ciddî bir imtihandan geçirilmiştir. İmtihanda üstün başarı gösterenler Mekteb-i Ulum-ı Harbiye öğrencileri, orta derecede başaranlar Mekteb-i Fünun-ı İdadiye öğrencileri ve bir başarı gösteremeyenler de «İhtiyat sınıfları öğrencileri» olmak üzere üç guruba ayrılmışlardı.

İrade-i seniyye ile birbirlerinden ayrılan iki okuldan Mekteb-i Ulum-ı Harbiye, küçük Taksim'de, topçu birlikleri (veya Tophane) hastahanesi olarak yapılan binaya (ki sonra bu binanın yerinde bugünkü orduevi binası yapılmıştır), Mekteb-i Fünûn-ı İdadiye ise, 1835'ten beri Harp Okulu binası olan Maçka kışlasında kalacaktı. Fakat her iki binanın da tamir ve tadilâta ihtiyacı olduğundan, binaların tamiri bitinceye kadar her iki okul, 1845'de Eski Dolmabahçe Sarayı'ndaki Çinilikköşk'e taşındılar.

Harp Okulu 1900, Maçka Kışlası 500 ke-

Son olarak Kuleli'nin tamiriyle yakından ilgilenen Genelkurmay Başkanımız: Orgeneral Cemal Tural.

seye tamir ve tadil edilip bitmiş olduğundan 1846'da her iki okul kendi binalarına taşındılar. İdadiye Maçka Kışlası'na taşındı. Yine her iki okul aynı gün, 24 şevval 1262 (milâdî 1846) de cumartesi günü saat 10 civarında resmen eğitim ve öğretime açıldılar. Cumartesi günü saat dokuzdan sonra Harp Okulu'na gelen ve törenle karşılanan padişah, Harp Okulu'nu resmen eğitim ve öğretime açtıktan sonra kalkıp Maçka'daki idadiyeye gelmiş, burada da törenle karşılanmıştır. Bir müddet dinlendikten sonra, salonda toplanmış olan öğretmen, öğrenci ve idarecilerin yanına gelmişti. Kısa bir konuşma yapan padişah:

— Sizler ki, Mekteb-i Fünun-ı İdadiye'nin öğretmenleri ve idarecilerisiniz. Geceyi gündüze katıp çalışmalı, millet için en faydalı elemanı yetiştirip seçmelisiniz. Öğrenciler sizler de, sizler için yapılan bunca emek ve masrafları heba etmemek, yarının en iyi ve bilgili subayı olabilmek için şevkle, heyecanla çalışmalısınız, demiştir.

Daha sonra orada bulunan Nuruosmaniye Camii imamı Hayri Efendi'ye işaret etmiş, o da:

— Yarabbi!... Okullar açarak milleti aydınlatmaya çalışan padişahımıza uzun ömürler, Mekteb-i Fünun-ı İdadiye'yi millet ve memleket için hayırlı eyle, diye dua etmiş ve idadiye, 1846-1847 ders yılında öğrenime açılmıştır.

OKULUN İSMİ

Gördüğümüz çeşitli vesikalarda okulun ismi, «Dersaadet İdadiyesi», «Mekteb-i Harbiye İdadiyesi», «Mekteb-i Fünun-ı İdadiye», «Mekteb-i İdadiye-i Şâhâne», «Mekteb-i İdadiye» ve «Kuleli Kışlasında veya Kulelide kâin Mekteb-i İdadiye» gibi çeşitli şekillerde geçmektedir.

1924'de «Tevhid-i Tedrisat Kanunu» kabul edildiği zaman okul bir aralık sivilleştirildi. İsmi dahi değiştirilerek, sair sivil liseler gibi sadece «Kuleli Lisesi» ismi verildi. Öğrencilerden askerî işaretler, elbiseler çıkarıldı.

Cumhuriyet devrinde idadiye isimleri kaldırılarak «lise» denilmeye başlandığı için «Kuleli Askerî İdadiyesi» ismi de «Kuleli Asker' Lisesi» ismiyle değiştirildi. Halen Kuleli Askerî Lisesi veya kısaca Kuleli Lisesi ismiyle yadedilmektedir.

Harp Okulu'ndan ayrılarak müstakil bir şekilde açılan lise, Maçka Kışlası tamir edilinceye kadar, 1845-1846 arasında Çinilikköşk'de kaldı. 1846'dan 1855'e kadar Maçka'da kalan okul, Kırım Savaşı, (1853-1856) esnasında boşaltıldı. Bina Fransızlar'a verildi ve okul, Üsküdar'daki eski bir okul binasına taşındı. 1857 ders yılı sonunda tekrar Maçka Kışlası'na geçti.

1868'de İstanbul'da bulunan Kara ve Deniz Mühendishaneleri idadiyeleri ile Tıbbiye ve Harp Okulu idadiyelerinin, yani dört idadiyenin birleştirilerek, büyük bir bina olan Galatasaray Kışlası'nda toplanmasına karar verildi.

1868'de Maçka'dan Galatasaray'a, 1876'da da Kuleli Kışlası'na taşındı (3).

Okul, Kuleli Kışlası'nda 1876'dan 1878'e kadar ancak iki ders yılı kalabildi. 1877-1878 Osmanlı - Rus savaşları esnasında, Kuleli'nin hastahane olması icabetmiş, okul bu sefer de Pangaltı'daki Harp Okulu binasına, 1879'da tekrar Kuleli Kışlası'na taşınmıştır.

1912-1913 Balkan Savaşı esnasında okul, Beylerbeyi Sarayı'nda, 1913-1919'a kadar tekrar Kuleli'de kaldı. Mütareke devrinde İngilizler, Kuleli'yi «Depo ve transit merkezi yapacağız» diye binanın 24 saat içinde boşaltılmasını istediler. Boşaltılan binayı «Ermeni Yetimleri Okulu» olarak kullanmaları için Ermeniler'e verdiler. Bizim yetimleri sokağa atıp Ermeni yetimlerini yerleştirdiler. Eşyalarıyle beraber okul parkında kurulan çadırlara taşınan okul, birkaç gün sonra da Kâğıthane Sünnet Köprüsü'nde kurulan çadırlara, üç ay sonra da Maçka'daki silâhhanenin yanındaki karakol binasına, beş ay sonra da Beylerbeyi Sarayı yanındaki eski jandarma okulu binasına taşındı. Burada 1921'e kadar kaldı. 1921'de de boşaltılmış olan Kuleli'ye taşındı. İkinci Dünya Savaşı esnasında Konya'ya taşınan okul (1941-1947) yıllarında burada kaldı. 1947'de tekrar Kuleli'ye geldi.

Kurulduğu günden beri okuldaki öğrenci mevcudu şöyledir:

1845 - 1855	arasında	: 240 - 270	kadar.
1855 - 1865	»	: 200 - 210	»
1865 - 1875	»	: 200 - 210	»
1875 - 1885	»	: 550 - 600	»
1885 - 1895	»	: 800 - 910	»
1895 - 1905	»	: 990 - 1052	»
1905 - 1915	»	: 1100 - 1325	»
1915 - 1925	»	: 1300 - 1260	»
1925 - 1935	»	: 1100 - 1210	»
1935 - 1945	»	: 1000 - 964	»
1945 - 1955	»	: 970 - 1030	»
1955 - 1965	»	: 1000 - 1030	»
1967 - 1968	»	: 1210 - 1212	»

(Devamı var)

---

3 — Başbakanlık arşivindeki vesikalarla, Kuleli arşivindeki vesikalardan elde edilen bilgiler birleştirilince, Mir'ât-ı Mekteb-i Harbiye'deki, T. Maarif Tarihi'ndeki ve onlardan naklen Galatasaray Tarihçesi'ndeki taşınmalara ait bilgi ve tarihlerin yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır.

İzzet Fuad Bey İle Grandük Nikola Görüşmesi

Yazan: Sadi Borak

PLEVNE muharebeleri bütün şiddetiyle devam ediyor, bir avuç Türk kahramanı karşısında üstün Rus orduları durakl-yordu. Ruslar, bu başarısızlıklarının hıncını esir ve yaralı Türk askerlerinden alıyor, milletlerarası sözleşmeleri hiçe sayarak onları öldürüyorlardı.

Ruslar'ın esirlere hunharca davranışına karşılık Türkler, Rus esir ve yaralılarına gerekli şefkat ve ihtimamı gösteriyordu. Ruslar'ın da milletlerarası sözleşmelere ve insanlık kurallarına uymalarını hatırlatmak için Başkumandan Müşir Mehmed Ali Paşa, Grandük Nikola'ya bir elçi göndererek Türk esir ve yaralılarına gerekli insanî muamelede bulunmalarını hatırlatmak lüzumunu duydu.

Keçecizâde İzzet Fuad Paşa o tarihte 22 yaşında genç bir teğmen olarak Doğu cepheinde avaşıyordu. Mehmed Ali Paşa, Grandük Nikola'ya yazdığı mektubu, kabiliyetine inandığı İzzet Fuad Bey (Paşa) ile göndermeye karar verdi. 1876 yılı temmuz ayı başlarında İzzet Fuad Bey'i davet ederek:

— Oğlum, dedi, işte Grandük'e bir mektup. İçinde «Kızılay»a dair ordu emri vardır. İşte bir de Rus ileri karakolları kumandanına diğer bir mektup. Bu mektupta sizi ileri hatta alıkoymayıp hemen umumî karargâhlarına doğru hareket ettirmesini talep ediyorum. Siz de hiç bir şey sezdirmeyerek bu nokta üzerinde ısrar ediniz. Şayet içeri doğru derhal göndermezlerse, elinizden geleni yapıp bizim tarafa dönünüz. Çünkü yarın sabah her taraftan mutlaka taarruz edeceğimi İstanbul'a bugün telgrafla bildirdim. İleri karakollarına kadar sizinle bulunmak üzere yanınıza yaverim Hacı Efendi'yi veriyorum. Hangi ata bineceksiniz?

— Efendim, son defa İstanbul'a memuren gönderildiğim sırada padişahımız efendimiz tarafından hediye buyurulan «Timur» adlı atıma bineceğim.

— Pekâlâ, borazan ve beyaz flamalı nefer hazır mı?

— Evet efendim, hazır.

— O halde azizim, Allah selâmet versin. Fakat unutmayın ha, sakın geceyi Rus ileri karakollarında geçirmeye razı olmayınız. Yarın her taraftan taarruz ve hücum edeceğim.

MACERALI SEYAHAT

İzzet Fuad Bey'i bundan sonra heyecanlarla dolu bir yolculuk beklemekteydi. Çünkü bir hafta önce bu memuriyet kol-

ağası Seyfullah Bey'e verilmiş, fakat o zat ölümden pek zor kurtularak geri dönmeye mecbur kalmıştı.

İzzet Fuad Bey için kadere boyun eğmekten başka çare yoktu. Allah'a tevekkül edip, derenin öte tarafındaki ormana dalarak Rus hududuna doğru ilerlemeye başladı. Biraz sonra etraflarını saran süngülü Kazaklar'a işaretle meramlarını anlatarak ilk tehlikeyi atlattı. Kazaklar, bu harp elçilerinin gözlerini bağlayarak ileri karakollara doğru yola çıkardılar.

Gözleri bağlı elçiler, «sert havada yalpalayan gemiler gibi» yuvarlanarak yollarına devam ediyordu. İlk ulaştıkları piyade karakolunda Rus ileri karakolları komutanı General Prohorof'la görüşmek mümkün oldu. İzzet Fuad Bey ona ait mektubu kendisine verdi. Kumandan, mektubu okuduktan sonra:

— Pek güzel, dedi; buraya geldiğinizi şimdi Grandük Hazretleri'ne telgrafla arzedeceğim. Cevap gelinceye kadar sizi burada alıkoymaya mecburum.

İşte korktukları başlarına gelmişti. Ertesi sabah Türk taarruzu başlayacak, Türk elçileri belki de kendi kardeşlerinin kurşunlarına hedef olarak can vereceklerdi.

Çadırda, pek sıkıntılı bir gece geçirdiler. Ertesi sabah gerçekten Türk taarruzu başladı. Şimdi İzzet Fuad Bey'i dinleyelim:

«Her taraftan top muharebesi başladı. Kıyamet kopuyor. Taa Rusçuk civarından Osmanpazarı'na doğru bataryalarımız ortalığı ateş içinde bırakıyor. Çok geçmeden piyade ateşi de başgösterdi. Ordular hemen hemen süngü süngüye gelecek... Aslen Arnavut olan Hacı, yüzünden soğuk terler boşanarak mütemadiyen söyleniyor:

— Bu olur şey değil. Şu kumandan paşanın bizi bu sırada elçilikle göndermesine ne buyurursunuz? Bize baba muamelesi yapan bu paşadan böyle bir iş nasıl oldu? Hem de bak, bu Ruslar bizi bütün bütün unuttular. Olur mu bu? Arnavutlar bir başka Arnavut'u süngüleyecekler, hem de yanlışlıkla.

ÖLÜMLE YÜZYÜZE

Hacı Bey'in korktuğu ölümle artık burun buruna gelmişlerdi. Çünkü, gülle yağmuru bulundukları çadırı delik deşik etmişti. Bu arada Rus nöbetçilerinden biri kurşunla vurularak çadırın ve çadırla beraber yaver Hacı Bey'in üzerine yığıldı.

Bu dramatik manzara karşısında İzzet

İzzed Fuad Paşa, Plevne savaşları sırasında genç bir teğmendi. Solda gençliği, sağda paşa iken.

Fuad Bey'in artık sabrı tükenmişti, hemen bir kartvizit karalıyarak bir Rus nöbetçisiyle kumandana gönderdi. Yarım saat korkulu bir bekleyişten sonra bir araba çadırın önünde durdu. İzzet Fuad Bey'in gözlerini bağlayarak âdeta kaçırırcasına arabaya soktular. Üç at koşulu araba sanki uçarcasına uzaklaştı. İzzet Fuad Bey, karanlık dünyasında her şeyden habersizdi. Yol ve görev arkadaşı yaver Hacı Bey ne olmuştu? Padişahın hediyesi sevgili atı «Timur»'un akıbeti neydi?

İzzet Fuad Bey'in yanında General Prohorof'un yaveri Dağıstanlı Haşim Bey vardı. Haşim Bey de Hacı Bey'in ve «Timur»'un akıbeti hakkında hiç bir bilgi vermiyor, sadece, 16. tümen karargâhına gittiklerini, başkaca bilgiye sahip olmadığını tekrarlıyordu.

Bir saat sonra Kovaçya mevkiinde araba durunca İzzet Fuad Bey'in gözlerini açtılar. Manzara, Türk harp elçisi için pek şaşırtıcıydı: Karşısında şatafatlı büyük üniformalarını giymiş askerî bir heyet vardır. Gördüğü bu manzarayı İzzet Fuad Bey şöyle anlatıyor:

«Sağda gayet beyaz, beyaz, beyaz bir köy; solda pek yeşil, yeşil, yeşil ağaçlar, ortada ve biraz geride ulu ağaçlı bir kabristan; yine solumuzda bir yemek masası, uzun, uzun, uzun. Etrafında gayet süslü ve beyaz boyunbağlı, eldivenli sofracılar. Sahnenin birinci planından son planına kadar uzun bir çayır. Bu çayırın devamınca muntazam dizilmiş arabalar. Burası bir fırkanın parkı. Sağda, solda nöbetçiler, yaverler, emir subayları, binek atları hazır duruyor. Uzakta top sesleri.»

Türk delegesine Bordo şaraplı ve şampanyalı bir ziyafet çekiliyor. Fakat emir çavuşlarının sık sık getirdiği pusulalar sofrada telâşlı bir hava yaratıyor. Öyle ki, pusulayı okuyan subaylar derhal atlarına atlayarak muharebe meydanına doğru hızla uzaklaşıyorlar. Anlaşılıyor ki Türk taarruzu yine Rus cephelerini altüst etmiş, yemeklerini yarıda bıraktıracak kadar Ruslar'ı telâşlandırmıştır.

TEKRAR ÖLÜMLE YÜZYÜZE

Yemekten sonra İzzet Fuad Bey'in gözlerini yine bir peşkirle bağlayıp bir briçka ile yola çıkarırlar.

Arabada, yaver Dağıstanlı Haşim Bey, İzzet Fuad Bey'in yine yanındadır. Üç atın çektiği araba Bulgaristan dağlarında uçarcasına yol almaktadır. İzzet Fuad Bey, mihmandarı Haşim Bey'le dereden tepeden konuşmaktadır. Tam bu sırada araba bir tepeden oldukça derin bir dereye süratle yuvarlanır ve paramparça olur. İçindeki yolcular mucize kabilinden kurtulmuşlardır. Fakat İzzet Fuad Bey başından yaralanmıştır.

Plevne savaşları sırasında Rusya tahtında oturan Çar II. Aleksandr.

Biraz toparlandıktan sonra atlara binerek yola koyuldukları zaman İzzet Fuad Bey şöyle düşünmektedir:

«Rumeli'nin bir büyük parçasını bu halde geçeceğiz. Çünkü Grandük, Plevne kahramanlarımızla uğraşmakta. Oradan bir adım ayrılamıyor. Rusya'nın, o koca Rusya'nın, o, herkesi korkutan Rusya'nın hayatı, o noktadaki Osmanlı askerinin elinde. Koca Rus ordusu orada felâketten felâkete duçar oluyor. O büyük ordu birkaç Türk kahramanıyle başa çıkamıyor. O derece ki, Romanya'nın yardımına bile muhtaç oluyor... Ah... Dünyada, iyi organize edilecek Türk askerlerinden neler, ne şanlı zaferler beklenmez?

GRANDÜK'LE KARŞI KARŞIYA

İki gün yol aldıktan sonra Grandük'ün karargâhına gelirler. Gözleri bağlı olduğu halde arabadan indirilen İzzet Fuad Bey, olayları şöyle anlatmaktadır:

«Gayet muazzam bir askerî heyetin bana baktığını hissediyorum. Halbuki ben henüz kimseyi görmüyorum. Meğer benim bu halimi bazı resimli Avrupa gazeteleri muhabirleri resimle tesbit ederlermiş.

Muharebeden sonra o zamanın gazetelerinde gördüm. Bir yerde durduk. Haşim Bey:

— Dikkat, önünüzde basamak var, dedi.

Basamağın üzerinde durdum. Gözlerimi açtılar. Kendimi periler padişahının sarayında sandım. Bir çadır: Grandük'ün bu oturma yerine çadır demek caiz değil; âdeta bir saray odası. Öyle bir çadır ki iki yüz kişiyi alabilir. Öyle bir çadır ki, dört, beş zarfı var: Ne sıcak, ne soğuk girebilir. Ortada büyük bir masa, üzerinde birçok haritalar açılmış. Masanın kenarına dayanmış gayet uzun boylu, pek kibar kıyafetli bir zat: Grandük Nikola- Hazretleri. Umum Rusya Ordusu Başkumandanı.

«... Türk olarak yalnız başıma iki günden beri Ruslar'ın içinde bulunuyordum. Müşkül saatler geçmiş, büyük yorgunluklar geçirilmiş olduğundan sinirlerim yerinde değildi. Karşısında bulunduğum koca bir heyet her ne kadar beni nezaketle kabul ediyor ama ne kadar olsa bir düşman heyetidir.»

Grandük bir, iki iltifattan sonra İzzet Fuad Bey'e sorar:

Plevne'de Osman Paşa'nın maiyetinde erkân-ı harp reisi olarak mahut Fransız Mareşali Bazin bulunuyormuş. Gerçek mi? Bunu bize doğru olarak naklettiler. Pek şaştım, inanmak istemedim.

İzzet Fuad Bey:

— Prens Cenapları hayret etmekte pek haklıdırlar. Çünkü iki günden beri rasladığım yüksek rütbeli zabitler hep, bizim Plevne kumandanımızı pek ziyade takdir ediyorlar. Halbuki Bazin, 1870 ağustosunun 16 ve 18. günleri Metz civarında Prusya ordularına galebe çalmak üzereyken fena sevk ve idaresi yüzünden askerlerin mağlup olmasına sebep olmuştur. Böyle âciz bir kumandan, vazifesini hakkıyle yapan Osman Paşa gibi bir kumandana nasıl olur da fikir yardımında bulunabilir? diye cevap verir.

— Demek ki sizce Osman Paşa'nın maiyetinde hiç bir yabancı zabit yoktur, öyle mi?

— Emin olunuz ki yoktur. Namusum ile temin ederim ki yardımcı olmadığı gibi, bir yabancı ataşemiliteri dahi yoktur. Çünkü onlar hep bizim taraftadır.

Nihayet İzzet Fuad Bey de müsaade isteyerek şu maruzatta bulunur:

— Efendim, kumandanımız Mehmed Ali Paşa, zât-ı fehâmetmeâblarına arz-ı tazimat ederek bazı şeyler ifadesine bendenizi memur etti. Müsaadenizle arzedeyim.

— Buyrun.

— Efendim, askerlerimize Hilâliahmer hakkında verilen günlük emirlerden de anlaşılacağı üzere devletimiz, muharebenin, insanlık ve medeniyet kaidelerine göre yapılmasını iltizam ediyor, iki taraf ordularının bu hususta dikkat ve ihtimamını iltimas ediyor.

— Bizim tarafta harbin başlangıcından bugüne kadar insanlık şartlarına aykırı hiç bir harekette bulunulmadı... Hiç... Hiç... Hiç...

— Bu beyanat-ı fehâmetmeâblarını kemal-i ihtiram ve itimatla kabul ederim. Ancak müsaadeleriyle şurasını arzedeyim ki, Zargrad hastanesinde elveym birkaç yüz yaralı bulunuyor.

Grandük buna yüksek perdeden ve hiddetle cevap verir:

— Onları biz değil, Bulgarlar yaralamıştır. Biz değil... Biz değil... Bulgarlar... Bulgarlar...

— Affınıza mağruren arzederim ki, bahis konusu olan yaralılar hep mızrak, kılıç ve süngü ile yaralanmışlardır. Halbuki Bulgarlar'ın ne kılıcı, ne süngüsü, ne de mızrağı vardır; o halde.

Grandük biraz düşündükten sonra cevap veriyor:

— Evet evet, ne demek istediğinizi anladım... Evet, hatırıma geldi. Evet, bir vaka geçti. Öyle bir şeyler olduydu ama, durun size nasıl olduğunu izah edeyim. Evet öyle bir şeyler oldu. Fakat kabahat yine sizindir. Plevne'nin ilk günlerindeydi. İmparator Hazretleri... Yok, ikinci Plevne vakaları günlerinden sonra idi... Pek yakında... İmparator Hazretleriyle birlikte Ziştovi civarında hareket ediyorduk, bir ormana yaklaştık. O zaman maiyetten birinin: 'Orada Türkler gizlenmişler, belki bir kaza olur' demesiyle, İmparator Hazretleri, ormana doğru bir atlı gönderdiler. Ormandaki vatandaşlarınız ateş ettiler. Yaverin maiyetindeki bir, iki kişi vuruldu. Bir başkası gönderildi, ona da aynı muamele edildi. Bu sefer ölen, İmparator Hazretleri'nin pek sevdikleri mükemmel bir zabit olduğundan, süvari alayına emir verildi. Orada birkaç şiddetli hücum vaki oldu. İşte o dediğiniz yaralılar onlar olmalı. Çünkü harbin icapları dolayısıyle bir aralık oraları terketmiştik. Yoksa başka vakit ve hiç bir zaman askerimiz o yolda hareket etmemiştir.

İzzet Fuad Bey bundan sonra Hezargrad ordugâhına dönecek ve gördükleri hakkında İstanbul'da padişaha bir de rapor sunacaktır ki bu rapor, Avrupa gazetelerinde de yayınlanmıştır.

Şurasını da ilâve edelim ki, İzzet Fuad Bey karargâhına dönerken, hem sevgili «Timur»'una kavuşmuş, hem de Mehmed Ali Paşa'nın yaveri Hacı Bey'ine.

XIX. Yüzyılda Ünlü Devlet Adamları Yetiştiren Bir Aile:

Moralı Ailesi

Yazan : Seniha Sami

ABDURRAHMAN Sami Paşa, Moralı Şeyh Yahyâ Efendi'nin ahfadındandır. 1714 senesinde Mora yarımadası Venedikliler'den istirdad edilirken ulemadan Abdurrahîm Selâmet Efendi-zâde Yahyâ Efendi, ordu şeyhi olarak Mora'ya gitmişti. Kendisine ve ailesine Moralı lakabı ondan sonra verildi.

Ecdadından ilk bildiğimiz, Memi Paşa, Koca Memi, yahut Memi Can diye tanınmıştır. Kastamonu muhassılı idi. Sonra beylerbeyi pâyesiyle Sakız ve Ağrıbos sancaklarına sancakbeyi tayin edildi. Ağrıbos'ta cami ve medrese tesis etti. Orada 1639'da öldü. Torunu Mehmed Paşa, Girit seferine memur donanmanın kumandanı idi. 1668'de Hanya kalesi önünde şehit oldu. Oğulları Abdurrahman Paşa ile Mehmed Paşa'dır.

Yahyâ Efendi harpten avdet edince İstanbul'a yerleşti. 1769 senesinde yaşı yüzü geçmiş olduğu halde öldü. Karagümrük'te Nureddin Cerrahî'nin 1703'te tesis etmiş olduğu tekkede medfundur. Tekkenin dördüncü şeyhi idi. Yahyâ Efendi'nin büyük oğlu, Şeyh Abduşşekûr Efendi, babasını istihlâf etti. Onun evlâdı ve torunları aynı tekkede şeyh vazifesini gördüler, tekkeler kapatılıncaya kadar.

Yahyâ Efendi'nin ikinci oğlu, Müderris Şeyh Abdurrahman Efendi, Mora'da kaldı. Evlâdı ve ahfadı Trapoliçe şehrine yerleştiler. Müreffeh bir hayat yaşıyorlardı. İlim ve faziletleri sebebinden herkese, Türkler gibi Rumlar'a da kendilerini pek ziyade sevdirmişlerdi.

Abdurrahman Efendi'nin oğlu Şeyh Hacı Abdülbâki Efendi'nin oğlu Şeyh Hacı Ahmed Necib Efendi, ecdadı gibi âlim, fazıl bir zat idi. Şairliği de vardı. Amcazâdesi Saliha Hanım'la evlendi. Hicret'in 1210 senesinde (1795/6) bir oğulları dünyaya geldi.

Adını Abdurrahman Sami koydular. Dayısı Âyetullah Efendi'nin kızı Adviye Rabîa Hanım ile evlendi. 12 muharrem 1234'te (1818) bir oğulları dünyaya geldi. Adını Abdullatif Subhi koydular. Sonradan Subhi Paşa ismiyle meşhur olacaktı.

1821'de Mora ihtilâli zuhur edince, Türkler ile meskûn olan bütün şehirler ve kalelere hücum edildi. Şeyh Necib Efendi, ailesi ile birlikte muhasara altında kaldı. Muhasaranın kırkıncı günü şehid oldu. 52 yaşında idi. Oğlu, Abdurrahman Sami Efendi, açlık ve sefalet içinde altı ay devam eden muhasaradan sonra, muharrem ayının onuncu cuma günü (7 ekim 1821) öğle ezanını okuyup cemaatle namaz kıldırdı ve teslim oldu. Kadınlardan da şehit olanlar vardı. Ezcümle Mukataa Nazırı Ömer Bey'in haremi ve Abdurrahman Sami Efendi'nin yakın akrabası olan bir hanım, darağacında can verdi.

Fakat asilerin reislerinden bir kaptan, Ahmed Necib Efendi'den bir vakit görmüş olduğu iyiliği unutmamıştı. Ailesini himaye etti, Nauplia'dan Mısır'a giden bir gemiye bindirdi.

Abdurrahman Sami Efendi, 1239 senesi rebîülevvelinde (kasım 1821), karısı, oğlu ve hayatta kalan akrabası ile birlikte bu suretle Mısır'a hicret etti.

MORA SAVAŞI

Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, ihtilâlin sebepleri hakkında Sami Efendi'den izahat istedi, yazdığı lâyihayı pek beğendi.

Aynı senenin zilkade ayında (temmuz 1822) Sami (Bey), Mehmed Ali Paşa'nın büyük oğlu İbrahim Paşa'nın maiyetinde Mora'ya avdet etmek ve harbe devam etmek üzre İskenderiye'den hareket etti. İbrahim Paşa, Mora Valisi tayin edilmişti.

H. 1240 (1825) da Navarin zaptedildi. H. 1241 (1826) yılında Mora içlerine harben girildi. Hicret'in 1242 senesi ortalarına kadar (1827 evaili) her tarafta muzafferen ilerlediler. Düşmanda mukavemete mecâl kalmadığından Rumeli ordusu ile birleşerek Misolongi'nin muhasarasına başlamak için irâde-i seniyye çıktı. İbrahim Paşa, maiyetiyle birlikte Misolongi'ye gitti, altı ay muhasaradan sonra şehir zaptedildi. Tekrar Mora içerilerine varıldı. Her tarafı muharebesiz gezildi. Ahali istiman ederek fevc fevc gelip af buyrulduları almakta idiler. O zaman İngiliz, Fransız, Rus devletleri, Mora'nın Türkler tarafından tamamıyle tahliyesi için donanma gönderdiler. Üç devletin kapak, firkateyn, brikten ibaret on bir kıta harp gemisi göründü. İbrahim Paşa'nın Modon'u terkederek Mısır'a avdetini teklif eden, üç amiralin imzasıyle tahrirat geldi. Biraz sonra Fransa tarafından Mora içlerine kara askeri de çıkarıldı. Osmanlı donanması Navarin'de yandı. Bâbıâlî ile Mısır arasındaki muhaberat neticesinde H. 1243 başlarında (1827 ortaları) Mısır ordusu Mora'yı terkederek Mısır'a avdet etti.

Sami Bey, Mısır Vekayi Nezaretiyle birlikte Meclis-i Mülkiye azalığına, H. 1247'de (1831/2) Mehmed Ali Paşa'nın baş muavinliğine tayin edildi. Mirliva rütbesi ve iki sene sonra ferik rütbesi tevcih edildi. Oğlu Subhi Bey, Mısır'da tahsil etti ve babasının maiyetinde hükümet hizmetine girdi. Sami (Paşa) nın ikiz kardeşi Bâki Bey, genç yaşında öldü.

Mehmed Ali Paşa, Bâbıâlî ile bozuştuğu zaman, 1841 senesinden itibaren 1843 senesi başlarına kadar Sami Paşa murahhas olarak beş defa İstanbul'a gidip geldi, vükelâ ile görüştü. İkinci defasında Mehmed Ali Paşa'nın oğullarından Said Paşa'nın maiyetinde gitmişti.

Nihayet sıhhati bozuldu. Üç senelik mezuniyet olarak Hicret'in 1250 senesi ortalarında (1843) tebdilhava için Avrupa'ya seyahat etti. İtalya eyaletlerinden Toskana'ya ve oradan Paris Büyükelçisi Reşid Paşa ile muhabere ettikten sonra Paris'e gitti.

ABBAS PAŞA'NIN MISIR VALİLİĞİ

1848'te Londra'dan Mısır'a avdet etti. Mehmed Ali Paşa'yı sıhhatte buldu, fakat ihtiyarlamış, kuvvetten düşmüştü. Bir sene geçmeden bunaklık illeti munzam oldu. H. 1264'te (1847/8) büyük oğlu İbrahim Paşa'nın kaymakam olması müttefikan münasip görülerek mazbata ile İstanbul'a arzolundu. İbrahim Paşa, İstanbul'u ziyaret edip padişahın huzuruna kabul edildikten sonra, Mısır valiliğine asaleten tayin edildi. Üç ay sonra 15 zilhicce gecesi (13 kasım 1848) vefat etti.

Mısır ümerası, onun yerine Mehmed Ali Paşa'nın torunlarından Abbas Paşa'yı intihab ettiler. Aile içinde en yaşlı o idi, fakat sefih, ahlâksız bir adamdı. Bu intihabın sebebini Mehmed Ali Paşa'nın hanemi Emine Hanım'ın dayızâdesi Dramalı Hasan Haydar Paşa şöyle hikâye eder:

«Mehmed Ali Paşa'nın çocukları ve torunları içinde o mevkie kimseyi münasip görmedikleri halde: 'Abbas Paşa keyfine tâbidir. Keçi, koyun, köpek ve türlü kuşlar ve hayvanlar beslemekle meşguldur. Hoppa ve mağrurdur. Onu Mısır valisi edersek o divâne kendi keyfi ile uğraşır. Mısır hükümetinin idaresi bizim elimizde kalıp memleketi istediğimiz gibi tasarruf ederiz, diye düşündüler. Mısır eyaletine Abbas Paşa'yı ittifakla intihab ettiler. Olvechile rica ve istida, mazbata ile padişaha arzedildi.» Halbuki Abbas Paşa iktidarı ele alınca sefih ve hoppa olduğu kadar, zalim ve müstebid olduğunu gösterecekti.

Abbas Paşa, İstanbul'a gitmek hususunda Sami Paşa, Hasan Haydar Paşa, Kâmil Paşa, Hurşid Paşa ile meşveret etti. Epeyce tereddüt ettikten sonra, maiyetinde Sami ve Haydar Paşalar olduğu halde İstanbul'a gitti, padişahın huzuruna kabul edildi, vezir rütbesi tevcih edildi.

Mehmet Ali Paşa, Hicret'in 1265 senesi ramazan ayının 12'nci perşembe günü (31 ağustos 1849) çok yaşlı, yalnız ve unutulmuş bir halde vefat etti. Fakat cenaze, mevkiiyle mütenasip surette icra edildi.

Mehmet Ali Paşa, Mısır'da boş duran araziyi işletmek kabiliyetini haiz olup, serveti müsait olanlara dağıtmıştı. Bu arada Sami Paşa ile oğlu Subhi Paşa vardı. Maksadı, ziraat ve istihsalin artmasına ve memleketin imarına hizmet etmekti. Abbas Paşa, bu emlâkin çoğunu gasbetti. Hattâ işletmesine sarfedilen cesim meblağları iade etmedi. Birer bahane ile sahiplerinin kimini sürüyor, kimini hapsediyordu. Zulüm ve istibdadı o raddeye geldi ki, geride kalanların birçoğu yangından kaçar gibi Mısır'ı terkettiler. Akrabası bile zulmünden kurtulamıyorlardı. Halası Zeynep Hanım'ı kocası Kâmil Paşa'dan boşanması için tazyik etti, Kâmil Paşa'yı hapsettirdi. Ancak Sadrâzam Reşid

Paşa'nın delâleti ve padişahın iradesi ile İstanbul'a gidebildiler. Dramalı Haydar Paşa, teyzesi, Bezmiâlem Vâlide-Sultan'ın himayesi ile hayatını kurtarabildi.

SAMİ PAŞA

Sami Paşa, H. 1265'te (1848/9) ailesi ile birlikte İstanbul'a gitti, doğrudan doğruya Osmanlı devletinin hizmetine girdi ve Tırhala mutasarrıflığına tayin edildi.

Sami Paşa'nın Tırhala'dan Abbâs Paşa'ya yazdığı arîza, mutasavvıfâne ve hakîmâne bir his ile meşbudur. Bazı parçaları, şimdiki lisanın müsaid olduğu kadar âtiye aynen nakledildi:

«Mısır'dan bir an evvel alâkamı kesmekliğim murad-ı âlinize muvafık olduğunu bildiğimden dîvan kâtipliğinden infisâl ettim... Emlâk ve mallarımın perişanlığı, yirmi beş senelik makbul hizmetlerimin semeresidir, def'aten mahv ve heba edilmesi elbet hakka mugayirdir...»

Sami Paşa, bu fâni dünyanın tabiî inkılâplarına vakıf olduğu için kadere mutavaat ettiğini, kimseyi zemmetmediğini, Allah'a ancak onların halinin ıslahı için dua ettiğini söyledikten sonra bir hikâye nakleder.

Tırhala sancağında dolaştığı sıralarda birçok yerlerde Tepedelenli Ali Paşa'nın ve oğullarının saraylarını ve mütenevvi mesirelerini harap görmüş, yanında bulunan temiz yürekli ihtiyar bir zata sormuş:

— Azizim, Ali Paşa merhumun vaktini idrak etmişlerdensiniz. Bu adamın dünyada bir hayrı da olmadı mı ki böyle acıklı bir akıbete uğradı?

Aldığı cevaptan öğrendiğine göre vâkıa Ali Paşa'nın sadakası çokmuş, fakat fukara melcei olan nice hanedanı söndürmüş. Sami Paşa, bundan sonra, Mehmed Ali evlâdı ve bütün hanedanı bu türlü âfetlerden masun olsun diye dua ediyor. Kendisi rüzgârın germ-ü serdini görmüş, çok ibret almış olduğunu, kadere riza gösterdiğini söyledikten sonra arîzasını şöyle bitiriyor:

«Hakkımda reva görülen şiddetli muamele, ihanet yahut bir kabahat mukabilinde olmayıp, âlemde meşhud olan hüsn-i hidmet ve hanedanınıza sadakate karşıdır. Bunun üzerine asla sadakatime halel getirmeyerek duanızda bulunduğum takdirde bu fena dünyada iyi nam ibkası ile bekâm olacağımdan hakikatte bundan başka bir semeresi bulunmayan bu âlemde şu suret, aklen ve hikmeten teşekkür-i Hudâ'yı mucib ve hamd-ü-senayı müstelzim olarak nefs-i befaale tâbi olarak feda

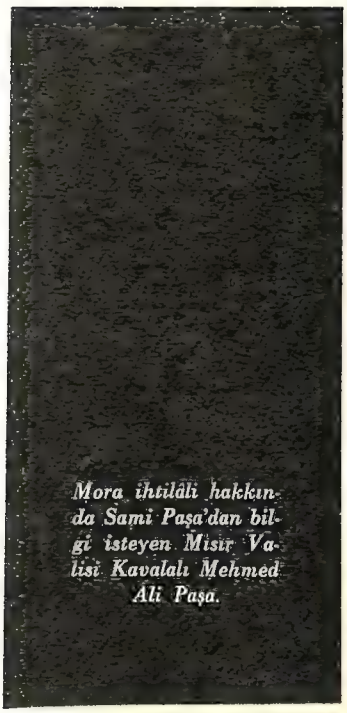

Mora ihtilâli hakkında Sami Paşa'dan bilgi isteyen Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa.

olunur nimet değildir.»

Sami Paşa H. 1266'da (1849/50) mezunen Tırhala'dan İstanbul'a geldi. 1267 muharreminde (kasım 1850) vezir rütbesiyle umum Rumeli müfettişliğine memur edildi. Teftişte bulunduğu sırada 1268'de (1851 sonlarında) Bosna valiliğine tayin edildi. Tuna nehri vapuriyle gitmek üzere İstanbul'a geldiği zaman memuriyeti Trabzon valiliğine tebdil olundu, oraya gitti, fakat az zaman sonra istifa ederek İstanbul'a avdet etti. Birkaç gün sonra Vidin valiliğine tayin edildi. Orada bulunduğu sırada Kırım harbi zuhur etti, muharebe ve mukatele sebebiyle o taraflar pek karıştığı için çok uğraştı. Harp bitince H. 1272'de (1855/6) Meclis-i Tanzimat azâlığına tayin edilip İstanbul'a celbedildi.

Sami Paşa'nın büyük oğlu Subhi Paşa da mühim memuriyetlere tayin edildi, nazırlığa kadar yükseldi ve vezir rütbesini ihraz etti. Hatta bir mecliste babasıyle birlikte aza bulunuyordu.

1857'de Maarif-i Umumiye ihdas edildiği zaman ilk tayin edilen nazır Sami Paşa idi. Bu vazifesine inzimamen Girit isyanını bastırmaya memur edilerek bu vazifeyi de muvaffakıyetle başardı ve imtiyaz nişaniyle taltif edildi. 1858'de, memurların yetiştirilmesi maksadıyle Mülkiye Mektebi'ni tesis etti. Sıbyan ve rüşdiye mekteplerinin ıslahına devam etti. Evvelce açılmış olan kız mektebi de yeni esaslara bağlanarak ıslah edildi. Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye tesis edildi. Osmanlı memleketlerinin ekseri yerlerinde yeniden rüşdiye mektepleri açıldı, İstanbul'da bir Orman Mektebi tesis edildi, darülfünun içinde fizik ve kimya dershanesi açılarak muallimliğine Derviş Paşa tayin edildi.

1278'de (1861/2) maarif nezaretinden azledildi. Taşkasap'ta satın almış olduğu konakta istirahat etti. Altmış odalı bu konağın dîvanhanesi fevkalâde muhteşemdi ve nefis levhalarla süslenmişti. Konağın yüze yaklaşan nüfusu arasında birbirinden güzel, kibar tavırlı Çerkes cariyeler vardı. Aile büyük bir inziva içinde yaşıyordu. Hareme ve selâmlığa gelen başlıca misafirler: Sadrâzam İbrahim Edhem Paşa ile haremi, Sadrâzam Yusuf Kâmil Paşa ile haremi, Mısır hanedanından Zeyneb Hanım, yine Mısır hanedanından Mustafa Fâzıl Paşa ile haremi idi.

Télémaque mütercimi ve zamanın meşhur münşilerinden Yusuf Kâmil Paşa, Sami Paşa'nın en aziz bir dostu idi. Mısır'da tanışmışlardı. Sami Paşa'nın kendisi de idarecilikteki muvaffakıyeti kadar edib ve mütefekkir olarak şöhret bulmuştu. Fakat yenilik cereyanına uymak istemedi. Hep eski tarzda yazardı. Misafirlerinin ilim ve edebiyat âlemindeki yüksek payesi dolayısıyle konağın selâmlık dairesi bir akademi mahiyetini kesbetmişti.

Sami Paşa'nın haremi Adviye Rabîa Hanım, Mısır'dan gelip İstanbul'a yerleştikten sonra bir gün dört atlı yaldızlı arabası ile Kâğıthane'ye gezmeye gitmişti. Arabayı Mısır'dan getirmişti. Saraydan ihtar geldi. Öyle bir ekipaj sultanlara münhasır imiş. Hanımefendi ağladı:

— İki at beni nasıl çeker? diyordu.

Daha hafif bir arabayı — o zaman kullanılan kupa arabaları gibi — iki atın mükemmel çekebileceğini anlattılar. Yaldızlı araba, konağın avlusunda metrûk kaldı.

Hanımefendi tahayyül edebilir miydi acaba, bir gün gelecek, kız torunları yalnız, refakatsiz, yüzü açık, başı açık, sokak köşelerinde otobüs bekleyecekler?

Adviye Rabîa hanımın yalnız bir oğlu oldu: Subhi Paşa. Sami Paşa, gizlice iki Çerkes cariyeyi nikâh etti ve ayrı bir evde oturttu. Her ikisi, hanımları tarafından Sami Paşa'ya hediye edilmişlerdi. Mısır hanedanından Nazlı Hanım'ın ahıretliği Gülârâyiş Hanım'dan yedi çocuğu oldu. Oğullarından Hasan Bey, Basra valisi olacaktı, Sezâi Bey, edebiyat âleminde şöhret buldu. Sünbülbaha Hanım'ı, İlhami Paşa'nın haremi Münîre Sultan, kâtip olarak yetiştirmiş olduğundan «Kâtibe hanım» diye tanınmıştı. Bunun dört oğlu oldu. Büyük oğlu Halim Bey, İkinci Meşrutiyet zamanında adliye nazırı olacaktı. Başka bir oğlu, Necib Paşa, II. Abdülhamid'in kardeşi Mediha Sultan'la evlendi.

Adviye Rabîa Hanım, ortakları olduğunu haber alınca öfkelenmiş, tardedilmeleri için ısrar etmişti. Subhi Paşa, annesini insaf ve müsamahaya davet etmiş, çocukları dünyaya geldiğini ileri sürerek mâni olmuştu. Bundan dolayı o iki hanım kendisine minnettar kaldılar. Büyük hanımın ölümünden sonra çocukları ile birlikte konağa yerleşmişlerdi.

Sami Paşa, oğullarından ikisini karşılarken ayağa kalkardı: Subhi Paşa ile Necip Paşa'ya, Padişah tarafından kendilerine verilen vezirlik rütbesine hürmeten.

Sami Paşa, ailesi ile birlikte yaz mevsimini Çamlıca'da geçirirdi. Kösekâhya Rașid Efendi'nin kırk odalı köşkünü kiralamıştı. Hareme gelen misafirlerden Cemile Sultan (Mahmud Celâleddin Paşa'nın haremi), Osmanlı hanedanı azasının birçoğunun edindikleri âdet üzre, kahve kabul etmez, ağzına bir şey koymazdı. Ancak bir gün koruda Çamlıca'nın meşhur çavuş üzümüne dayanamadı, gözünün önünde yıkanınca kabul etti.

Sami Paşa ailesinin yakın dostu olan Abdülhak Hâmid (solda). Sami Paşa'nın oğlu Sezâi Bey, isim yapmış bir edibimizdir. «Sami Paşa-zâde Sezâi» adıyle anılır (sağda).

Abbas Paşa'yı istihlâf eden Mısır Valisi Said Paşa da İstanbul'a geldiği zaman, Sami Paşa'yı o köşkte ziyaret etti, nezaretine hayran kaldı. Mısır'a hareket etmeden bir gün evvel Sami Paşa ile vedalaşmaya geldi. Bükülü bir kâğıdı:

— Lütfen kabul buyurunuz, diyerek uzattı.

Köşkü Sami Paşa adına satın almış, tapu senedini hediye getiriyordu.

Sami Paşa'yı Mısır'a davet etti. Orada gasbedilen malların iadesiyle meşgul olacaktı.

H. 1279'da (1864) Sami Paşa, Mısır'a geldiği zaman ikametine bir kasır tahsis etti ve dedi ki:

— Anî bir seyahat zuhur etti. Yalnız birkaç gün için cenuba inip hemen döneceğim.

Fakat birkaç gün sonra Said Paşa vefat etti. Sami Paşa da İstanbul'a avdet etti. Meclis-i Vâlâ azalığına ve sonra Meclis-i Âlî'ye memur oldu. Meşrutiyet ilân edilince âyan azalığına tayin edildi.

Çocukluğunu Çamlıca'da geçirmiş olan Abdülhak Hâmid Bey, Sami Paşa'nın yakın komşusu idi. Oğulları ve torunları ile ahbap olmuştu. Sezaî Bey kendisinden yedi, sekiz yaş küçük olduğu halde, pek iyi uyuşurlardı. Çamlıca'nın emsalsiz güzelliği, iki gencin kalbindeki şairliğin inkişafına yardım etmiştir. Hâmid, Sezaî'ye yazdığı bir mektupta: «Çamlıca, efkâr-ı şairânemizin mâderidir» diyor. Geceleri bülbülleri dinlerler, sabahlar tepeye çıkarlar, o harikulâde manzarada güneşin doğuşunu seyrederlerdi. İkisi birlikte Sami Paşa'dan ders okurlardı, vaktiyle Trapoliçe'de Şeyh Ahmed Necib Efendi'nin misafir çocuklarını kendi çocukları ile birlikte okuttuğu gibi. Bilhassa Farisî edebiyatı ve Hâfız dîvânı ile meşgul olurlardı.

Hocalarına karşı besledikleri hürmet ve muhabbete rağmen, talebeleri, muhafazakâr usulünü kabul edemediler. Tamamıyle yeni cereyanları takip ettiler ve kendilerine has birer meslek ittihaz ettiler. Sami Paşa'nın torunu Âyetullah Bey de (Subhi Paşa'nın büyük oğlu) onlarla hemfikirdi. Hâmid, bir zaman epeyce tereddütte kalmıştı. Namık Kemal'e yazdığı bir mektupda diyor ki: «Ne o edîb-i sâmi ile münşî-i kâmili taklid edip büsbütün Arap ve Acem tarzını ihtiyar ettim; ne de Bâbıâlî ketebesi lisanında mutad olan... şivelerine kaail oldum; ancak Garb'ın nâkil-i bedayii olabilmek emelinde bulunmakla beraber Şinasi ile Kemal yollarına git-

tim.»

Sami Paşa, «ziynetsiz, secisiz, gelişi güzel yazılmış» nesirleri sebebiyle genç talebesine itiraz etmişti, ancak Namık Kemal'in telkinatı, Hâmid'in ruhuna daha uygun geliyordu. Fakat Namık Kemal, Sami Paşa ve oğlu Subhi Paşa'ya şiddetle itiraz ederken, edebiyat münakaşasına yakışmayacak, edebe hiç sığmayacak tecavüzatta bulunuyordu. Bu sebeplerdir ki, II. Abdülhamid, Namık Kemal'i ihtilâl hazırlamakla itham ederek mahkûm ettirmek istediği zaman, Subhi Paşa'nın riyaset ettiği mahkemeye sevketti. Fakat Subhi Paşa, beraetine karar verdi. Namık Kemal'in husumeti, minnettarlığa münkalib oldu.

BONJOUR MADEMOİSELLE

Sami Paşa, edebiyatta olduğu kadar hususî hayatında da muhafazakâr idi. Avrupa modalarına inhimaki beğenmezdi. Torunu Mihri Hanım (Subhi Paşa'nın ikinci kızı), gelin girdiği sadrâzam Saffvet Paşa ailesinin alafrangalığına uymuştu. Kızı Seniye Hanım'a, o zaman kız çocuklarının giydikleri alaturka hotoz yerine Paris modeli, geniş kenarlı şapka giydirmekte mahzur görmüyordu. Fakat dedesinin bundan hoşlanmayacağını biliyordu. Bir gün onun ziyaretine çocuğu götürürken, arabadan inmeden evvel tenbih etti:

— Sakın bu şapka ile paşa babanın karşısına çıkma!

Böyle bir şey, çocuğun aklına gelmemişti hiç, fakat annesi hatırlatınca hemen tecrübe etmeye karar verdi. Konağın harem avlusundan içeri girdikten sonra Mihri Hanım, genç halaları ve cariyelerinin yardımıyle yaşmak ve feracesini çıkarırken ve onlarla konuşurken, çocuk, şapka başında, soluğu dedesinin odasında aldı. İhtiyar vezir, bahçeye nazır pencerenin önünde oturuyordu. Torununu Parisli kıyafetinde görünce, Fransızca:

— Oh! bonjour mademoiselle, dedi.

Çocuk koştu, elini öptü. Dedesi, bahçeyi işaret etti:

— Görüyor musun şu havuzu?

— Evet efendim.

— Koş, şapkanı havuza at.

— Peki efendim.

Çocuk sevinerek koştu, güzel Paris şapkasını havuza fırlattı. Fakat annesi hiç sevinmedi.

Sami Paşa, 24 cemaziyelevvel 1298'de (23 kasım 1881) öldü. Dört sene sonra büyük oğlu Subhi Paşa öldü. Öbür oğulları konağı yıkıcıya verdiler. Arsa parsellenerek satılmaya başladı ve satış bu güne kadar devam etti. Yerinde mahalleler inşa edildi, Çamlıca'daki köşk de yandı.

Yıllar geçti. Bir gün Abdülhak Hâmid Bey, Çamlıca'ya uğradı ve köşkün harabesini seyretti. Eski hâtıralar uyandı. Bu ilham ile **Mazi Mesirelerinden** adlı bir manzume yazdı.

Sami Paşa, II. Mahmud türbesi hazîresinde medfundur. Mezarının etrafındaki demir parmaklık, Röleve Bürosu tarafından kaldırılmıştır.

Sami Paşa ile birlikte Mısır'a hicret eden akrabası arasında, kardeşleri Bâkî Bey ile Hayrullah (Paşa), dayızâdeleri Ahmed Celâleddin Bey ile İbrahim (Paşa) vardı. Aile, Mısır'dan ayrıldığı zaman hayatta kalanlar doğrudan doğruya Osmanlı devletinin memuriyetine girdiler.

İbrahim Paşa, vezir rütbesiyle bahriye nazırlığına tayin edildi. Beşiktaş'ta, Deniz Müzesi'nde portresi ve figürü görülebilir. Celâleddin Bey'in kızı Âliye Hanım, İbrahim Paşa'nın oğlu Mehmed Âli Bey'le evlendi. Onların oğlu Salâhaddin Âli Bey, V. Murad'ın torunu Âdile Sultan'la evlendi, onların kızı Nilüfer Hanım - Sultan, Haydarâbad nizamının ikinci oğlu ile evlendiyse de sonradan ayrıldılar. Mehmed Âli Bey ile Âliye Hanım'ın başka bir oğlu, Naci Âli Bey, Mısır hanedanından Abbas Halim Paşa'nın kızı, Vildan Nesibe Hanım'la evlendi.

Sami Paşa'nın kardeşlerinden Hayrullah Paşa, Kıbrıs muhafızlığına tayin edildi. Sami Paşa, oğlu Necib Paşa ile Mediha Sultan'ın düğünü akabinde ölmüştü. Necib Paşa, oğluna babasının adını koydu. Necib Paşa, 1883 senesinde tifodan öldü. Hastalandığı zaman sultan-efendi üzülmesin diye selâmlık dairesine nakledilmişti. Henüz 28 yaşında idi. Samimî dostu olan Recaizâde Mahmud Ekrem Bey'in onun için yazdığı **Ferdây-ı Tedfin** unvanlı mersiye meşhurdur.

Mediha Sultan, bir sene sonra meşhur Damad Ferid Paşa ile evlendi. İlk kocasından olan oğlu Sami Bey, Osmanlı hanedanı Türkiye'den sürüldükleri zaman, karısı ve çocukları ile birlikte Londra'ya gitti, oraya yerleşti ve orada öldü. Oğullarından Mahmud Bey'in Kenya'da, Afrika'nın en büyük radyo istasyonunda şef olarak çalıştığını gazetelerden haber aldık.

Sami Paşa'nın **Rümûzu'l - Hikem** serlevhalı tasavvufî şiirler basıldı. **Kişver-i Derûn** adı altında bir ahlâk risalesi var. En meşhur manzumesi, Fuad Paşa için yazdığı **Kitâbe-i Seng-i Mezar**'dır ki şu mısraı Sami Paşa'nın felsefesini hulâsa etmektedir:

Allah bes, bâkî heves.

İmparatorluk zamanında memleketi haraca kesen

Rüşvetçiler

Yazan : Ragıp Şevki Yeşim

Rüşvet birçok çağlarda, çeşitli toplumlarda görülen bir mikroptur. Bu yazımızda, imparatorluk zamanındaki bazı tipik rüşvetçilerin hikâyesini bulacaksınız.

HÜSEYİN Efendi, alelâde bir saatçi iken, Müneccimbaşı ve şehzâde saatçisi Mehmed Çelebî'nin ölümüyle, müneccimbaşılığa yükselmişti. Haris bir adamdı. Onun merdivenini kuran asıl kuvveti ağalardı: Bektaş Ağa, Kara Murad Ağa, Sarı Kâtip, Kara Çavuş ve başkaları. Üzerine bu kadar düşülen Müneccimbaşı, para hırsıyle yanar tutuşurdu. Bu yüzden rüşvetsiz iş yapmaz olmuştu. Azillerde de, tâyinlerde de Müneccimbaşı'nın büyük bir rolü vardı. Çünkü sadrâzam kendisini yanından eksik etmez, ağalar onu her gün davet ederler, padişahın ise sık sık iltifatlarına nail olurdu.

Efendi, rüşvet sayesinde, birçok saraylar yaptı, haremini genişletti. «Lebleri nerkis, dîdeleri nazirsiz» cariyeleri ile «vaktin ne yolda geçtiğini» bilmez oldu.

Hüseyin Efendi, rüşvetle beraber, hediyeye de aynı düşkünlüğü gösterirdi. İstanbul'a gelen paşalardan, elçilere kadar, hepsinden hediye beklerdi. Bir seferinde payitahta Avusturya elçisi geldi ve eskiden âdet olan bir vazifeyi yerine getirdi: Paşalara hediyeler dağıttı.

Hüseyin Efendi birkaç gün bekledi, elçiden haber çıkmayınca, uygun bir dille kendi payını istedi. Elçinin tercümanı gelip Hüseyin Efendi'ye dedi ki:

— Elçi cevap verdiler: «Bizim hediyelerimizi devlet erkânı «mutad-ı kadîm» üzre olan defter mucibince vermişiz. Siz ne mertebe sahibisiz, bizim malûmumuz değildir,» diyorlar.

Hüseyin Efendi oturduğu yerden sıçradı:

— Elçinin cümle umuru, bizim reyimiz ile görülecektir. Bizim şan ü makamımızı halktan duymadılar mı? diye bağırdı.

Elçi müşkül durumda kaldı. «Kralına bu vaziyeti bildireceğini» söyledi. Avusturya'dan gelen cevap ise, eğer Hüseyin Efendi'nin kızaracak yüzü olsaydı, cidden yerlerin dibine geçirecek ağırlıkta idi. İmparator diyor ki:

«O kabil süflî işler görenlerin eliyle husule gelecek mesalihten vazgeçtik.»

MELEKÎ KALFA İLE ŞABAN HALİFE

Her rüşvet alanın, her halk soyguncusunun bir gün ölümün pençesine düştüğü bilindiği halde, rüşvet almakta, halkı soymakta yine birkaç kişi birden ortada görülüyordu. IV. Mehmed devrinde bunlardan ikisi Melekî Kalfa ile kocası Şaban Halife idi.

Rüşvetin en yaygın olduğu bir devrede Osmanlı tahtında oturan Sultan İbrahim.

Melekî Kalfa, Kösem Vâlide-Sultan'ın câriyesi idi. Turhan Sultan ile Kösem Sultan'ın mücadelesi hengâmında büyük valideye ihanet etmiş, ölümünde yardımı dokunmuş, böylece Turhan Sultan tarafından azad edilmişti.

Saraydan çıkıp, kahvecibaşı Şaban Halife ile evlendikten sonra, velinimetinden ayrılmamış, saraydan ayağını çekmemişti. Bu yüzden devlet kapısında bir işi olanlar hemen Eyüp'e, kalfanın evine koşarlar, ekseriya Melekî Kalfa, sarayda bulunduğu için, Şaban Halife'nin eteğini öperlerdi:

— Sultanımdan bir rica vardır! derler ve utanarak, sıkılarak, büzülerek, ağanın eline rüşveti sıkıştırırlar:

— Saadetlû kadın efendi hazretlerinin bizden ellerini öpün! derlerdi.

Bu nüfuz, bir gün, vezîr-i âzam olan Tarhuncu'nun müdahelesi ile sarsılır gibi oldu. Şaban Ağa, yüz otuz akça ile tekaüt edildiği zaman vezîr-i âzam buna itiraz etti, söylendi. Şaban Halife bundan çok gocundu. Olmayacak bir parayla tekaüt olmak suretiyle devlet hazinesine el atan ağalar, hemen Melekî Kalfa'ya koştular, dert yandılar. Ertesi gün ise, Tarhuncu Ahmed Paşa'nın ötede beride şöyle söylendiği haberi Valide Sultan'ın kulağına kadar gitti:

— Biz, Valide'nin ve ağaların sıkletinden kurtulamazız.

Ve birkaç gün sonra bu yüzden Tarhuncu boğdurulmuş oldu.

ŞEKERPÂRE'NİN TOPLADIĞI SERVET

Topkapı sarayının gördüğü tipik, rüşvetçi kadınlardan biri de Şekerpâre idi.

Sultan İbrahim'in gönlüne giren Şekerpâre, aç bir tavuk gibi, derhal servete karşı bir hırs duydu. Saray dışında sebzeci Süleyman ve Dede isminde iki kişi buldu. Bunlar vasıtasıyle bol bol rüşvet almaya, halkı soymaya, mansıblar satmaya başladı. Para ve mücevher toplama hırsı o kadar büyüdü ki, bir gün, yine saray kadınlarının kıskançlığı ile bir kayığa kondu, Sakız'a, oradan da Mısır'a sürgün edildi.

Malı mülkü müsadere olunca, 12 sandık içinde birçok mücevher, inci, elmas, yâkut, altın, kürkler ve kıymetli kumaşlar meydana çıktı. Sultan İbrahim bu büyük servet karşısında hem sevindi, hem de apışıp kaldı:

— Hay kâfir kızı! Bana, akşam ekmek

alacak akçam yoktur, der idi, yemin eder idi. Bak neleri çıktı! Hep benim malımdır!

BAĞDAD SOYGUNCUSU

İstanbul'daki rüşvet, bir sâri hastalık halinde Anadolu'ya da sirayet ediyordu. Nitekim Anadolu'ya giden her paşa, her kadı, her kethudâ, her mütevelli, mutlaka halkı soyar, öyle dönerdi.

Osmanlı ülkesinde soygunculuğu ile korkunç bir şöhret yapmış olanlardan biri de Murtaza Paşa idi.

Basra'yı soyup soğana çeviren Hüseyin Paşa, halkın şikâyeti ile yerinden edilince, bu memlekete bu adamın amcalarından biri, Ahmed Bey tayin edildi. Fakat Ahmed Bey, Hüseyin Paşa'dan korkuyordu. Bu yüzden bu emrin yerine getirilmesi için Bağdad valisi Gürcü Murtaza Paşa, Basra'ya geldi. Hemen kaçan Hüseyin Paşa'nın malını gasbetti. Bunlarla doymadı. Tüccara ait olan Kapanî hanında bulunan malların getirilmesini emretti.

— Elbette varun getürün, fermanıma imtisâl edin. Yoğise siz bilürsüz! dedi.

Etraftan yapılan itirazlara, nasihatlere rağmen mallar handan çıkarıldı, Murtaza Paşa'nın gemilerine yüklenmeye başlandı. Tüccarlar dehşet içinde:

— Bre tüccara padişahlar bile taarruz etmezler. Biz vali dediğimiz yağmacı imiş! Bu ne olmaz iştir! diye bağırmaya başladılar.

Eşyalar yağma edildi; fakat:

— La'nekûmullah ya zâlimin!

Diye feryat eden halk, Paşa'ya da, maiyetine de öyle bir hücum ettiler ki, Murtaza Paşa çırıl çıplak, perişan bir halde, kendisini Bağdad'a zor atabildi.

ZÂLİM VE İNSAFSIZ BİR NÂİB

Bir gün, 1639 yılının mübarek bir gününde, Gelibolu'ya yeni bir nâip çıkageldi. Yusyuvarlak kara sakalı, akı karasından çok devrik gözleri, ikişer parmak kalınlığında, kabarık kaşları ile Ramazan Efendi... Halk endişe içinde Efendi'yi karşıladıkları zaman, nâip:

— Baka ağalar, bu arpalık Ebu Said Efendi'nindir, zinhar ki evamirime karşı koyasız, yoğise gayri olur! dedi.

Ramazan Efendi, geldiğinin ertesi gününden itibaren sağa sola adamlar saldı, avârız (1) taplamaya başladı. Gelibolu'nun avârız akçası 400 kuruştu. Ramazan Efendi ise bunu bin kuruş yapmaya ahdetti. İstanbul'da bu naiplik için hayli para yedirmişti. Onun beş, on mislini çıkarmak lâzımdı.

Fakat halk daha ilk günlerde baskıyı hisseder etmez derhal Eşrefli köyünün imamı Yusuf Efendi'ye koştular. Yusuf Efendi «vekil-i kâinat», fâzıl ve mert bir adamdı. Hemen yola düzüldü, İstanbul'a koştu, dert yandı. «Avârız akçası ziyade alınmaya!» diye bir emir aldı, Gelibolu'ya geldi.

Nâibin karşısına çıktığı zaman Ramazan Efendi kaşlarını çattı, boğuk bir sesle bağırdı:

— Bre koca, senin Âstâne'ye (2) varıp şikâyet emri ahzine koştuğun söylerler, doğru mudur?

— Beli, doğrudur, ol şikâyet emri de nezdimizdedir, buyurun!

Ramazan Efendi emri kaptı. gözlerini devire devire okudu, sonra birdenbire emri koynuna soktu:

— Ya şu sakalından utanmaz mısın? Nâibi, çok şikâyet sana mı düştü?

— Cumhurun derdidir, biz gibi fakirlerden imdat ederler, elbette ki can ve baş ile sâyeyleriz.

— Ya koca mâtuh (3), ol mertebe iş sana mı vazife?

Nâip bu sözleri söyleyince yerinden fırladı ve hiddetle: «Bre bevvab!» diye bağırdı. Kâtipler, hademeler koşuştular, Ramazan Efendi:

— Bre şol arlanmaza haddini bildirmek gerektir! dedi. Fakat kâtiplerin de, hademelerin de tereddüt ettiğini görünce, kudurmuş gibi Yusuf Efendi'nin üzerine saldırdı, birbiri ardına inen tokatlarla Eşrefli imamını dövmeye başladı.

Kapının önü, Yusuf Efendi'nin ardından gelen halkla doluydu. Koskoca saçlı sakallı, ağırbaşlı ve eli öpülecek adamın, Ramazan Efendi'nin silleleri altında çırpındığını görünce dayanamadılar:

— Bre medet, efendiyi öldürür, Müslüman olan koşsun!

Diye bağırdılar. Kalabalık, koca bir sel gibi nâibin üzerine saldırdı:

— Bre ur, bre koman, el değmeyenin avradı boş! diye haykırıyorlardı.

Ramazan Efendi, yıldırım çarpmış koca bir ağaç gibi sillelerin, tokatların, tekmelerin arasında sallanıyor, avazı çıktığı kadar haykırıyordu. Öteden kâtipler, hizmetkârlar efendiye acıdılar, nâibi kurtarmaya kalkıştılar. Fakat halk bir kere kızmıştı:

— Bre bunlara da gerek! diye kâtipleri de, hizmetkârları da araya aldılar, vur vuranın, kır kıranın arasında, cumhur

---

(1) Olağan üstü alınan vergi.

(2) İstanbul'un bir diğer adı.

(3) Bunak.

sükûnet bulduğu zaman Ramazan Efendi ile hizmetkârları ve kâtipler, karaya vurmuş balıklar gibi yerlere serilmiş, yara, bere içinde yatıyorlardı.

GÖZÜ DÖNMÜŞ KAZASKER

Aynı yıl içinde İstanbul'da rüşvet ile ruhunu ve kesesini dolduran bir efendi hazretleri yaşıyordu: Anadolu kazaskeri Hoca Hüseyin Efendi... Efendi, sağdan, soldan ışıldatılan altınlara hiç dayanamazdı. Bu yüzden birçok mansıpları altına tahvil eder, fakat zamanı gelmediği halde aynı yerleri başkasına satmak hırsıyle, evvelce parasını elinden aldıklarını çabucak azlederdi.

Bir gün Hoca'ya, Ankara'dan Kedürzade'den 1 000 altınla küçük bir rica geldi: «Mübarek ellerinizden öperek Ankara nâipliği teveccühün niyaz eyleriz, dahi ferman efendi hazretlerinindir,» diyordu.

Kedürzade çok zengindi, nâipliğe tenezzül etmezdi. Fakat ölen kethudâsının kısmetten muaf tutulmasını, nâip Tavil Ahmed Hoca Efendi'den istediği halde, nâip onun sözüne ehemmiyet vermemiş, yapacağını yapmıştı. Binaenaleyh cezasını vermek lâzım geliyordu.

Anadolu Kazaskeri, 1 000 sarı liracık yanında Kedürzade'nin ricasını pek küçük saydı, hemen Tavil Ahmed'i nâiplikten azletti, yerine Kedürzade'yi tayin etti.

Bu, Ankara için bir hadise oldu. Tavil Ahmed'in kardeşi Yûnus hemen İstanbul'a koştu. Bir cuma günü Hoca Hüseyin Efendi'yi Tersane'de yakaladı:

— Karındaşımın dört bin kuruşunu alıp Ankara kazasını verdin, sonra da sebepsiz altı ayda azlettin! diye dert yanacak oldu. Hoca birdenbire köpürdü:

— Çık bre cahil diye bağırdı, sonra Tersane kethudasına dönüp:

— Alıkon şunu! diye haykırdı.

Kethuda usul ve erkânı biliyordu.

— Biz ol mertebe işlere karışmazız! dedi, özür diledi.

Efendi bu sefer etrafındaki muhzirlere döndü:

— Bre tutun şol mel'unu! Koman, İstanbul'a götürüp hapseylen! dedi.

Muhzirler, Tavil Ahmed'in kardeşini sürükleye sürükleye götürdükten sonra, hoca da, Tersane'de fazla duramadı, hemen kendisi de İstanbul'a geçti, divanhanesine koştu. Tavil Ahmed'in kardeşini divanhane ortasına yıktı:

— Bre urun bîedebe! diye zavallı adamın tabanlarına otuz değnek vurdurdu. Başkalarının kendi yüzüne tükürmesine meydan vermeyecekmiş gibi acele acele zavallının yüzüne tükürdü, sonra da kapı dışarı etti.

KADI EFENDİ'NİN HALKTAN YEDİĞİ MÜTHİŞ DAYAK

Fakat bu hadise Hoca Hüseyin Efendi'yi utandırmadı. Bütün İstanbul, Anadolu kazaskerinin rüşvetlerini sayıp dökerken, Tavil Ahmed'in kardeşi Yûnus da ötede beride efendiye beddualar edederken, bir gün efendinin karşısına Kayseri Kadısı İsmail Efendi çıkageldi:

— Efendi hazretlerinin hâk-i payına yüz sürmeye geldik, bir yanlışlık olmuş, bizi azleylemişsiz, halbuki Kayseri kadılığına varalı iki ay oldu; dedi.

Hüseyin Efendi yüzsüzce kaşlarını çattı, dik bir sesle:

— Yanlış yoktur, seni mansıptan azleyledik! dedi.

—Ya bizden 3 000 kuruş ahzeylemediniz mi?

— Beli eyledik...

— Ya ol akça iki ay için mi verildi?

Hoca Hüseyin Efendi:

— Gayrı bizi söyletmen, varın ne hâliniz var ise onu görün, deyince, Kadı İsmail, zararın neresinden dönülse kârdır, diye düşünerek yine yumuşak bir sesle rica etti:

— Biz, bin kuruşu nâçar reddeyledik, lâkin iki bin kuruştan vazgeçmeziz! Verdik, zira murabahaları (4) dahi 800 kuruş olmuştur. İki ay zaptımı ol sekiz yüz kuruşa tutun! dedi.

Hoca Hüseyin Efendi, kapıya dik dik bakarken, birden bire oturduğu yerden barut gibi parladı:

— Bre iz'ansız cahil, bre koca kodoş! Bre arlanmaz mel'un! Bre çık, defol bizden! diye bağırdı.

Kadı İsmail:

— Elbette ki 2 000 kuruşu verirsiz, yoğise gayrı olur! diye bağırırken Hüseyin Efendi hizmetkârlara döndü:

— Bre koman şunu! diye haykırdı.

Hizmetkârlar koşuştular, sille yumruk, kadıyı yere yıktılar, dövmeye başladılar. Fakat Kadı İsmail de kendini dayağa bırakmadı, o da sağa, sola indirmeye koyuldu. Dövüşürken bu arada bir eli kan ve yara içinde kaldı. Kendisini dışarı atınca doğru Şeyhulislâm'a koştu:

— Rüşvet verenin de, rüşvet alanın da hâli böyle olur! diye derdini anlattı.

Bu hâdise, Hoca Hüseyin Efendi için pek elîm neticeler doğurdu. Kadı İsmail'den aldığını zorla geri verdi, sonra şehirde adı çıktı, rüşvetçiliği saraya, padişaha kadar aksetti. Günün birinde altın yumurtlayan tavuğa benzettiği makamından atıldı. Ondan sonra bir daha da belini doğrultamadı.

---

(4) Kanundan aşırı alınan faiz.

John Kennedy (solda) ile Robert Kennedy. 1960 yılında, Demokrat Parti Genel Kurulunda izleyecekleri politikayı konuşuyorlar. Bugün iki kardeş de, ebediyete göçmüştür.

Amerikan Siyasetine Hakim Olan

Kennedyler'in Kaderi

Yazan : Öz Dokuman

22 kasım 1963'de bir silâh sesi duyuldu Amerika'da. Başkan John Fitzgerald Kennedy, Dallas'ı ziyaret ediyordu; güneş tam tepedeydi, yüksek apartmanların pencerelerinden birine dayanan dürbünlü bir tüfeğin namlusundan bir kurşun çıktı, John Kennedy'nin beynine saplandı; Amerika'nın 35. başkanı yoktu artık.

Genç ve enerjik bir başkanın böyle feci bir şekilde öldürülmesi Amerika'da olduğu kadar dünyada da geniş tepkiler yarattı. Hayatının en verimli bir çağındaydı. İnandığı ve benimsediği fikirleri gerçekleştirmesi için her imkâna sahipti.

Ne var ki, Kennedy'ler geniş bir ailedir. Baba Kennedy çocuklarını özel bir itinayla yetiştirmiş, hatta denebilir ki başkanlık için hazırlamıştır. En büyük oğlu Joseph Kennedy de siyasete atılıp başkanlık seçimine girecekti ama kader buna engel oldu; II. Dünya Savaşı'nda bir uçak kazasında öldü.

Joe Kennedy, savaştan sonra John'u siyasete girmesi için teşvik ediyordu. Zaten John F. Kennedy, politikayı çoktan kafasına sokmuştu. 1952 yılında Massachusetts'den senatör seçilince Washington'a giden yolu da açmış oldu.

KENNEDY'LER BEYAZ SARAYDA

1956 yıllarına doğruydu; adaylar başkanlık seçimine hızla hazırlanıyorlardı. John F. Kennedy, başkan olmayı aklından geçirmiyor değildi ama nedense henüz kendisini tartamamış, kesin kararını vermemişti. Demokrat Parti'nin tek adayı Stevenson'u destekliyor, belki 1960 yılını en uygun zaman tasarlıyordu. O ilkbaharda ansızın harekete geçti, yoğun bir seçim kanpanyası yürüttü ama genel kurulda başkan yardımcılığını Senatör Kefauver'e kaptırdı.

O yıllarda kardeşi Robert Kennedy ise sadece ağabeyinin seçim kanpanyasını yürütüyordu. Baba Kennedy bir aile toplantısında John'un başkan adayı olmasını tasvip etmişti.

1960 yazında, Demokrat Parti genel kurulunda 5 ay kala bütün eyaletleri dolaşmıştı artık, partinin tek başkan adayıydı. 7 kasım saat 11'de seçim kurulunu kapatıp: «Yapılabilecek her şeyi yaptık», diyerek Boston'a döndü. Ama çok geniş bir teşkilât kurup yöneten kardeşi Robert Kennedy ise çalışıyordu hâlâ. İki gün sonra 1960 yılının 9 kasımında, John Fitzgerald Kennedy 35. başkan olarak A.B.D. Cumhurbaşkanlığına seçilmişti.

Ne yazık ki kader, kafasında gerçekleşmeye hazır yüzlerce fikri daha uygulamadan onu alıp götürüyordu. Oswald adında birinin suikastine kurban oldu; bir siyasî

Kennedy ailesinin beş ferdi. Soldan itibaren, Eunice, Patricia, Robert, John ve Jean, 1952 yılında John Kennedy, Massachusetts senatörlüğünü kazandığı sırada.

Robert Kennedy, eşi ve çocuklarıyle beraber. Kennedy'lerin 9 çocuğu vardır: Kathleen (17), Joseph Patrick (15), Robert Jr. (14), David Anthony (13), Mary (11), Micheal (10), Mary Kerru (8), Christopher (5), ve Mattheuw (3) yaşında.

suç, yıllarını başkan olmak için harcayıp kendisini yetiştirmiş bir insanı yok etti.

ROBERT KENNEDY SİYASETE ATILIYOR

Joseph Kennedy'den sonra John'un da fecî bir akıbetle aralarından ayrılması Kennedy ailesini bir hayli sarsmıştı. Ne var ki, sağ kalan en büyük erkek evlât döğüşmeye hazır olduğunu bildirdi. Zaten şu da gerçektir ki, John Kennedy'nin başkan olmasında en çok çalışan, bütün ülke çapında muazzam bir teşkilât kurarak seçimi yürüten Robert Francis Kennedy idi.

Robert Kennedy, ağabeyinin başkanlığı zamanında adalet bakanıydı. Beyaz Saray'ı, senatoyu, hükümet mekanizmasını iyi biliyordu. Gençti, enerjikti, tam bir halk adamıydı. Massachusetts'de yaşamalarına rağmen New York'tan senatör çıkmak istiyordu. 1964 yılında rakibi Kenneth Keating'i yenerek New York senatörü oldu.

Ağabeyi için kurduğu seçim teşkilâtı, bu defa ona çalışıyordu. Zaten 20 yaşından beri siyasetin içindeydi, o vakitler John Kennedy, Massachusetts'den millet vekili seçilmiş, ve Robert de daha üniversite çağında iken onun seçim kampanyasını yürütmüştü. Biliyordu bu işleri, yılların tecrübesi vardı.

ROBERT KENNEDY BAŞKAN ADAYI

«Bobby» takma adıyle de anılan Robert Kennedy, Başkan Johnson'la anlaşamadı-

ğı için hükümetteki görevinden çekilmişti. Aralarında görüş ayrılığı gün geçtikçe kuvvetleniyordu. 1966 yılında Başkan Johnson, 1968 seçimlerinde Robert Kennedy'yi başkan yardımcılığı için düşünmediğini açıkladı.

Robert bunun üzerine, 1968'de başkan adayı olmasının ihtimali bile bulunmadığını bildirdi. 1972 yılındaki başkanlık seçimleri onun için daha sağlam görünüyordu. 1972'de Robert Kennedy, 46 yaşında Demokrat Parti'nin en kuvvetli başkan adayı olan Humhrey ise 61 yaşında olacaktı. Sonra Robert, daha çok genç seçmenlere güveniyordu. 1972 yılında her üç seçmenden biri 35 yaşın altında olacağından bu durum onun işine yarayacaktı.

Robert Kennedy bir zaman adaylık meydanından çekilmeyi daha uygun buldu; dünya seyahatine çıktı, uğradığı ülkelerde çok büyük bir ilgiyle karşılandı.

1966 yılında Missouri'de yayınlanan haftalık bir dergi 1968 başkanlık mücadelesinde, Kennedy % 72, Johnson % 26, Humhrey de % 2 oranında oy alacaktır diye bir tahminde bulundu. Zaten durum da öyle görünüyordu.

Buna rağmen Robert Kennedy, 1968 başkanlık seçimlerinde aday olmayacağını kesinlikle belirtiyor, bunu da sık sık tekrar ediyordu. Amerika'da aynı kimse üst üste iki defadan çok başkan seçilemez. Onun asılı hedefi 1972 idi. O zaman Johnson başkan adayı olamayacaktı.

FECİ KADER

Bütün bu siyaset hesapları süredursun, bu yılın ilkbaharında Robert Kennedy, ansızın başkanlık seçimleri için adaylığını koyacağını açıkladı. Bu, öteki başkan adaylarının geri itilmesi, hatta şimdiden yenilmeyi kabul etmeleri demekti. Bütün istatistikler, tahminler onu gösteriyordu.

Ailenin kötü kaderi bu defa da Robert Kennedy'nin üstüne çökmekte geçikmedi. Kaliforniya ön seçimlerini büyük bir çoğunlukla kazanmıştı ki, namludan çıkan bir kurşun, bu başarıyı söndürüp götürdü. Robert Francis Kennedy, kardeşi gibi kendisini bu makam için hazırlamış, yetiştirmişti, güçlüydü, birçok beşerî fikirleri vardı kafasında. Ama gerçekleştiremedi. Sirhan adlı bir Arap göçmenin işlediği bir suikast hepsini engellemeye yetti bile.

Bu suçlar fikirlere karşı mı işlenmiştir, yoksa sadece onları savunanların vücutlarını mı hedef tutmuştur? Her halde o kişileri ortadan kaldırmak tasarlanmıştır. Çünkü fikirlerin kurşunlanabildiği şimdiye kadar görülmemiştir.

Üç Kennedy bir arada. Robert (solda), Teddy (ortada), John (sağda). Bugün üç kardeşten en küçüğü Teddy (Edward) Kennedy sağdır.

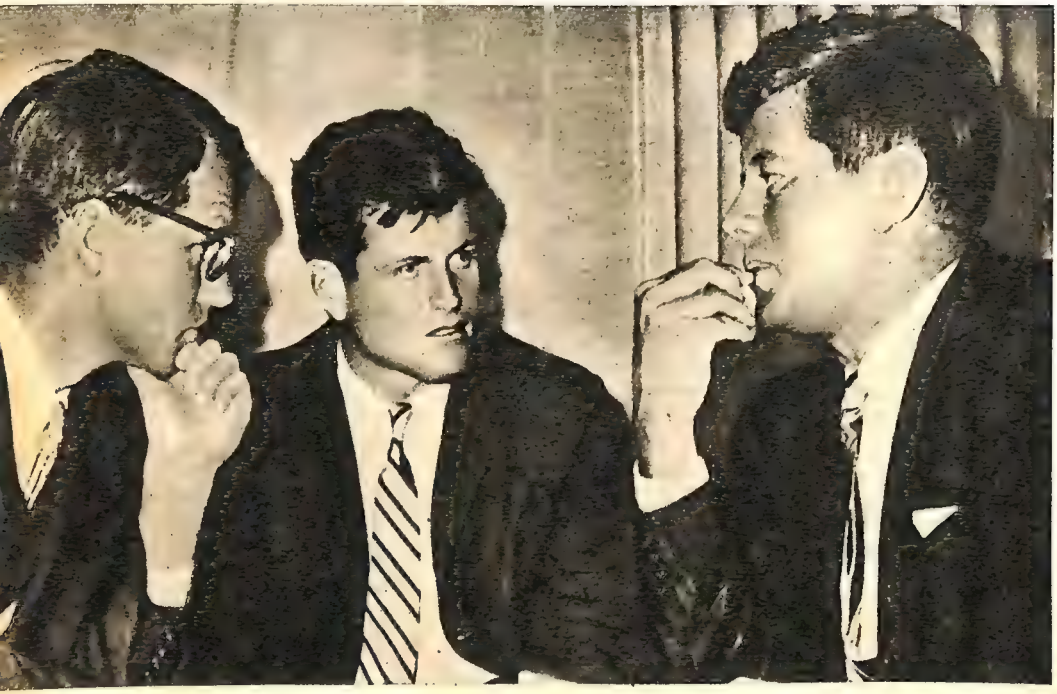

Niğde'nin meşhur saat kulesi.

NİĞDE

Niğde il merkezinin uzaktan görünüşü.

1071 MALAZGİRT zaferinden sonra, Kutalmışoğlu Süleyman-Şah kumandasındaki Türk orduları, bütün Anadolu ile beraber bu bölgeyi de Bizans'tan fethetmişlerdir. I. Sultan Kılıç-Arslan, Niğde şehrini ve bölgesini oğullarından Melik Arslan-Şah'a vermişti. Niğde şehri XII. yüzyılın sonlarında gelişmeye başlamış ve XIII. yüzyılın ilk yarısında Türkiye'nin büyük şehirlerinden biri haline gelmiştir. Sultan İzzeddin Keykâvus ve kardeşi Büyük Sultan Alâeddin Keykubad çağlarında Niğde valisi olan Zeyneddin Beşâre, şehri olağanüstü imar etmiştir. Beşâre, bir müddet sonra idam edilince, yerine Harzem Türkleri'nden İlan Yabgu getirilmiştir. Bu sıralarda Niğde şehri, Selçuklu Türkiyesi'nin en mühim askerî merkezlerinden (ser-leşkerî) biri idi. Zaman zaman Selçuklu sultanlarının, bu arada III. Keyhusrev'in gelip oturdukları Niğde, XIII. yüzyıl sonlarında, bütün Türkiye imparatorluğu gibi, İran'daki İlhanlılar'ın yüksek hâkimiyetine girdi.

ERETNAOĞULLARI

1308'de Selçuklu hanedanı ortadan kalkıp Türkiye parçalanınca, İlhanlılar, Anadolu genel valileri vasıtasıyle bu topraklarda tam bir hâkimiyet kurmak istediler. Orta Anadolu, önce İlhanlı umumî valisi iken, sonradan istiklâlini ilân eden Eretnaoğulları'nın eline geçti. Eretnaoğulları zamanında Niğde valisi olan Sungur Bey, şehri imar etti. Büyük Tancalı Arap seyyahı İbni Battûta, bu sıralarda, 1333'e doğru Niğde'yi ziyaret etmiş ve büyük bir şehir olarak tavsif eylemiştir. XIV. yüzyılın üçüncü çeyreğinden sonra Niğde bölgesi Eretnaoğulları ile Karamanoğulları, sonra Eretnaoğulları'nın yerine geçen Kadı Burhaneddin ile Karamanoğulları arasında çekişilmiştir. Sonunda Osmanoğlu Yıldırım Sultan Bâyezid, Niğde'yi de almış; Karamanlı devletini, diğer Anadolu Türk devletleri gibi ortadan kaldırmıştır.

1402 Ankara felâketinde, Türkiye birliği parçalanmış, yeniden ortaya çıkan Karamanoğulları, Niğde'yi de elde etmişlerdir. 1419'da Mısır - Suriye Türk - Memlûk İmparatoru Sultan Müeyyed'in oğlu İbrahim, Niğde'yi almışsa da, muhafaza edememiştir. Bu yıllarda Karamanoğulları, Osmanlılar'ın yüksek hâkimiyetini tanıyorlardı. Fakat şehrin kesin şekilde Osmanlılar'a geçmesi ancak 1470'te, yani Fâtih Sultan Mehmed devrindedir. Bu sıralarda Karamanoğulları, Anadolu birliğini gerçekleştirmeye azmetmiş olan Osmanlılar tarafından tamamen yutulup haritadan ve tarihten silinmemek için, tarihin akışını durdurmak istercesine ümitsiz bir çaba-

ya girişmişlerdi. Osmanoğulları'nın büyük rakibi olan Türkiye tacını onlardan koparmak isteyen Akkoyunlu Türk imparatorluğuna sığınmışlardı. Yanlarına Karamanlılar'ı da alan Akkoyunlular, Niğde topraklarına girmişler, fakat Fâtih'in oğlu Şehzâde Mustafa tarafından büyük bir yenilgiye uğratılıp doğuya sürülmüşlerdi. Bu yıl İshak Paşa, Niğde'yi Karamanoğulları'ndan almış, Karaman Türk krallığı tarihe karışmış, Toroslar'a ve Fırat'a kadar Anadolu, Osmanlı idaresinde birleştirilmiştir.

OSMANLI ÇAĞI

Karamanoğulları çağında tekrar parlayan Niğde, Osmanlı idaresinde Kayseri ve Konya gibi iki büyük şehrin arasında ikinci dereceye düşmüştür. Niğde, XVII. yüzyılda Karaman (Konya) beylerbeyliğinin (eyaletinin) 7 sancağından (vilâyetinden) 2'sini içine almıştır; bu sancaklardan biri Niğde, diğeri Aksaray idi. XX. yüzyıl başlarında ise Niğde, Konya vilâyetinin (eyaletinin) 5 sancağından (vilâyetinden) biri idi; 7 kazası vardı.

Ortaçağdaki genişliğini ve büyüklüğünü kaybetmekle beraber, Niğde, düşman istilâsı görmemiş ve bir Orta Anadolu şehri olarak hayatına devam etmiştir. 1932'de Niğde'den demiryolu geçirilmiş ve bu suretle şehir, Ankara ve Kayseri'den gelip Konya ve Adana'ya giden demiryolu üzerinde bir istasyon olmuş, fakat Aksaray şehri, kenarda kalmıştır. Niğde'nin güneyinde Ulukışla'da demiryolu ikiye ayrılmakta, biri batıya Ereğli - Karaman - Konya'ya, diğeri de güney-doğu'ya Adana ve Mersin'e gitmektedir.

Niğde'nin 3 katlı surları ile iç kalesinden (hisarından) bugün ancak küçük harabeler kalmıştır. Bu surlar ve hisar, Büyük Sultan Keykubad tarafından yaptırılmış, bilhassa XV. yüzyıldan sonra Niğde, Türkiye'nin bir iç şehri olduğu için, hiç bir askerî ehemmiyeti kalmamış ve ihmal edilmiştir. Niğde kalesi, son defa Fâtih Sultan Mehmed devrinde, İshak Paşa'nın emriyle tamir edilmiş; XVI. yüzyıldan sonra bir daha tamire lüzum görülmemiştir.

Kale içinde eski bir caminin yerine yapılmış olan Rahmaniye camii, 1747 tarihlidir; Abdurrahman Şeref Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Bunun güneyinde Alâeddin camii veya Ulucami vardır. 1223'te Sultan Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılan bu eserin plânı dörtken şeklindedir. Caminin mimarı Mahmudoğlu Sıddık'tır. Doğu tarafındaki büyük kapısı bir şaheser olan bu âbidenin sekiz köşeli bir

Niğde, tarihî eserleri ve güzel manzaralarıyle tanınmış bir ilimizdir.

Sultan Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılan Alâeddin camii.

kaideye oturtulmuş bir minaresi vardır. Alâeddin camii şimdi ibadete kapalıdır. Fakat pek kötü vaziyette değildir; restore edilirse, Selçuklu çağı Türk eserlerinden bir şaheser kazanılmış olacaktır.

Şehrin güney kapısında Sungur Bey camii vardır. 1335'te yaptırılan ve bânisinin adını taşıyan bu âbide, Eretnaoğulları çağına ait nadir eserlerden biridir. Fakat Karamanoğulları'ndan Kasım ve Pîr Ahmed Beyler tarafından onarılmıştır. Caminin eskiden iki minaresi vardı; şimdi yıkılmış olan bu minarelerin yerine sonradan yaptırılmış tek minare ayaktadır. Bu cami yakınlarında XVII. yüzyıl Osmanlı Türk eseri olan bedesten yer alır. Bu yapı son zamanlarda askerî depo ve mezbaha olarak kullanılmış ve bozulmuştur.

Şehrin ortasındaki Ak Medrese, 1409'da Karamanoğulları tarafından yaptırılmıştır. İki katlıdır. Karaman devri Türk mimarîsinin şaheserlerindendir. Son zamanlarda restore edilen bu eser, bugün Niğde müzesi olarak kullanılmaktadır.

Şehrin kuzey-doğusunda 3 kümbet (türbe) vardır. Bu eserler, Niğde lisesini içine alan geniş bahçenin içinde kalmaktadır. En mühimleri Hudavend Hatun Kümbedi'dir. 1312'de yaptırılmış ve Selçuklu prenseslerinden olan Hudavend Hatun, buraya 1331'de gömülmüştür.

TÜRKLER'DEN ÖNCE

Şehrin kuzeyinde Paşa camii yer alır. XV. yüzyıl Osmanlı eserlerinden olan bu âbide, Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır. Ali Paşa'nın oğlu Murad Paşa, camii biraz daha genişletmiştir. Eser 1909'da onarılmıştır. Dış camii, daha büyük bir mabettir; XV. yüzyıl Türk - Osmanlı eserlerindendir. Bunun doğusunda Hanım camii yer alır; XV. yüzyıl Karaman eserlerinden küçük bir binadır.

Niğde bölgesi, Hitit imparatorluğuna

dahil olmuştur. M.Ö. VIII. yüzyılda Frikya devleti, bu bölgeyi de almış, sonra burası, bütün Anadolu ile beraber, İran (Pers) imparatorluğuna geçmiştir. M.Ö. IV. yüzyılda Makedonyalı Büyük İskender, İranlılar'ı Anadolu'dan atmış, ölünce bu bölge, Selevkos (Asya) imparatorları ile Kapadokya kralları arasında çekişilmiştir. M.Ö. I. yüzyılda Roma, burasını da almış ve M.S. 395'te Roma imparatorluğu ikiye ayrılınca, bütün Anadolu gibi, Niğde bölgesi de Doğu (Bizans) imparatorluğunun payına düşmüştü. Bu çağlarda Niğde şehrinin yerinde mühim bir iskân merkezi yoktu. En önemli şehir, şimdiki Niğde'nin 23 km. güney - batısındaki Tyana idi. Araplar bu şehre «Tavâna» demişlerdir. Niğde bölgesi 707'de Müslüman Araplar'ca fethedilmiş, fakat uzun müddet muhafaza olunamayıp Bizans tarafından geri alınmıştır.

Niğde, Selçuklu çağı Türk âbideleri bakımından, Konya, Kayseri ve Sıvas'tan sonra gelir. Karamanoğulları'nın bıraktığı âbideler de çok mühimdir. Bu âbideler, Fransız arkeolog ve Türk mimarî tarihi mütehassısı Albert Gabriel tarafından «Monuments Turcs d'Anatolie» adlı büyük eserinin 1'inci cildinde incelenmiştir.

AKSARAY

XII. yüzyılın sonlarından başlayarak Selçuklu Türkiyesi'nin büyük şehirlerinden biri durumuna yükselen Aksaray, çok işlek bir ticaret yolunun üzerinde bulunuyordu. Şimdi harabe halinde olan Aksaray kalesi, Sultan İzzeddin Kılıç-Arslan tarafından yaptırıldı. Karamanoğulları ve onların yerini alan Osmanoğulları zamanında da Aksaray, ehemmiyetini muhafaza etti; bir sancak (vilâyet) merkezi olarak Niğde'nin yanında Konya eyaletine bağlı kaldı. Fâtih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethedince, Aksaray ahalisinden kalabalık bir kütleyi imparatorluğun yeni başkentine iskân etti. Bu semt, hâlâ «Aksaray» adını taşır.

Cumhuriyet devrinde Osmanlı sancaklarına (mutasarrıflıklarına) «vilâyet» adı verilirken, Aksaray da bir vilâyet (il) oldu; fakat 1933'te bu vilâyet işgal edildi; Aksaray, bir kaza şeklinde Niğde'ye katıldı.

Aksaray'da Selçuklu ve Karamanlı çağına ait mühim âbideler, harabe halinde ve bakımsız olmakla beraber, hâlâ kısmen ayakta durmaktadır.

Selçuklular tarafından yapılan Karamanoğulları'nca onarılan ve bir kısmı da Osmanlılar devrinde tamir gören bu âbidelerin mühimleri: Ulucami, Nakkaşî Camii, Zenciriye Medresesi, hamamlardır.

AKSARAY VE NİĞDE ADI

Tarihî Aksaray'ın eski adı «Archelais» idi; bu addaki diğer şehirlerden ayırmak için «Archelais Garsaura» denirdi. Kapadokya krallarından Archelaos'un adını taşımaktadır. Türkler, şehirdeki bir saraya izafetle «Aksaray» demişler.

Niğde adının menşei oldukça karanlıktır. Anamur yakınlarında oturan ilkçağ kavimlerinden «Nagidoslular» tarafından kurulduğu için bu ismi aldığı söylenmiştir. Diğer bir rivayete göre de Niğde adı, ilkçağ isimlerinden «Cadyna» dan bozmadır. Bu rivayetlerin ikisi de zayıf görünmektedir. Şehri Müslüman müellifleri önce «Nekîdâ», sonra «Nekîde» şeklinde yazmışlar, sonunda bu isim «Nîkde» şeklinde takarrür etmiştir. Ancak Cumhuriyet devrinde «Niğde» yazılmaya başlanmıştır. Fakat halk arasında daima «Nikde» veya «Niğde» şeklinde söylendiği gerçektir.

Çinileriyle Ünlü Olan Bir İlimiz

KÜTAHYA

Kütahya'daki tarihi eserlerden: Çinili Cami.

TÜRKLER tarafından fethinden önce Müslüman Araplar'ın akınları bu bölgeden geçtiyse de, Kütahya ancak 1071 Malazgirt zaferinden sonra Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın Türk orduları tarafından fethedildi. Malazgirt'te Sultan Alp-Arslan'a yenilen Bizans İmparatoru Romanus Diogenes'in gözleri Kütahya'da kör edildi.

1080 yıllarında fethedilen ve yeni Türkiye devletine katılan Kütahya, bir müddet sonra Bizans tarafından geri alındı. 1158'de imparator Manuel Komnions'un Bizans kuvvetleri, Kütahya civarında Türkler tarafından bozuldu. 1183 sıralarında Kütahya tekrar Türkiye'ye geçti. Bir müddet sonra gene Bizans tarafından alınan Kütahya, 1233 yıllarında Büyük Alâeddin Keykubâd tarafından kesin şekilde fethedildi.

Selçuklu hanedanının son devirlerinde Kütahya bölgesi Germiyanoğulları'na geçti. 1260 - 1390 ve 1402 - 1429 arasında 157 yıl kadar Germiyanoğulları, burada saltanat sürdüler. Beylik, 1390'dan 28 temmuz 1402'ye kadar Osmanlı devletine katıldı. 1260 - 1308 arasında Selçuklu, 1307 - 1335 arasında İlhanlı hanedanlarının yüksek hâkimiyetini tanıyan Germiyanoğulları, 1414 - 1429 arasında da Osmanlılar'a tabı oldular. 1325 yıllarına kadar Aydınoğulları beyliği de Germiyan beyliğine bağlı idi. Devletin merkezi Kütahya idi; 1381 - 1390 arasında Kula'ya alındı. 1381'den sonra

Kütahya, Simav, Tavşanlı, Osmanlılar'a geçmiş, devlet küçülmüştü. Önceleri Karamanoğulları'ndan sonra en güçlü beylik olan Germiyan devleti, sonraları Osmanoğulları'nın karşısında geriledi.

GERMİYANOĞULLARI

Oğuzlar'ın Avşar boyundan olan Germiyanoğulları'ndan Süleyman Şah Bey, önce Umur Bey'in kızı ile, Sonra da Hz. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatun'la evlendi. Mutahhara Hatun'dan doğan Devlet Hatun, Yıldırım Sultan Bâyezid ile evlenmiştir. II. Yakub Bey, 1390'da devletini, enişteşi Yıldırım Bâyezi'de bırakmaya mecbur oldu ise de, Ankara felâketinden sonra, Timur tarafından tahtına iade edildi. 1399'a kadar İpsala'da oturdu. I. Mehmed ve oğlu II. Murad'la pek iyi geçindi; onların yüksek hâkimiyetini tanıdı. 1428'de Edirne'ye gelip II. Murad'ı ziyaret etti. Anadolu birliğinin Osmanoğulları tarafından gerçekleştirileceğine şüphe etmediğinden, ölümünde devletinin Osmanlı topraklarına katılmasını vasiyet etti. 1429 şubatında pek yaşlı olarak ölünce, bu vasiyeti yerine getirildi.

Germiyanoğulları'nın, «İnançoğulları» denen bir dalı da Denizli'de saltanat sürmüştür; bunları, Denizli bahsimizde anlattık. Germiyan ailesi zamanımıza kadar devam etmiş ve tanınmış şahsiyetler yetiştirmiştir. II. Abdülhamid'in meşhur Adliye Nazırı Sadrâzam Nureddin Abdurrahman Paşa ile oğlu ve Sultan Hamid'in damadı Adliye Nazırı Vezir Ârif Hikmet Paşa, VI. Mehmed'in damadı Ali Haydar Bey, Germiyanoğulları'ndandır.

1381 - 1389 arasında Yıldırım Bâyezid, Kütahya sancak beyi, yani valisi idi. Timur, 1402'de Kütahya şehrine de geldi. II. Yakup Bey devrinde kısa bir müddet Karaman istilâsına uğrayan şehir, Osmanlılar'a kesin şekilde geçince, sancak olarak Umur Beyoğlu Osman Çelebî'ye verildi. Bu suretle II. Murad devrinde «Germiyan Tahtı» denen Kütahya şehri, il merkezi olarak kesin şekilde Türk - Osmanlı birliğine katıldı.

GERMİYANOĞULLARI

1.) Ali - Şir Bey (1260? - 1264)
2.) I. Yakup Bey (1264 - 1325?)
3.) Mehmed Bey (1325? - 1360?)
4.) Süleyman - Şah Bey (1360? - 1387)
5.) II. Yakub Bey (1387 - 1390 + 1402 1492)

OSMANLI ÇAĞI

II. Murad'ın oğlu Alâeddin Ali Çelebî, Kütahya'da sancak beyliği yaptı. 1451'de Anadolu beylerbeyliğinin, yani eyaletinin merkezi Ankara'dan Kütahya'ya alınınca şehir bir kat daha ehemmiyet kazandı. Ancak Kütahya sancak olarak bir şehzâdeye verildiği zaman, eyalet merkezi gene Ankara'ya gidiyordu. 1542 - 1566 arasında Kanunî'nin oğulları Şehzâde Bâyezid, sonra ağabeyi Şehzâde Selim, burada san-

Kütahya şehrinin çarşılarından biri (solda). Kütahya'da Çinili Çeşme (sağda).

cak beyliği yaptılar. Şehzâde Selim, babasının Sigetvar'da ölümü üzerine Kütahya'dan gelerek İstanbul'da «II. Selim» adı ile tahta oturdu. Yavuz ve oğlu Kanuni, büyük Doğu seferlerinde Kütahya'ya da uğradılar.

XVII. yüzyılda Celâlî kargaşalıklarına sahne olan Kütahya, XIX. yüzyılda asi Mısır valisi Mehmed Ali'nin oğlu İbrahim Paşa tarafından kısa bir müddet işgal edildi. Mustafa Reşid Paşa, İbrahim Paşa ile 4 mayıs 1833 Kütahya anlaşmasını burada imzaladı. 1848 büyük Macar ihtilâlinin siyasî ve askerî reisleri Türkiye'ye sığınınca, Bâbıâlî bunlara Kütahya'yı ikamet yeri olarak gösterdi; Kossuth ve arkadaşları, 1849'dan 1851'e kadar burada oturdular.

TANZİMAT'TAN SONRA

Tanzimat'tan sonra büyük Anadolu eyaleti parçalanınca Kütahya, Hudâvendigâr (Bursa) vilâyetine (eyaletine) bağlı 5 sancaktan (vilâyetten) biri oldu; 5 kazası vardı. XIX. asırda şehir çok geriledi. Halı, çini, dericilik sanayileri söndü. Hele Anadolu demiryolunun Kütahya'dan geçmeyişi, o zamana kadar ticaret yollarının düğüm noktasında bulunan şehri felce uğrattı. Ancak 1931'de Kütahya - Balıkesir demiryolu ile Marmara bölgesine bağlandı. Fakat gene de Eskişehir ve Afyon gibi gelişemedi. 1953'te Kütahya'ya bağlı bir kaza merkezi olan, fakat nüfusu Kütahya şehrininkini geçmiş bulunan Uşak, ayrı bir il şeklinde Kütahya'dan ayrıldı ve Kütahya ili küçülmüş oldu.

Kütahya, 1 temmuz 1921'den 30 ağustos 1922'ye kadar 1 yıl, 1 ay, 14 gün Yunan işgalinde kaldı. Büyük Taarruz'da geri alındı; fakat şehir, yakılıp yıkılmıştı. Nüfusunun önemli bir kısmını kaybeden Kütahya, ancak son yıllarda yapılan sanayi tesisleri ile kalkınabildi.

ANADOLU EYALETİ

Merkezi: Kütahya

(XVII. yüzyıl ortalarındaki durumu)

Beylerbeyisi (umumî valisi) nin rütbesi: Vezir (mareşal)

Yıllık tahsisatı: 1 000 000 akça (takriben 7,5 milyon T.L.)

Eyaletin çıkardığı asker (tımarlı sipahi): 25 320

Bu sipahilerin tımarlarının yıllık gelir toplamı: 3 310 700 akça (takriben 280 milyon T.L.)

Eyaletin genişliği: 240 000 km²

Eyaletin 14 sancağı (ili): Ankara, Germiyân (Kütahya), Saruhân (Manisa), Aydın, Hudâvendigâr (Bursa), Kastamonu, Menteşe (Muğla), Bolu, Karahisâr-ı Sâ-

Kütahya kalesinin uzaktan görünüşü.

Kütahya adliyesi ve şehrin bir kısmının görünüşü.

hib (Afyon), Teke (Antalya), Çankırı, Hamîd - ili (Isparta), Sultânönü (Eskişehir), Karasî (Balıkesir).

Eyaletin kapladığı arazi üzerinde bugün Türkiye'nin şu vilâyetleri bulunmaktadır: Afyon, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çankırı, Denizli, Eskişehir, Isparta, İzmir, Kastamonu, Kütahya, Manisa, Muğla, Sakarya, Uşak, Zonguldak.

1520 - 30 arasında eyaletin nüfusu:

5 410 000 müslim, 45 000 gayri müslim = 5 455 000.

KÜTAHYA ŞEHRİNİN NÜFUSU

Kütahya 1825'te Türkiye'nin 19., 1850'de 21., 1875'te 35., 1960 ve 1965'te 32. şehridir; 1825'te dünyanın 126., 1850'de 123., 1875'te 360. şehri idi.

1650	70 000,	1927	17 000,
1767	110 000,	1945	20 000,
1825	85 000,	1950	20 000,
1850	95 000,	1955	27 000,
1875	50 000,	1960	40 000,
1915	45 000,	1965	49 000.

ESKİ ESERLER

Kütahya'da Türkler'den önceki devre ait pek az âbide kalıntısı vardır. Bunlar, Bizans çağına ait birkaç parçadan ibarettir. Selçuklu devri kalıntıları da azdır. Ancak Germiyanlılar ve Osmanlılar çağından zengin örnekler muhafaza edilebilmiştir.

SELÇUKLU ÇAĞI ESERLERİ

Kütahya'nın 50 km. kadar güney-batısında Karacaviran köyündeki rıbat (tekke), 1210 yılında Sultan Gıyaseddin Keyhusrev tarafından yaptırılmıştır. Kütahya'nın 10 km. ötesindeki Yoncalı Hamam ise 1233 senesinde Sultan Büyük Alâeddin Keykubad'ın emriyle inşa olunmuştur. Kütahya'nın Balıklıl mahallesinde Emîr Sipehsâlâr, yani savunma bakanı İmâdeddin Hezâr Dînârî'ye ait 1236 tarihli bir cami kitâbesi vardır.

Germiyanlılar çağına ait eserlerin en tanınmışları, 1341 tarihli Vâcidiye Medresesi, 1377 tarihli Yukarı Kale veya Süleyman - Şah camii, Kurşunlu veya Kasım Paşa camii, 1381'de yapılan Çatal Mescit, 1411 tarihli Yakup Bey medresesi'dir.

Osmanlı eserlerinin ilki, burada sancakbeyliği yapmış olan Yıldırım Sultan Bâyezid'e ait Ulucami'dir; bu âbide sonradan Kanunî Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a tamir ettirilmiştir. 1433 tarihli İshak Fakih camii, 1487'de yapılan Muslihuddin Mustafa Bey camii, 1509'da

yapılan Karagöz Ahmed Paşa camii, 1550' de Vezîr-i âzam Dâmad Rüstem Paşa'nın yaptırdığı Balıklı hamamı ve medresesi, 1651 tarihli Hatuniye camii, 1797 tarihli Ali Paşa camii, 1812 tarihli Vahîd Paşa kütüphanesi, 1855 tarihli Müfti-zâde İbrahim Edhem Bey camii ve kütüphanesi, Osmanlı çağının mühim mimarî eserleri arasındadır. Kütahya'da oturan Anadolu beylerbeylerinin, yani umumî valilerinin çoğu, Kütahya'da ya bir eser bırakmış, veya eski eserleri onarmışlardır.

Son zamanlarda Kütahya mevlevîhanesi ve Molla Bey kütüphanelerindeki kitaplar da Vahîd Paşa kütüphanesine getirilerek bir tek kütüphane halinde birleşti rilmiştir. Kütahya mevlevîhanesi, XX. yüzyıla kadar büyük kültür müesseselerinden biriydi; burada değerli bilgin ve sanatkârlar şeyhlik etmiştir.

Kütahya'da bir eski eserler müzesi vardır.

Kütahya'nın tarihî mesire yerleri arasında Yoncalı Ilıcası, Hıdırlık, Sultanbağı ve Sultan Bâyezid mesireleri sayılabilir. Bu mesire yerlerini ataları Kütahyalı olan Evliyâ Çelebî, Seyahatnâme'sinin IX. cildinde uzun uzun anlatır.

KÜTAHYA KALESİ

Kütahya'nın kalesi ünlüdür. Bizans çağında yapılmış, Tükler tarafından onarılmış ve genişletilmiştir. Şehre yukarıdan bakan yalçın bir tepenin üzerindedir. Çevresi 3 500 metre kadardır. 70 kadar burcu vardır. Tanzimat'tan önce 2 cephane, 2 tophanesi vardı. Son devirlerde askerî önemi kalmamıştı.

BÜYÜK ADAMLAR

Kütahya, Anadolu'nun en büyük kültür merkezlerindendi. XIV. yüzyıldan zamanımıza kadar yüzlerce tanınmış ilim, sanat ve siyaset adamının Kütahya ile alâkası olmuştur. Bu şehrin Germiyan devletinin başkenti olması ve yüzyıllarca büyük Anadolu eyaletine merkezlik etmesi, pek çok meşhurun Kütahya'da yaşamasına vesile olmuştur. Osmanlı sadrâzamları, yani başbakanları içinde Anadolu beylerbeyisi olarak Kütahya'da valilik edenlerin sayısı çoktur. Kütahya'da doğmuş olmasa bile yaşamış ve ün kazanmış şairler ve sanat adamları sayılamayacak kadar çoktur. Bunların en tanınmışlar arasında büyük şair, bilgin ve hekim Ahmedî, büyük şair lerden Ahmed Dâî, Cemâlî, meşhur Mevlevî şeyhi Hz. Mevlânâ'nın torunlarından Celâleddin Argun Çelebî, oğlu Burhaneddin İlyas Çelebî, Kasım İzârî, Harîmî, Rahîmî, ünlü lûgat sahibi Ahterî, Kara Fazlî, Firâkî, Ünsî gibi tanınmış şairler sayılabilir. Evliyâ Çelebî'nin ecdadı da Kütahyalı'dır.

Son devirlerde de Kütahya hayli ilim, sanat ve devlet adamı yetiştirmiştir.

KÜTAHYA ADI

Bugün kullanılan ve eskiden «Kütâhiye» şeklinde yazılan «Kütahya» adının menşei «Kotiaeion» dur; Konys'in şehri mânasına gelir. Bu kelimenin Kotiaion, Cotyaeim, Cotyaeum, Cotyoium gibi çeşitli şekilde yazılış ve telâffuzları vardır. Bu Yunanca adı Türkler, «Kütahya» yaptılar.

Kütahya çinileri dünyaca ünlüdür. Bugün de Türkiye'deki en büyük çini sanayii Kütahya'dadır. Bütün Türkiye'de satılan ve ihraç edilen Kütahya çinilerinde, klasik devrin, XVI - XVII. asırların motifleri taklit edilmektedir. Kütahya'da çini imali, XV. yüzyıla çıkmakta, XVI. yüzyılda büyük inkişaf göstermektedir. Bu devir Kütahya çinilerinde hâkim renkler kobalt mavisi, süt beyazıdır. XVI. yüzyıldan beri Haliç'teki imalâthanelerde yapılan çinilerde de bu ilk Kütahya çinilerinin tesiri görülür. XVII. yüzyılda İznik çinileri Kütahya çinileri ile geniş ölçüde rekabet etmiştir. Bu devir Kütahya çinilerinde hâkim renkler beyaz, mavi, firuze mavisi, yeşil, manganez moru, sarı ve kırmızıdır. İstanbul'daki birçok âbidelerde Kütahya çinileri kullanılmıştır.

Kütahya'da yalnız duvar çinileri değil, çini kapkaçak ve tabaklar da yapılmış ve yapılmaktadır. Bunlar bütün dünyaca meşhur ve aranan eserlerdir.

TÜRKLER'DEN ÖNCE

Kütahya bölgesi eski çağlarda Hitit im paratorluğuna dahildi. Hititler'den sonra Frikya ve Lidya devletleri buraya hâkim oldular. M.Ö. VI. yüzyılda yaşayan Yunan masal yazarı Esop'un Kütahya şehrinden olduğu sanılmaktadır. Kütahya şehrine ait elimizdeki ilk kayıt da budur. M.Ö. VI. yüzyılda Kütahya bölgesi, bütün Lidya devleti ve Anadolu gibi, İran imparatorluğuna geçti. M.Ö. IV. yüzyılda da bütün Anadolu gibi İran'dan Büyük İskender'in Makedonya devletine intikal etti. İskender imparatorluğu parçalanınca, Bitinya ve Bergama krallıkları, Kütahya bölgesini paylaştılar. M.Ö. II. yüzyılda Roma, buraya da hâkim oldu. M.S. 395te Roma ikiye ayrılınca, burası da bütün Anadolu gibi Doğu (Bizans) imparatorluğunun payına düştü. İstanbul - Konya yolu üzerinde büyük konak yerlerinden biri olan Kütahya, bir hayli gelişti.

Konak Camii.

FOTOĞRAFLAR: DİKMEN DİKÖZ

İZMİR

XVIII. yüzyılın sonlarında Çeşme.

1076'da Anadolu fatihi ve Türkiye'nin kurucusu Kutalmışoğlu Süleyman-Şah, İzmir'i de aldı. 1086'da şehir, ünlü Türk komutanlarından Çaka Bey'in eline geçti. Çaka Bey, İzmir'de vücuda getirdiği büyük donanma ile, denizlerde egemenlik kurdu. 1097'de Bizans generali Prens Yuannis Dukas, 21 yıldır Türkler'in elinde bulunan İzmir'i geri aldı; şehirde Türk ve Türk dostu 10 000 kişiyi kılıçtan geçirdi. XIII. yüzyılda Cenevizliler, çok parlak bir liman olan İzmir'de Bizans İmparatorları'ndan geniş imtiyazlar alarak yerleştiler.

1320'de Aydın-Oğlu Umur Bey, İzmir'i yeniden fethetti. Böylece 223 yıl sonra şehir tekrar Türkler'in eline geçmiş oldu. 28 ekim 1344'te Rodos (Saint-Jean) Şövalyeleri, bütün Avrupa devletlerinin yardımıyle desteklenen bir Haçlı hareketiyle İzmir'in iki kalesinden birini ele geçirdiler; limandaki Aydın-Oğulları donanmasını yaktılar. Şehir Türkler'de kalmakla beraber, Aydın-Oğulları'nın bütün gayretlerine rağmen, çok tahkim edilen bu «Aşağı Kale», Haçlılar'dan geri alınamadı. Türkler bu kaleye «Gâvur İzmir» adını verdiler. İzmir'in Türkler'le şövalyeler arasında ikiye parçalanmış bu durumu, tam 59 yıl sürdü. Yıldırım Sultan Bâyezid devrinde «Müslüman İzmir», bütün Aydın beyliği gibi Osman-Oğulları'na geçti. Bergama ve çevresi, çok daha önce Osmanlı devletine ka-

tılmıştı. Timur, İzmir'e girince, şiddetli bir muhasaradan sonra, 1403'ün ilk günlerinde Gâvur İzmir'i aldı, Aydın-Oğulları'na verdi. 1405'te Aydın-Oğulları, Osmanlılar'a tabi oldu. Çelebi Sultan Mehmed, 1413'te İzmir'e geldi. 1425'te Aydın-Oğulları'na son verildi.

Bugünkü İzmir vilâyeti topraklarında kurulmuş mühim bir Türk beyliği, Aydın-Oğulları devletidir. Beylik Bergama, Menemen, Kınık, Dikili, Kemalpaşa kazaları dışında bugünkü bütün İzmir vilâyetini, Söke ve Çine kazaları dışında bütün Aydın vilâyetini, Manisa'nın Alaşehir ve Salihli kazalarını, Denizli'nin Buldan kazasını içine alıyordu. Devletin ömrü, 1300 - 1390 ve 1402 - 1425 arasında 113 yıldan ibarettir. 1308'e kadar Selçuklular'a, sonra İlhanlılar'a, bu arada 1308 - 1312 arasında Germiyanlılar'a tabi olmuş, 1335'te bağımsızlığını kazanmıştır. 1390 nisanından 1402 ağustosuna, yani Ankara felâketine kadar Osmanlı devletine katılmıştı. Timur, diğer Anadolu beylikleri arasında Aydın beyliğini de ihya edince, bilhassa Aydın-Oğlu Gazi Cüneyd Bey, zaman zaman Osmanlılar'a bağlanmış görünmekle beraber, beyliği diriltmek için büyük çaba gösterdi; 1409 - 1411 arasında Ohri sancak beyi, 1414 - 1422 arasında Niğbolu sancak beyi (valisi) sıfatıyle Osmanlı hizmetinde bulundu, İstanbul'da mecburî ikamet etti. Sonunda öldürüldü ve II. Murad'ın ilk yıllarında Aydın meselesi Osmanlılar lehine halledildi.

Aydınoğulları'nın başkenti 1307 - 1348 arasında Birgi, 1348 - 1390 arasında Ayasluğ, 1402 - 1425 arasında da İzmir idi.

GAZİ UMUR BEY

Aydın-Oğulları'nın Türk tarihi çapında büyük şahsiyeti Bahaddin I. Gazi Umur Bey (Paşa) dir. 1348'de Gâvur İzmir'i geri almak isterken 39 yaşında şehit olmuştur. Gazi Mehmed Bey'in oğlu ve 3. Aydın beyi olan Gazi Umur Bey, veliahtlığında İzmir valisi idi; Birgi'de gömülüdür. Gazi Umur Bey, kudretli bir ordu ve donanmaya sahipti. Ege Denizi'ne hâkimdi; 1328 - 29 Bozcaada, 1330 Gelibolu, 1332 Semâdirek ve Gümülcine (75 gemi ile), 1332 Adalar, Ağrıboz, Yunan sahilleri (250 gemi ile), 1333 Mora (170 gemi ile), 1334 Yunanistan ve Mora (276 gemi ile), 1336 Foça, 1338 Adalar ve Yunanistan, 1339 Eflâk (Güney Romanya), 1342 Kıbrıs ve Girit, 1345 Makedonya seferleri ünlüdür. Bu sefererle Osman-Oğulları'na yol açmıştır. Umur Bey'in hayatını Türk şairi Enverî, «Düstûr - Nâme» adlı manzum destanda ölümsüzleştirmiştir; eser, son yıllarda Fransızca'ya çevrilmiştir.

Aydın-Oğulları çağında ve Osmanlılar'ın ilk devirlerinde, şimdi Ödemiş'in az doğusunda bir nahiye merkezi olan Birgi, mühim bir sanat ve kültür merkezi olmuştu.

AYDIN-OĞULLARI

1.) Aydın Bey (1300 - 1307)
2.) Gazi Mehmed Bey (1307 - 1334)
3.) Gazi I. Umur Bey (1334 - 1348)
4.) Hızır Bey(1348 - 1360)
5.) İsa Bey (1360 - 1390)
6.) Musa Bey (1402)
7.) Cüneyd Bey (1402 - 1425)

Osmanlı idaresinde İzmir, bazan 14 sancaklı (vilâyetli) Cezâir-i Bahr-i Sefîd (Ak-

Kuşadası'ndan bir görünüş.
Fotoğraf: Eser Tutel

Kuşadası'ndan bir görünüş.
Fotoğraf: Eser Tutel

deniz Adaları), yani Kaptan-Paşa eyaletine, bazan merkezi Kütahya olan 14 sancaklı Anadolu beylerbeyliğine (eyaletine) bağlı bir sancak olmuştur. Tanzimat'tan sonra merkezi İzmir şehri olmak üzere «Aydın» vilâyeti kuruldu. Bütün Güneybatı Anadolu'yu içine alan bu vilâyet, imparatorluğun en mühim eyaletlerindendi; en tanınmış vezirler, sadrâzamlıkta bulunmuş devlet adamları, buraya vali (umumî vali) olarak gönderilirdi. Vilâyetin İzmir şehri dışında 1 büyük (110 000 nüfuslu Manisa), 1 orta (50 000 nüfuslu Aydın), pek çok küçük şehri vardı (Cihan Harbi'nden az evvel).

İzmir, gittikçe Türk İmparatorluğu'nun en büyük, en işlek limanlarından biri olmak yolunu tuttu. Bütün Avrupa devletlerinin konsoloslarının ve ticarî münasebetlerinin bulunduğu İzmir, Anadolu'nun en büyük ihracat limanı idi. Buradan bütün dünyaya Türk malları ihraç edilirdi. XVII. yüzyıl ortalarında limana yılda ortalama 1 000 gemi giriyordu.

Liman XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk 14 senesinde o kadar gelişmişti ki, Cihan Harbi'nden önceki yıllarda limana giren gemilerin tonaj yekûnu senede 3 milyon tonu aşmıştı. Cumhuriyet devrinde ancak 1950 yıllarında 1,8 milyon tona vâsıl olunmuştur. Cumhuriyet devrinde şehrin kalkınma sebeplerinden biri de, her yıl bir ay devam eden milletlerarası fuardır. Türkiye ihracatının aşağı yukarı % 40'ı İzmir limanından yapılmakta, buna mukabil ithalâtta İstanbul limanına nisbetle pek geride kalmaktadır (1946-50 ortalaması: % 6,6,).

İzmir'in gelişme sebeplerinden biri de demiryollarıdır. İzmir'de demiryolu inşasına 1856'da, yeni Sultan Abdülmecid çağında başlanmış, 1866'da şehir, Aydın'a bağlanmıştır. II. Abdülhamid devrinde demiryolu Eğridir'e kadar götürülmüştür. 1863'te inşasına başlanan diğer bir hatla şehir, kuzeyde Manisa ve Kasaba (Turgutlu)'ya bağlanmış, sonra bu hat Afyon'a kadar götürülmüştür. Bu suretle liman, Bütün Batı Anadolu ile iyi bir muvasala temin etmek suretiyle büyük inkişafa mazhar olmuştur.

XX. yüzyılın ilk senelerinde şehir büsbütün büyüdü, kalabalıklaştı. Bu sıralarda şehir nüfusunun ancak yarısı Türk, diğer yarısı Rum, Yahudi, Ermeni, Yunanlı ve Avrupalı idi. Millî Mücadele'de, yüzyıllardan beri sayesinde müreffeh ve mesut yaşadıkları Türk'lüğe ihanet eden bu unsur-

İzmir Fuarı'nın Basmahane kapısı.

Tarihî zenginlikleriyle tanınan Selçuk, İzmir'in şirin bir ilçe merkezidir.

lar, Büyük Zafer'den ve Lozan sulhundan sonra Türkiye'den kovuldu. 15 mayıs 1919'da başlayan Yunan işgali, 3 yıl, 3 ay, 25 gün sürdü. 9 eylül 1922 sabahı, Başkumandanlık Meydan Muharebesi'ni kazanıp Yunan ordularını imha etmiş bulunan muzaffer Türk orduları İzmir'e girdi. Birkaç gün sonra şehir büyük bir yangın geçirerek son felâketli günlerini yaşadı. Nüfusu 150 000'e düşmüştü. Cumhuriyet devrinde, gittikçe artan bir tempo ile kalkındı.

BERGAMA

Anadolu Helenistik devletlerinin en tanınmışı olan Bergama krallığı, M.Ö. 263' ten 133'e kadar 130 yıl sürdü. Bu devirde Bergama (Perkoman) şehri, dünyanın en büyük şehirlerinden ve kültür merkezlerinden biri oldu; nüfusu yarım milyonu buldu. Krallık, Kuzeybatı Anadolu'yu kaplıyordu. M.Ö. 188'deki Apamea sulhundan sonra, Selevkos imparatorluğunun aleyhine çok genişledi, doğuda sınırı Tuz gölüne dayandı; Galatya'yı, Lycaonia'yı, Pamfilya'yı, Karya ve Pisidya'yı içine aldı.

Bergama, Roma ile daima müttefik olmuştur. 5. Bergama Kralı III. Attalos ölünce, kardeşi olduğunu iddia eden Aristonikos, 3 yıl müddetle kral olarak hüküm sürdü; fakat M.Ö. 130'da öldürüldü ve Roma, krallığa vâris oldu.

200 000 ciltlik Bergama kütüphanesi, klasik mimarinin en güzel nümunelerinden olan mâbedi, açıkhava tiyatrosu ve sarayları, şehri, M.Ö. II. yüzyılda, İskenderiye ile beraber cihanın kültür merkezi yapmıştır.

BERGAMA KRALLARI

1.) I. Evmenes (M.Ö. 263 - M.Ö. 241)
2.) I. Attalos (M.Ö. 241 - M.Ö. 197)
3.) II. Evmenes Soter (M.Ö. 197 - M.Ö. 159)
4.) II. Attalos Filadelfos (M.Ö. 159 - M.Ö. 138)
5.) III. Attalos Filomater (M.Ö. 138 - M. Ö. 133)
6.) I. Aristonikos (M.Ö. 133 - M.Ö. 130)

ESKİ ESERLER

Bergama, tarihî eserleri ve tabiî güzelliği ile bütün dünyaca tanınmış turistik bir şehirdir. Her sene mayısın son cumasın-

Kordon, İzmir'in modern köşelerinden biridir.

da 3 gün süren Bergama kermesi yapılır; 1937'den beri yapılan bu kermeste efeler, ünlü Bergama zeybekleri oynarlar. Diğer vilâyetlerden gelen tanınmış folklor ekipleri de bu şenliklere iştirak ederler.

Bergama'da bir Arkeoloji, bir de Etnografya müzesi vardır. Bergama krallığı çağından kalma Helenistik eserlerin bakıyyeleri hâlâ mevcuttur. Açıkhava tiyatrolarının en küçüğü (4 500 kişilik) restore edilmiştir. Azametli tiyatro ve mâbet harabeleri, zarif sütunlar, turistlerin hayranlıkla seyrettiği yerlerdir. Bu harabelerin başlıcaları, Traianus mâbedi, Athena mâbedi, Hara mâbedi, Demeter mâbedi, stadyum, gimnazyum, 15 000 kişi alan ve Dionysus mâbedi yakınlarında bulunan açıkhava tiyatrosudur. Bunların hepsi şehrin akropolündedir. Gene akropolde vaktiyle, sunak kısmı Berlin Müzesi'nde olan meşhur Zeus mâbedi ile Bergama kütüphanesi vardı.

EFES

Efes, Batı Anadolu'daki eski bir İyon şehridir. O çağlarda «Ephesus» adını taşıyan bu şehrin yıkıntıları İzmir'in Selçuk ilçesinin 3 km. batısındadır. Şehir Panayır (Prion) Dağı'nın yamaçlarında kurulmuştur. Yunanlı yazarlara göre bu şehrin ilk sakinleri «Amazonlar» dır. Eski bir inanış buraya M.Ö. 1 000 yıllarında İyonlar'ın geldiğini söyler.

Efes daha sonraki yüzyıllar boyunca Kimmerliler'in, Lidya Kralı Krezus'un eline geçti. M.Ö. VI. yüzyılda İranlılar'a, V. yüzyılda da Atina hâkimiyetine giren Efes'i IV. yüzyılın başlarında yeniden İranlılar aldılar, sonra Makedonya Kralı Büyük İskender'in hâkimiyeti altına girdi. İskender burada demokratik bir idare kurmuştu. Onun ölümünden sonra Romalılar'a geçen Efes, XIV. yüzyılda, Timur zamanında, haritadan silindi.

Efes, eski çağlarda Batı medeniyetinin en önemli merkezlerinden biriydi. Bugün de yurdumuzun tarihî eserler bakımından bütün gözleri üzerine çeken önemli bir yeridir. Her yıl binlerce turist Efes'i görmek için dünyanın dört köşesinden buraya akın eder.

Eski çağların tarihî eserlerini aramak, onlar hakkında bilgi edinmek fikri XIX. yüzyılın sonlarında doğmuştur. Eski eser-

leri aramak denilince akla ilk gelen yer de Efes oldu. Londra'daki British Museum, arkeolog J. Wood'u bu işle görevlendirdi. 1869-74 yıllarında Efes'te çalışan Wood, Artemis tapınağını buldu. Ayrıca Lidya Kralı Krezus'un bu tapınağa hediye gönderdiği kabartmalı sütunlar da ele geçen tarihî eserler arasındaydı.

XX. yüzyılın başlarında İngiliz bilginlerinden Prof. Hogarth tapınağı iyice inceledi, yüzyıllar boyunca geçirdiği değişiklikleri tesbit ederek bilim dünyasına tanıttı. Bilgin, tapınağın temelinde araştırmalar yaparken bir de define bulmuştu. Definede altın ve fildişi heykellerle M.Ö. VI. yüzyılda basıldığı anlaşılan altın paralar vardı. Bu define, maddî değeri bir yana, arkeoloji bakımından da çok büyük önem taşıyordu. Define, bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir.

Efes'te ilk kazılar 1895'te başlamıştı. Çalışmalar Birinci Dünya Savaşı başlayıncaya kadar devam etti. Savaştan sonra bilginler dikkatlerini yeniden Efes üzerinde topladılar. Avusturya Arkeoloji Enstitüsü adına kazılar yapmaya başlandı. Bu çalışmalar sırasında Vedius gimnasyumu, Meryem kilisesi, liman hamamları, Arkadiana caddesi, tiyatro, gençler gimnasyumu, mermer cadde, Serapis tapınağı, Panayır dağının güneyindeki Odeon, kızlar gimnasyumu başta gelir. Buralarda bulunan heykel, biblo gibi küçük eserler de Viyana, İstanbul, İzmir, Efes müzelerindedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1955-58 yıllarında Avusturya Arkeoloji Enstitüsü Efes'teki çalışmalarına daha da hız verdi. Kuretler caddesi boyunca kazılara devam edilirken, toprak ve moloz birikintilerinin altından, akıllara durgunluk verecek derecede önemli eserler ele geçirildi. Bilhassa eski caddenin iyice maydana çıkması Efes'in turistik değerini birden bire arttırmıştı. Ortada mermer bloklarla döşenmiş yol, yanlarda devrin büyüklerine ait heykeller, sütunlar ve mozaikli kaldırımlar, dükkânlar gün ışığına ve insanlara kavuşmuştu. Caddenin en önemli özelliği, her yüz adımda bir, manzaranın değişik olmasıydı. Bundan dolayı caddeye çeşmeler, anıtlar, zafer takları yapılmıştı. Caddede göze çarpan en önemli eserler arasında Hadrian Tapınağı, Trayan çeşmesi, Zafer Kapısı, Çağlayan Çeşme başta gelir. Bunlar, öteki binaların yanında zenginlikleriyle derhal dikkati kendi üzerlerine çekerler.

Son kazılarda, Panayır dağının güney

Güzelyalı'dan bir görünüş.

İzmir'in bundan 200 yıl kadar önce yapılmış bir gravürü.

eteğinde, Odeon'un yanında bir şehir konağına raslanmış, yüze çıkarılmıştır. Burası Ocak Tanrıçası Hestia ve Efes'in ulu tanrıçası Artemis'in bulunduğu kutsal yerdi.

Bugün İzmir ve Efes müzelerinde bulunan Artemis heykelleri buradan çıkarılmıştır.

Artemis'in memleketinde kendisinin bir tek heykelinin bulunmayışı meraklıları düşündürüyordu. 1956'da, sözü geçen kutsal yerde üç heykel bulundu. İzmir Müzesi'nde olanı beyaz mermerden yapılmıştır, zamanında altın kaplamalıymış. Efes müzesindekilerden biri, insan boyundan büyüktür. Bu heykel, dünya müzelerinde bulunan Artemis heykellerinin en sağlamı, en eskisidir. Zamanında Prytaneion'un avlusunda yüksekçe bir kaide üzerinde, başında şehir tacıyle birlikte beş metre kadar yükseliyor, bütün ululuğuyle Efesliler'e görünüyordu.

Efes'teki araştırmalar hâlâ devam etmektedir. Fakat son iki yılı içinde bu çalışmalardan önemli bir sonuç elde edilememiştir. Öte yandan, onarma çalışmaları da devam ediyor. Bugüne kadar Meryem kilisesi, Kuretler caddesi, St. - Jean kilisesi tamamen onarılmıştır.

BAŞLICA HARABELER

Efes Tiyatrosu: Önce Hellenistik, sonra da Romalılar devrinde yeniden yapılmıştır. Aslında 24 000 kişilikti. Sahne binası

kısmen bozulmamıştır. Oturma yerleri ise, Bizanslılar devrinde başka binalarda kullanılmak üzere kaldırılmıştı.

Tiyatro Kapısı: Antik tiyatrolara, sahne binasının sağ ve solunda, tiyatroya desteklik eden duvarlarda açılan kapılardan girilirdi. Seyirci, bu kapılardan sonra, kapalı koridor ve galerilerden geçer, kimseyi rahatsız etmeden yerini alırdı.

Efes Hadrian Tapınağı: Roma İmparatoru Hardian, Anadolu gezisine çıktığı vakit Efes'e de uğramıştı. Efesliler onun adına bir tapınak yaptılar. Tapınağın alınlığında kilit taşında şehir tanrıçası Tukhe, geride de filizler arasında bir kadın kabartması vardır. Tapınak, M.S. IV. yüzyılda onarılmış, Efes'in tarihiyle ilgili süslerle daha da güzelleştirilmişti. 1956 kazısında ortaya çıkarılan bu tapınak, kısmen onarılmıştır.

Artemis Heykeli: Efesliler'in inançlarına göre,Tanrıça Artemis Epuhesia bolluk ve bereket verir, doğurtucudur, şehrin koruyucusu, bütün tabiat ve hayvanların hâkimidir. Bundan dolayı, heykelin başında şehir tacı, göğsünde bereket timsalleri, eteklerinde kutsal hayvanlar kabartmaları vardır. Heykel bugünkü haliyle eksiktir. Aslında ellerinde asâlar, yanında iki geyik vardı.

St. Jean Kilisesi ve Aydınoğulları Kalesi: Hz. İsa'nın havarilerinden St.-Jean, söylentilere göre, Efes'te ölmüş, kendi adıyle anılan Ayasluğ Tepesi'ne gömülmüştür.

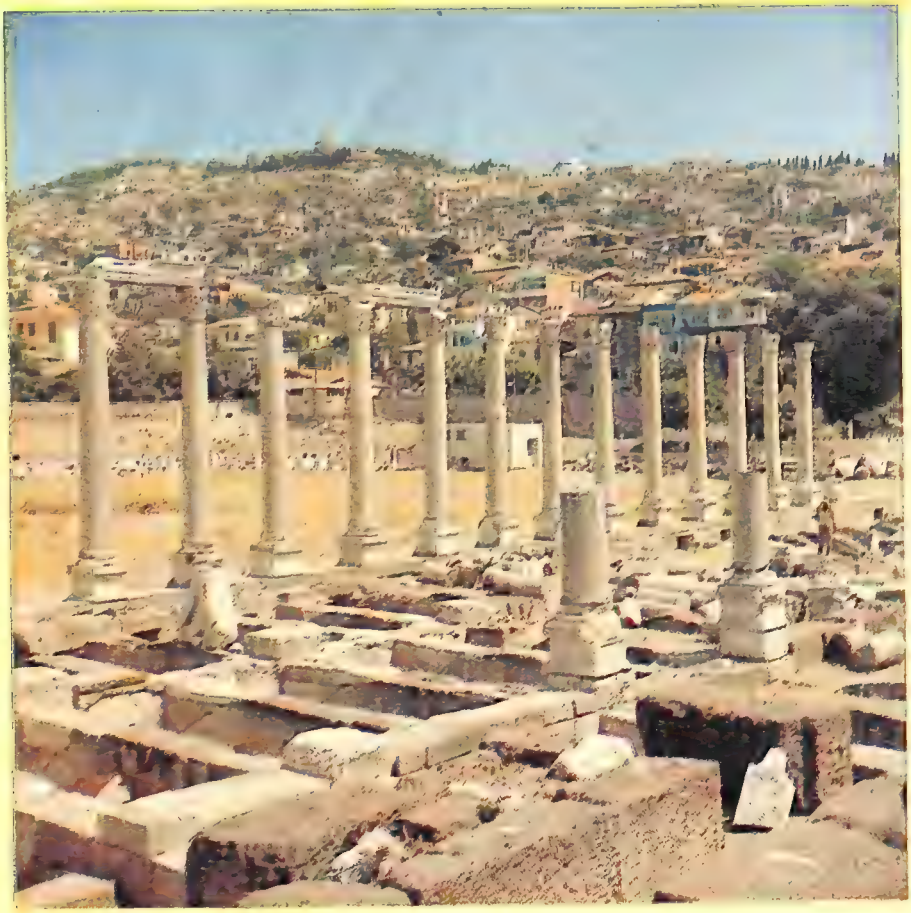

İzmir, zengin arkeolojik eserlerle doludur. Tarih ve arkeoloji şehirle iç içedir. İşte İzmir Agorası.

Hıristiyanlığın ilk çağlarında onun adına bir kilise yapılmış, sonradan bu kilise büyütülmüştür. Kilisenin gerisindeki kale ise önce Bizans, sonra da Aydınoğulları devrinde baştan başa yeniden yapılmıştır.

Efes Harabeleri: M.S. II. yüzyılda, Efes en parlak çağını yaşamıştı. Şehir dört buçuk kilometre karelik bir alana yayılmıştı. Nüfusu 300 000'i aşıyordu. Aynı zamanda Anadolu'nun en büyük limanı, Asya eyaletinin merkeziydi. Kaistros nehrinin denizi doldurması üzerine bataklık, sivrisinek ve sıtma yüzünden Efesliler şehri bırakıp çekildiler. Böylece, Efes harabeye döndü. Yıkıntıların gerisinde görülen ova eskiden denizdi. Şimdi ise deniz artık hiç görülmüyor.

İZMİR'DEKİ ESKİ ESERLER

Bugün, üniversitesi (1955'te kurulan Ege Üniversitesi), tiyatroları ile İstanbul ve Ankara'dan sonra Türkiye'inin 3. kültür merkezi olan İzmir, şehrin ticarî hüviyeti sebebiyle, az tarihî eserlere sahiptir. Tarihî eserler, şehirde değil, vilâyete bağlı kasabalarda toplanmıştır. İzmir'de pek çok cami varsa da, bunlar mimarî bakımından İstanbul, Edirne, Bursa, Konya, Sıvas, Erzurum, Kayseri, Manisa'dakiler gibi âbidevî eserler değildir. Bir Latin kilisesinden camie tahvil edilmiş olan Hisar Camii, en tanınmışlarıdır. XVII. yüzyılda Sadrâzam Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa, şehirde birçok eserler yaptırmıştır (Bedesten, hanlar, köprüler, çeşmeler, haman vs.). XVIII. yüzyıl ortalarında Kızlarağası Hacı Beşir Ağa da büyük bir han yaptırmıştır. Fakat bütün bu eserler şimdi harap vaziyettedir. İzmir'deki eski eserler arasında en dikkati çekeni, son kazılarla ortaya çıkarılan muhteşem İzmir Agorası'dır.

HALK MUSİKİSİ

Halk musikisi bakımından İzmir şehri ile İzmir çevresini birbirinden ayırmak lâzımdır. İzmir çevresi, Anadolu'nun Ege bölgesi halk musikisine girer. İzmir şehri mukisiki ile tamamen klasik Türk musikisi hususiyetleri gösterir. İzmir şehrinde yapılmış türkülerde umumiyetle derin bir hüzün sezilir. İzmir'de cemiyet hayatı, İstanbul'dakinden farksız olduğu için, İzmir şehri musikisi, İstanbul'un küçük çapta bir benzeridir. Klasik Türk musikisinin bazı bestekârları İzmir'den yetiştikleri gibi, bir kısmı da uzun müddet bu şehirde kalarak klasik musiki hayatını takviye etmişlerdir. Birinciler arasında Tanburî Ali Efendi'yi (1836 - 1902), ikinciler arasında da H. Sadeddin Arel (1880 - 1955) ile Dr. Subhi Ezgi'yi (1869 - 1962) zikretmek kâfidir. İstanbul'da olduğu gibi halk, klasik mukisi ile tatmin olduğundan; halk türküleri nadiren teşekkül etmiştir. Şehirden çıkılınca, Aydın ve Manisa gibi tarihî büyük kültür merkezlerine doğru, zengin Ege bölgesi halk musikisi görülür. Mertçe ve efece bir hava taşıyan türküler ve zeybek oyun havaları, karakteristiktir. Bu bölge, Türk halk musikisinin Rumeli'nden sonra en zengin olduğu bölgedir. Nağme yapıları fevkalâde sağlam ve güzeldir. Bazı zeybek havaları, Türk mâşerî dehasına örnek olarak gösterilebilecek derecede eserlerdir.

İZMİR ŞEHRİNİN NÜFUSU (1)

Aşağıda, İzmir şehrinin nüfusuna ait bir tahmin cetveli görülüyor. İzmir 1825 ve 1850'de Türkiye'nin 10., 1875'te 6., 1900 ve 1910'da 4., 1915, 1927, 1935 ve 1940'ta 2., 1945'ten başlayarak 3. şehridir. — Şehir, 1825'te dünyanın 61., 1850'de 75., 1875'te 68., 1900'de 118., 1925'te 99., 1927'de 282., 1950'de 402., 1957'de 347. kalabalık şehri idi.

1650	103 000	1955	286 000
1750	100 000	1960	386 000
1800	130 000	1965	448 000
1825	150 000	1970	617 000
1850	150 000	1975	738 000
1875	205 000	1980	872 000
1900	221 000	1985	1 031 000
1910	300 000	1990	1 219 000
1915	400 000	1995	1 441 000
1927	154 000	2000	1 703 000
1935	171 000	2010	2 380 000
1940	184 000		
1945	200 000		
1950	231 000		

(1) Bornova ile.

İzmir'de Kordon boyundan bir görünüş.

İZMİR ADI

«İzmir» adı Yunanca «Smyrna» dan gelir. Smyrna, efsaneye göre bu beldenin amazonudur. Batı dillerinde son yıllara kadar kullanılan «Smyrne» gibi şekiller, hep şehrin klasik isminden çıktı. Bu ismi Araplar «Yezmîr» tarzında yazmışlar, Türkler, dillerinin selikasına uydurup «İzmir» demişler.

İZMİR FUARI

Her yıl İzmir'de 20 ağustos - 20 eylül arasında açılan milletlerarası bir fuardır. İlk defa 1927'de Vali Kâzım Dirik tarafından Dokuz Eylül İzmir Panayırı adıyle, Karantina'da Sanatlar Mektebi binasında açılmıştı. Büyük rağbet gören bu sergi, İzmir Fuarı'nın başlangıcı sayılabilir. İzmir Borsası ve Ticaret Odası'nın İzmir'e gelecek turistlere yerli mallarımızı göstermek üzere daimî bir sergi kurmak teşebbüsü böylece gerçekleşmiş oluyordu. Dokuz Eylül Panayırı'na birçok yerli fir malarla birlikte bazı yabancı firmalar da katıldı. İçinde eğlence yerlerinin de bulunduğu bu sergi ertesi yıl yeniden açıldı.

1933'te panayır, Sanatlar Mektebi'nden alınarak, bugünkü Kültürpark'ın yanındaki alana getirildi. Ertesi yıl, Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz tarafından, İzmir Milletlerarası Fuarı modern bir anlayışla kuruldu.

1934'ten sonra, II. Dünya Savaşı'nın buhranlı yıllarından 1942'ye kadar gelişerek güzelleşen fuar, o yılı açılamadı, yalnız fuar eğlenceleri devam etti. Ertesi yıl 8 milletin katılmasıyle açılan fuara 1944'te, gene savaş dolayısıyle hiç bir devlet katılmadı. Karartmaya rağmen hafifçe aydınlatılmasına izin verilen fuara yalnız yerli firmalar katıldı. 1945-46 yıllarında gene yerli firmalarla açılan fuar, 1947'den beri yeniden milletlerarası olmuştur.

TÜRKLER'DEN ÖNCE

İzmir çevresi, tarihte ilk defa olarak Anadolu'yu birleştiren Hitit imparatorluğuna dahildi. İzmir şehri, M.Ö. XI. yüzyılda, yani Hitit imparatorluğu dağıldığı sıralarda İyonyalılar tarafından kurulmuştur. M.Ö. VII. yüzyılda Frikya krallığından Lidya krallığına, M.Ö. VI. yüzyılda da Lidya ve bütün Anadolu ile beraber İran (Pers) imparatorluğuna geçti. M.Ö. IV. yüzyılda Büyük İskender'in ölümünden sonra İzmir ve çevresi, başkenti Bergama olan Bergama Yunan krallığına dahil oldu.

M.S. 395'te Roma ikiye ayrılınca, İzmir ve çevresi de bütün Anadolu gibi Bizans (Doğu) imparatorluğunun payına düştü.

Efes yakınlarından bir su kemeri harabesi.

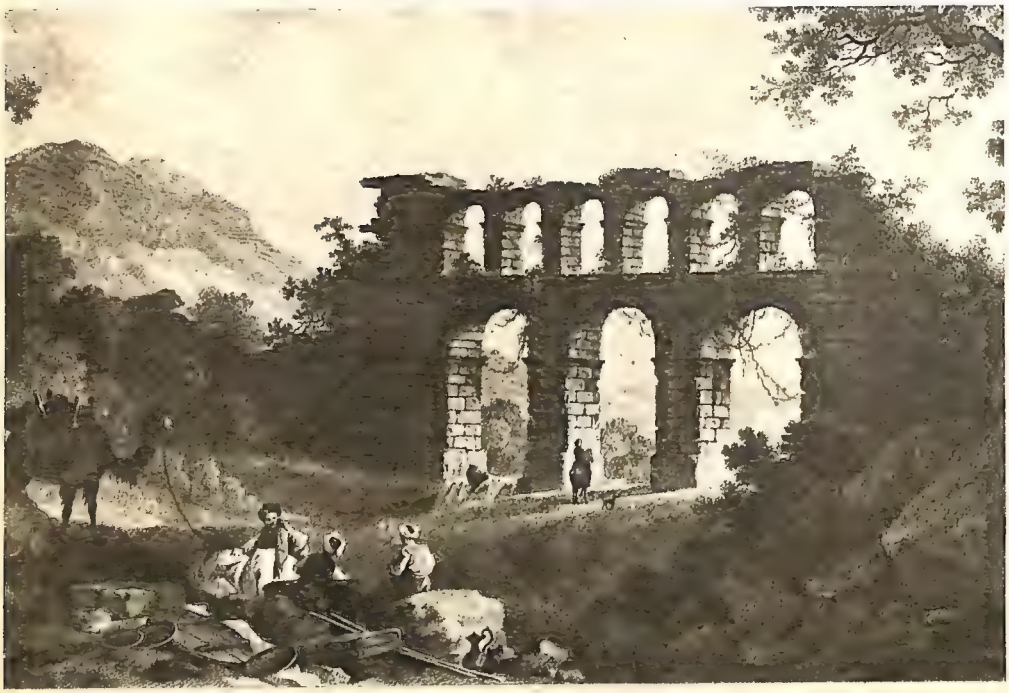

Harput Kalesi harabelerinden bir kısmı.

Elâzığ

HARPUT şehri ile çevresi, yani bugünkü Elâzığ vilâyeti toprakları, VI. asırdan sonra bazen Bizans'ın, bazen Müslümanların elinde kalmıştır. 1071 Malazgirt zaferinden sonra burası da Oğuz Türklerine, yani Selçuklu hanedanına geçmiştir. Türkmen Artukoğulları'nın küçük krallıklarından biri, Harput'u başkent yapmıştır. Harput Artukoğulları, bu suretle 1185'ten 1233'e kadar 48 yıl devam etmiştir. Bu müddetin son zamanlarında Türkiye devletini yani Selçuklular'ın Anadolu (Konya) dalını metbu tanımışlardır. Harput Artukoğulları, 4 melik (kral) tir. Bölgede ar tuklular'ın hâkimiyetini kuran, büyük Türk kahramanı Belek Bey olmuştur.

Artuklular'dan sonra Harput ve çevresi, Büyük Alâeddin Keykubâd tarafından tamamen Türkiye'ye katılmıştır. Daha sonra İlhanlılar, Eretnaoğulları, Dulkadıroğulları, Kadı Burhaneddin Ahmed, çevrede hâkimiyet kurmuşlardır. Timur, Anadolu seferinde Harput'a da uğramıştır. Timur'dan sonra Osmanlılar'a tâbi Dulkadıroğulları, Harput'u ele geçirmişlerdir. 1465'te şehir, Akkoyunlu Türk İmparatoru Uzun Hasan Bey tarafından zaptedilmiştir. 1507'de Safevî Türk hanedanının kurucusu İran İmparatoru Şah İsmail, bütün Akkoyunlu İmparatorluğu gibi, Harput'u da almıştır. Fakat 1515'te, Çaldıran zaferinden sonra, Harput da Bıyıklı Mehmed Paşa tarafından fethedilmiş ve Osmanlı devletine katılmıştır.

Harput, Osmanlı idaresinde, Diyâr-ı Bekr beylerbeyliğinin (eyaletinin) 24 sancağından (vilâyetinden) birine merkez olmuştur. Harput o zamanlar oldukça mamur bir şehirdi. XVII. asırda şehirde Evliyâ Çelebî 600 dükkân ve 50 mahalle mektebi saymıştır. 1834'te Reşid Mehmed Paşa'nın Harput yerine az güney-batısındaki Mezraa'yı yani bugünkü Elâzığ şehrini merkez yapması, Harput'un sancak merkezi olma durumuna son vermiştir.

ELÂZIĞ

Elâzığ'ın bir şehir olarak kuruluşu XIX. yüzyılın ortalarına doğrudur. Daha önce bugünkü Elazığ'ın yerinde Avagat Mezreası adına taşıyan ekili topraklar bulunuyordu. Buna karşılık, bugün şehrin gerisindeki yüksek sırtlar üzerinde bir harabe yığınından ibaret olan Harput, o sırada 20 000'i geçen nüfusu ile gerçek bir şehirdi. Tarım ve sulama bakımından eteğindeki ovaya göre daha elverişsiz durum-

da bulunduğundan zamanla nüfusunu kaybetmeye, halk ovaya inerek yerleşmeye başladı. Başlangıçta bir askerî garnizon ve memur kolonisi olarak kurulan şehir, yavaş yavaş, yerli halkın da yerleşmesiyle, kalabalıklaştı.

Tanzimat'tan sonra kurulan geniş vilâyet (eyalet) merkezi de Harput'ta idi. Fakat vilâyete Sultan Abdülaziz'e izafeten «Mâmûretu'l - Azîz Vilâyeti» deniyordu. Sonradan kısaca Elaziz denmiş, nihayet 10.12.1937'de vekiller heyeti kararı ile «Elaziz» adı, «Elâzığ» a çevrilmiştir.

HARPUT ARTUKOĞULLLARI

1.) Melik Ebu Bekir I. (1185 - 1203)
2.) Melik Ebu Bekir II. (1203 - 1223)
3.) Melik İbrahim (1223 - 1230?)
4.) Melik Ahmed (1230? - 1233)

1910'DA MÂMÛRETU'L - AZÎZ VİLÂYETİ (Eyâleti)

Yüzölçümü: 32 900 km²
Nüfusu: 502 0000
Nüfus kesafeti: Km²'ye 15 kişi.
Sancakları (vilâyetleri): Mâmûre't-ul Azîz merkez (6 kaza), Malatya (5 kaza), Dersim (6 kaza), yekûnu: 3 sancak, 17 kaza.

HARPUT

XIX. asrın son yıllarına kadar mühim bir şehir olan Harput, bugün Elâzığ şehrinin uzak bir banliyösü gibidir. Şehirdeki

Elâzığ şehrinin genel görünüşü (solda). Vilâyet merkezinin parkında «çayda çıra oynayan kızlar» heykeli (sağda).

Elâzığ hükûmet konağı.

tarihî âbideler de iyi muhafaza edilmemiş tir. XIX. asır sonlarında Harput'ta 843 dükkân, 10 cami, 8 kilise, 10 medrese, 8 kütüphane, 12 han, 90 hamam vardı. Mühim bir Türk kültür merkezi olan Harput, Osmanlı çağında birçok bilgin yetişmiştir. Şehirdeki Ermeni azınlığı, I. Cihan Harbi'nden sonra dağılmıştır. 1876'da Amerikalılar, Harput'ta bir kolej de açmışlardır. Harput dokumacılığı, ikinci derecede de dericiliği meşhurdur.

HARPUT BİR İLİM MERKEZİYDİ

Harput Hisarı, bugün harabe halindedir. 1364 tarihli bir tamir kitâbesi mevcuttur. Harput Ulucamii 30×40=1 200 metre karelik bir sahaya kurulmuş olup, Artukoğlu Melik Kara-Arslan Bey tarafından 1165'te yaptırılmıştır. Sârâ Hatun camii, 21×21=441 metre karelik bir saha üzerine kurulmuş bir Akkoyunlu eseridir (XV. asır). Sârâ Hatun, imparator Uzun Hasan Bey'in annesidir. Cami, XVII. asırda, Osmanlılar tarafından esaslı şekilde onarılmıştır. Daha önceki Selçuklu devrinden kalma Arapbaba ve Alaca camileri, bugünkü durumları ile artık birer harabe halindedir.

Harput, XX. yüzyıla kadar Anadolu'nun mühim bir ilim ve irfan merkezi olmuştur. Harput'un kültür hayatı ve umumiyetle Elâzığ çevresiyle ilgili her konu, İshak Sunguroğlu'nun son yıllarda yayınlanan 4 ciltlik «Harput Yollarında» adlı eserinde tasvir edilmiştir. Mahallî Türkiye tetkikleri için örnek olan bu büyük eserde, sonsuz ham malzeme bir araya toplanmıştır.

Harput'ta 19 medrese yaptırılmıştır. Bunların ilki Artukoğulları'ndan kalma Alacamescit medresesidir. Gene Osmanlı çağından önce başka medreseler de vardı. Arapkirli ve Akkoyunlu hanedanından olan ve hayır eserleri ile tanınan Tanzimat sadrâzamlarından Yusuf Kâmil Paşa da, Harput'ta bir medrese ve kütüphane yaptırmıştır .

Bu medreselerden Türkiye çapında tanınmış birçok bilgin, sanatkâr, hattat vs. yetişmiştir. Klasik tarzda yazan Harputlu şairlerin sayısı da pek fazladır.

XIX. asır seyyahlarından Hommaire de Hell'in «masallarda tasvir edilen Doğu şehirlerinin gerçek nümunesi» olarak takdim ettiği Harput, bugün bir harabe halindedir. Bütün bayındırlık Elâzığ'a geçmiştir.

Elâzığ'ın güney-doğusunda yer alan, Hazar gölü veya Gölcük, vilâyetin en tanınmış mesire yeridir.

HARPUT ADI

Harput adının menşei de aydın değildir. Araplar «Khartabirt» demişler, zamanla «Kharpût» ve «Kharput», Türk telâf-

fuzu ile «Harput» olmuştur. Mânası «taş kale» demekmiş.

HALK MUSİKİSİ

Elâzığ halk musikisi, Doğu ve Orta Anadolu halk musikileri arasında geçit bölgesindedir; fakat türkülerin karakteri, daha fazla Orta Anadolu'nun doğu bölümündekilere benzer. Bilhassa Harput'ta zengin bir halk musikisi inkişaf etmiştir. Şu parçalar Elâzığ çevresi halk türkülerinden örnektir ve klasik parçalara çok benzer (ilk üçü Harput'a aittir): Karcığar Aksak Türkü (Bizim dağlar meşelidir, meşeli), Mâhur Curcuna Türkü (Karanfil olacaksın, sararıp solacaksın), Uşşak Curcuna Türkü (Al elmayı daldan al), Hüseynî Curcuna Türkü (Kapıyı araladım).

TÜRKLER'DEN ÖNCE

Bugünkü Elâzığ vilâyetinin toprakları, tarihte ilk defa olarak Anadolu birliğini gerçekleştiren Hitit imparatorluğunun en doğu bölgesini teşkil ediyordu. Mitanniler ve sonra Urartular da bu toprakları, krallıkları içine aldılar. Sâmî Asurlular, çevrede hâkimiyet kuramamakla beraber, koloni halinde buralara kadar uzanmışlardır. İranlı Medler de, hâkimiyetlerini bu bölgeye uzatmışlardır. Medler'in yerine geçen Persler, M.Ö. V. asırda, bütün Anadolu gibi burasını da büyük İran imparatorluğuna kattılar. M.Ö. IV. asırda Büyük İskender, İran imparatorluğunu yıkıp ülkeyi Makedonya devletine ekledi. İskender'in ölümünden sonra mirası paylaşılırken, burası, Asya (Selevkos) imparatorluğunun nüfuzuna düşmekle beraber, İran asıllı Ermeni hükümdarları az zamanda bütün Doğu Anadolu gibi, burada da hâkimiyet kurdular. Az sonra İran imparatorluğunu dirilten Partlar, bu Ermeni hükümdarlarının metbuu oldular. M.Ö. I. asra doğru Kommagene krallığının nüfuzu, bu bölgeye de uzanıyordu. Bu sıralarda Roma da, Anadolu fetihlerini tamamlamakla meşguldü. Roma, Fırat sınırında bulunan bu toprakları, Partlar ve onlara halef olan Sâsânîler, yani İran imparatorluğu ile çekişiyordu. M.S. 395'te Roma ikiye ayrılınca, doğuda, yerine geçen Bizans imparatorluğu da, bu mücadelesine Sâsânîler'le devam etti.

Bu devirlerde çevrenin ehemmiyetli şehri, Ziata idi. Araplar «Hısnı Ziyâd = Ziyâd Kalesi» demişlerdir. VI. asırda Arap akınları buraya da uzanmış ve bölge zaman zaman Müslüman hâkimiyetinde kalmıştır. Hısnı Ziyâd'a zamanla «Harput» denmiş ve Elâzığ şehri son zamanlarda Harput'un yerini alıncaya kadar, çevrenin tek ehemmiyetli şehri durumunu muhafaza etmiştir.

Palu ilçesinde restore edilen tarihî bir mimarlık eseri.

Alfabetik İndeks

ADANA 123
ADIYAMAN 217
AFYON 193
AĞRI 247
AMASYA 293
ANKARA 398
ANTALYA 33
ARTVİN 378
AYDIN 100
BALIKESİR 186
BİLECİK 161
BİNGÖL 70
BİTLİS 199
BOLU 262
BURDUR 231
BURSA 74
ÇANAKKALE 238
ÇANKIRI 97
ÇORUM 353
DENİZLİ 271
DİYARBAKIR 225
EDİRNE 360
ELÂZIĞ 440
ERZİNCAN 266
ERZURUM 49
ESKİŞEHİR 117
GAZİANTEP 411
GİRESUN 393
GÜMÜŞHANE 220
HAKKÂRİ 234
HATAY 371
ISPARTA 289
İÇEL 284
İSTANBUL 321
İZMİR 429
KARS 153
KASTAMONU 173
KAYSERİ 385
KIRŞEHİR 254
KIRKLARELİ 92
KOCAELİ 317
KONYA 142
KÜTAHYA 422
MALATYA 86
MANİSA 10
MARAŞ 257
MARDİN 279
MUĞLA 300
MUŞ 312
NİĞDE 417
NEVŞEHİR 65
ORDU 251
RİZE 309
SAKARYA 27
SAMSUN 132
SIVAS 164
SİİRT 129
SİNOP 211
TEKİRDAĞ 60
TOKAT 44
TRABZON 2
TUNCELİ 181
URFA 17
UŞAK 138
VAN 108
YOZGAT 158
ZONGULDAK 206

Basıldığı yer: Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi — 1968

Diğer Simalar

Yazan: Said Naum Duhanî

Bugün ortadan kalkmış bulunan imparatorluğun Rum - Ortodoks cemaatinin de hükûmet işlerinde rolü olmuştur. Bâbıâli'nin baştercümanları genellikle bu önemli cemaatin mensupları arasından seçilirdi. Savvas ve A. Karatodori Paşalar hariciye nazırlığı ettiler; baba-oğul Musuruslar, Antopulus, Fotiadis Paşalar, Kalimakis ve Movroyeni Beyler vs. vs. sefir olarak vazife gördüler; Aristarhis ve E. Karatodori Beyler orta elçiliklerde bulundu; Adosides, Vogoridis ve Gavril Paşalar ve daha başkaları umumî vali olarak vazife gördüler. Sisam Beyleri ise istisnasız Rum'du.

Sultan Hamid'in özel hekimi Müşir Mavroyeni Paşa ve daha başka birçok yüksek rütbeli memurlar Rum - Ortodoks cemaatine mensuptu.

Yine aynı cemaatten Marko Paşa 1871'de askerî tıbbiyenin başına getirilmişti. Marko Paşa daha sonra, 1878'de Doktor Aziz Kırımlı Bey'le beraber Kızılay teşkilâtında çalıştı. Çok sabırlı bir insan olan Marko Paşa, profesörlerin, talebelerin, hattâ alelade müracaatçıların dertlerini sükûnetle dinler — yahut dinler görünür —, şikâyetlerini baştan sona kadar anlatmalarına izin verirdi. Ama sonradan o konu ile ilgilenmez, istekleri askıda bırakır, yerine getirmezdi. Bu yüzden Türkçe'de «Derdini Marko Paşa'ya anlat» diye bir atasözü doğdu.

Rum - Ortodoks bir Osmanlı olan Ferik Dr. Zoeros Paşa II. Sultan Abdülhamid tarafından, insanlığın velinimetlerinden birine, Louis Pasteur'e gönderilmişti. Zeoros Paşa, Pasteur'ün meşhur enstitüsünün kurulmasına yardım olmak üzere 10 000 altın frank götürmüş ve ona padişah tarafından gönderilen Murassa Osmanlı Nişanı'nı takmıştı. Hattâ Padişah, İstanbul'da açmayı tasarladığı kuduz enstütüsünün bizzat Pasteur tarafından kurulmasını istiyor, bu husta Pasteur ile mektuplaşıyordu. Ancak ünlü bilginin işleri onun Fransa'dan ayrılmasını imkânsız kılıyordu. Bu yüzden kendisinin yerini tutacağından emin bulunduğu yakın dostu Dr. M. Nicolle'ü Padişah'a gönderdi. Son derece tecrübeli bir âlim olan Dr. Nicolle, İstanbul'da bulunduğu sırada hiçbir zaman hasta muayenesine gitmemiş, bu konuda: «Benim İstanbul'da belirli bir işim var. Üstelik burada çok iyi Türk doktorlar var,» demiştir.

Buna rağmen Dr. Nicolle bir istisna yapmaktan da kendisini alamamış, egzama illetine yakalanan bir küçük kızı tedavi etmiştir. Zamanın her türlü tedavisiyle iyileşmeyen çocuğu iyileştiren Dr. Nicolle, kızın ailesinin teklif ettiği parayı almamış ve şu cevabı vermiştir:

— Hükûmet bana aylığımı veriyor; ayrıca icray-ı tababet etmiyorum. Meslekî sevk-i tabiîm ve vakayı bana anlatan dostunuz Süleyman el-Bostânî'ye olan sevgim beni hastanıza bakmaya sevketti.

Bu olayı bana bizzat eski Ziraat Nazırı merhum Süleyman el-Bostânî anlatmıştı.

Louis Pasteur'le devamlı olarak mektuplaşan Sultan Hamid, ona yazdığı nâme-i humâyûnlarında, bilgine daima «Mon Cher Monsieur Pasteur» (Azizim Mösyö Pasteur) diye hitabeder, mektuplarını aynı hitapla bitirirdi

SULTAN HAMİD SERUMU

Sultan Hamid'in tıbba ve eczacılığa büyük merakı vardı. Söylendiğine göre Padişah, Sertabîb-i Hazret-i Şehriyârî Mavroyeni Paşa'nın yazdığı reçeteleri özel eczanesinde bizzat yaparmış. Her ne olursa olsun merhum hükümdarın tıp ve eczacılık alanındaki yeni buluşlarla ilgilendiği ve bunları çok yakından takibettiği, bilinen bir gerçektir. Bundan başka Sultan Hamid, ıztırap çeken insanların dertlerini gidermek, ıztıraplarını hafifletmek yolunda büyük gayretler sarfeden değerli ilim adamlarına her vesileyle takdirlerini bildirir, onlara ceyb-i hümâyûnundan çok yüksek rakamlara baliğ olan nakdî yardımlarda bulunurdu.

Çok muhtemel olarak; ilk defa tedavide kullanılmasına başlanan «antipnömokoksik serum»un tatbiki sırasında, Padişah'ın yaptığı bu kabil bir âlicenaplığa karşı bir cemile olmak üzere, zamanın Amerikalı doktorları yeni seruma «Sultan Abdülhamid Serumu» adını vermişlerdi.

1941 yılının 27 kasım perşembe gecesi şehrimiz Lâle sinemasında gösterilmesine başlanan «Untamed» adlı bir Paramount filminde de aktörlerden biri yüksek sesle bu ismi «Sultan Abdülhamid's Serum», şeklinde söylemiştir .

KURU SIKI BİR TEK ATIŞLA BASTIRILAN İSYAN

Toprağı bol olsun, Sisam Beyi Kopassis Efendi, işinin başındayken öldürülerek vazife kurbanı oldu: Bir asker gibi nöbetinin başındayken can verdi. Vatanın sadık ve değerli bir hâdimiydi.

Sisam 2 ocak 1832 tarihli Londra Protokolü'ne göre Bâbıâlî'ye yılda 200 000 kuruş öderdi. Kopassis Efendi'nin 1908 yılında Sisam Beyi olarak Vati'ye yerleşmesinden sonra M. Sofulis'in (?) tahrikleri sonunda bazı yerliler karışıklık çıkardılar. Ada sahillerine durmadan gizli çıkarmalar yapılıyordu. Polis vazifesi gören mahallî milis kuvvetleri ve adadaki küçük Türk garnizonu karışıklıkları önlemeye muktedir değildi. İhtilâlcilerin maksadı, adayı Türkiye'den koparıp, Yunanistan'la birleşmekti.

Kopassis Efendi bu durum üzerine sadrâzamlığa bir telgraf çekerek ya acele takviye gönderilmesini, yahut bir harp gemisi yollanmasını istedi.

Sadrâzam Avlonyalı Ferid Paşa asıl tedbirlerini almadan önce Yabancı Basın Bürosu'nun müdürlerinden birini çağırtarak, telgrafın «Levant Herald»da aynen neşredilmesini istedi. Gerçekten haber gazetenin okuyucuları arasında bir bomba tesiri yaptı. Ferid Paşa böylece hükümdarını bir emr-i vaki karşısında bıraktıktan sonra Hamidiye'ye gerekli emri verdi. Ge-

Sisam'daki ayaklanmayı kuru sıkı bir tek atışla bastıran Hamidiye zırhlı kruvazörü.

Tıp ve eczacılık konusundaki çalışmalarla yakından ilgilenen ve bu alanlarda araştırma yapanları daima maddi bakımdan destekleyen Sultan Hamid'in veliahd iken çekilmiş bir fotoğrafı.

minin kumandanı meşhur Rauf Bey de Hamidiye'yi tam yolla Sisam'a harekete geçirdi. Elbette ki memleketin haklarını koruyacaktı.

Diğer taraftan işin ciddiyetini gören Yunan orta elçisi ve baştercümanı (M. Garipâris ve M. Naum) Yıldız'a koşarak adanın durumunu yüksek rütbeli bir mâbeynciye anlatmıştı. Sadrâzam'a bir oyun oynamak isteyen bu mâbeynci de hemen Padişaha koşup, Sisam'ın statüsünü garanti eden devletlerin Türkiye'nin bu tek taraflı müdahalesinden hoşlanmayacağını etraflı bir şekilde Padişah'ın aklına sokunca, o da Hamidiye'nin geri çevrilmesini emretti.

Ancak Ferid Paşa verdiği kararı tatbik ettirmesini bilen bir sadrâzamdı. Padişahın iradesini yerine getirmeden önce geminin Çanakkale Boğazı'ndan geçmesini sağlayacak kadar bir zaman bıraktıktan sonra geri çağırma telgrafını çektirdi. Artık iş işten geçmiş, Hamidiye, Ege'ye açılmıştı...

Evet, Padişah'ın iradesi yerine getirilmiş, fakat Hamidiye kruvazörü de Vati limanına ulaşarak kuru sıkı bir tek top atışı yapmıştır. Ama bu tek ihtar topu vatanperver bozuntularını tam bir bozguna uğratmaya yetmiştir.

Vazifesini tamamlayan Hamidiye de Sisam'da sükûnet avdet edince, tam yolla İstanbul'a dönerek Haliç'te demirlemiştir. Böylece telsiz telgrafın henüz kullanılmaya başlanmamış olması Avlonyalı Ferid Paşa'

nın bu diplomatik oyununu başarmasını sağlamıştır.

Ancak ne yazık ki Kopassis Efendi anavatana bağlılığını bir suikastte hayatını kaybederek ödemiştir. Bu olaydan birkaç yıl sonra bir âyin için Vati katedraline giderken öldürülmüştür.

Meşrutiyet Türkiyesi'nin sadrâzamı Hakkı Paşa, merhumun cenazesini İstanbul'a getirtmiş ve burada ona mükemmel bir cenaze töreni yaptırmıştır.

KARATODORİ PAŞA

Müteveffa Aleksandr Karatodori Paşa Padişah'ın baştercümanlığında bullunmuş ve Türk - Rus harbinden sonraki Berlin kongresinde (1878) Türkiye'yi temsil etmişti. Bu kongre başlayacağı zaman önce Merhum Sadık Paşa'nın (1) gönderilmesine karar verilmiş ancak iki gün sora Sadık Paşa'nın ikinci temsilcisi olarak beraberinde götürmek istediği Karatodori Paşa onun yerine getirilmişti. O sıralarda Padişah tarafından kabul edilen bir sefir bu anî değişikliğin sebebini sorunca Sultan Hamid şu cevabı vermiştir:

— Bir kimsenin Türkiye'yi yabancı memlekette temsil edebilmesi için üç vazfı haiz olması lâzımdır: Zekâ, bilgi ve hükümdarına bağlılık. Sadık Paşa'da hangisinin noksan olduğunu keşfetmeyi size bırakıyorum.

Her vesileyle Türkiye'ye ve hükümdara olan bağlılığının inkâr edilmez delillerini veren Karatodori Paşa, bu kongre sırasında birkaç defa Türk vatanının mukaddes haklarını dilediği gibi müdafaa edemediği için, müzakere salonunu gözyaşları içinde terketti.

Kaldığı Berlin otelinde Karatodori Paşa'nın tek tesellisi ayrılmaz müşaviri Naum Efendi idi. Ancak bu durumda o da en az şefi kadar müteessir olduğu için söyleyecek bir şey bulamıyor, şefi gibi gözyaşı dökmekten başka bir şey yapamıyordu.

BİR MEGALOMAN

Tersane sermimarı Yanko Bey'in, Beyoğlu Mektep sokağında güzel bir evi vardı. Sonradan burası karakol oldu. Bu Yanko Bey'in kızkardeşlerinden biri neredeyse kraliçe oluyordu. Çünkü bir süre Sırp Kralı Milan'ın yalnızlığını paylaştı. Üstelik kral kanı taşıyan bir de oğlu oldu ama çocuk genç yaşta öldü. Öldüğü sırada Budapeşte'de bir sirkte tabanca atışları yaparak gösterilere katılıyordu .

Yanko Bey, ne sebeple bilinmez, İstanbul'daki lüksünü bırakıp Paris'e yerleşti ve kendisini favori sporu olan «kâğıt» oyununa verdi. Epeyce de para kazandı. Daha sonra Excelsior'da hatıralarını yayınladı. Bu megaloman adam imzalarının altına hiç bir zaman sahip olmadığı bir unvaan koyardı: «Architecte de Sa Majesté Impériale de Turquie» (2). Eh, bu demokrasi devrinde oldukça zararsız bir megalomanlık.

MELKİTLER ve MÂRÛNÎLER

Melkitler (Suriye Katolikleri) ve Lübnanlı Marunîler de Padişah'ın şefkatine nail oluyorlardı. Halepli Nasrî Franko Paşa hariciye nezareti müşavirliğinde, posta müdürlüğünde ve Galata gümrüğü müdürlüklerinde bulunduktan sonra Cebel-i Lübnan'ın ikinci mutasarrıfı olmuştu. Paşa bu vazifede bulunduğu sırada Prusya veliahdı, müstakbel imparator ve kral III. Friedrich tarafından ziyaret edilmişti. Nasrî Franko Paşa'nın damadı olan Naum Paşa da daha sonra aynı vazifede bulunmuştu.

Bu vazifede bulunduğu sırada o da III. Friedrich'in oğlu II. Wilhelm'in ziyaretini kabul etti.

Çok zekî bir insan olan II. Wilhelm, bu vesile ile II. Abdülhamid'in vezirine, kendi eliyle Büyük Kırmızı Kartal Salibi nişanını takmış ve Naum Paşa'nın zevcesinin elini öperek şöyle demişti:

— Babanız Franko Paşa, benim babamı misafir etmişti. Siz bugün beni misafir ediyorsunuz; öyle umarım ki, oğlunuz da gelecekte benim oğlumu misafir eder.

Gerçekten Nasrî Franko Paşa'nın oğlu Yusuf Paşa mutasarrıflığı sırasında II. Wilhelm'in beşinci oğlu Prens Oscar von Hohenzollern'i misafir etti.

Sultan Hamid'e çok bağlı olan Nasrî Paşa istisnasız bütün Lübnanlılar'ı Osmanlı hükümranlığı altında toplayacağına söz vermişti. Gerçekten sözünü tuttu. Bütün resmî binalara Türk bayrağı çektirdi. İmparatorluğun posta pullarını kullanmaya başladı ve yerli milis teşkilâtında Osmanlı jandarmasının kıyafetini taklid etti.

Nasrî Paşa, bir bakıma Ermeniler'in kurbanı oldu sayılabilir. Büyük bir ayrılık içinde bulunan Ermeniler, Hasunîler (Katolikler) ve gayri Hasunîler (Gregoryenler) olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Görevi itibariyle Bzmmar manastırı Ermeni keşişlerini rakiplerin menfaatine olarak vazifelerinden uzaklaştırmak zorunda kalması onu öyle sıkıntıya sürükledi ki sonunda kalpten gitti.

1873 yılında Beyrut'ta ölen Nasrî Paşa,

---

1 — Sadık Paşa münevver ve üstün bir insandı. Ancak bazıları onu Padişah'a şüpheli tanıtmışlardı.

2 — Türkiye İmparatoru hazretlerinin mimarı.

Kopassis Efendi'nin beyliği zamanında bazı kargaşalıklara sahne olan Sisam adasından bir görünüş.

Beyrut - Şam karayolunun 5. kilometresindeki Hazımiye'ye gömüldü!

Valinin beyaz mermerden yapılmış mezarında gökyüzünün maviliklerine doğru şer çekmiş bir hilâl vardır ki, camilerdeki hilâlin aynıdır, ve yine Türk bayrağını süsleyen yıldızın aynı da bu hilâlin önündedir. Burası Türk - İslâm semboliyle süslenmiş tek Hıristiyan mezar - anıtıdır.

KUSA: KABAK

Küçük oğlu Yusuf daha sonra onun yerinde valilik etti, P.T.T. ve hariciye nazırlıklarında bulundu. Nasrî Franko Kusa Paşa'nın oğulları Fevzi, Fuad ve Fethi de önemli dış görevlerde bulundular. Nasrî Franko Paşa'nın Kusa olan aile adı Arapça'da «kabak, yahut kabakgiller» anlamına gelir. Bunu sakalsız mânasına gelen köse ile karıştırmamak lâzımdır.

Nasrî Paşa, menşeini daima hatırlatmak için ailesinin Beyoğlu'ndaki eski Padualı St. Antoine kilisesinin duvarlarından birindeki mezar taşına bir hurma dibinde düşünen bir Bedevî deseni çizdirmiştir.

Nasrî Franko Paşa'nın damadı Naum Efendi (Doktor Cebrail Naum Duhânî' nin tek oğlu) çeşitli iç ve dış vazifelerde bulunduktan sonra Cebel-i Lübnan'da on yıl müddetle (1892 - 1902), mutasarrıflık etmiştir. Daha sonra sefir olarak Paris'e gönderilmiş ve bu vazifede bulunduğu sırada ölmüştür (1911).

Suriyeli Araplar'da Naum, Nimetullah' ın kısaltılmışıdır.

Mikail'in oğlu A. ve P. Naum Efendiler, Naum Paşa'nın kardeş çocuklarıydı. Karşılıklı olarak Malta ve Taganrog'da konsolosluk ettiler.

Hariciye Nazırı Tevfik Paşa, fizik bakımından katıksız Asya Türkü tipinin mükemmel bir nümunesiydi. Daha sonra çeşitli aralarla sadrâzamlıklarda bulundu. İmparatorluğun sonuncu sadrâzamı da o idi. Meşrutiyetten sonra kurulan Sadrâzam Küçük Said Paşa kabinesine de hariciye nazırı olarak girdi.

Hariciye Nazırlarının ilki Mehmed Âkif Paşa (1835) idi. Aynı zamanda edip ve şair olan bu değerli devlet adamı 1831'den beri «reisülküttablık» makamını işgal ediyordu (Eskiden hariciye nazırlarına reisülküttab denirdi). Daha sonra reisülküttaplara «umur-ı hariciye nazırı» dendi.

Türkiye'ye, Kanunî Sultan Süleyman zamanında kurulan bu makama ilk defa 1524'te Celâl - Zâde Mustafa Bey getirilmişti. Bu isim merhum Mehmed Âkif Paşa'ya kadar devam etti.

Gelecek sayımızda :

MUSEVÎ PAŞALAR

Fransa ve de Gaulle

Fransa, 1789'dan bu yana, ihtilâller çıkaran ve bu ihtilâlleri bütün Avrupa'ya yayan bir ülke olmuştur. Bütün Fransız ihtilâllerinin derin içtimaî ve siyasî sebepleri olmakla beraber, bunda, Fransız milletinin karakter yapısının da payı büyüktür. Fransızlar, uzun iktidarlara karşı usanç gösteren, direnen, nihayet isyan eden bir millettir. De Gaulle'e karşı da böyle olmuştur. Beynelmilel komünizmin kışkırtması ve planlamasıyle başlayan son hareketin Fransızlar içinde geniş mâkes bulması bu yüzdendir. Diğer taraftan, Fransa'yı, imkânları dışında zorlayan, âdetâ dev bir devlet haline getirmek isteyen, bu iddiada bulunan, atom gücüyle teçhiz eden De Gaulle, bu işlerle meşgulken, iç meselelerle fazla ilgilenmemiştir. Fransız'ın iktisadî gücü ve refah seviyesi yükselmiştir ama, bu yükselme, komşularının, meselâ Almanya'nın derecesinde olmamıştır. Atom patlatmak ve Amerika ile Rusya arasında üçüncü kuvvet olmak yolunda milyarlar harcayan V. Cumhuriyet, Fransız halkına daha az pay ayırmıştır. Birçok Fransız içinse mesele, Fransa'nın çoktan kaybettiği büyük devletler arasındaki dev devlet vasfı değil, gündelik kazancıdır. Bütün bu sebepler, Fransa'da son durumu yaratmış ve Fransız tarihinin şüphesiz en dikkate değer şahsiyetlerinden biri olan De Gaulle, büyük gururu içinde bir bakıma gafil avlanmıştır.

Aşağıdaki yazımızda aynı zamanda çok büyük bir hatip ve birinci derecede bir yazar olarak tanınan Charles de Gaule'ün, üç ciltlik hâtıralarının ilk cildinden seçilmiş parçalar sunuyoruz. General, kendisine mahsus üslûp içinde, fikirlerini dile getirmekte ve bu suretle şahsiyetinin yapısı tipik ve karakteristik yönleriyle ortaya çıkmaktadır.

İŞLERİMİ düşününce, Fransa, bana peri masallarındaki erişilmez bir kadere koşan prens, yahut duvar resimlerindeki Hz. Meryem gibi görünür. Allah, Fransa'yı eşsiz başarılar, yahut örnek felâketler için yaratmış gibi gelir bana. Eğer Fransa'nın günlük hayatına vasat bir hava hâkimse, tuhaftır ama, bu bana anormal görünür. Sebebini vatanın dehâsında değil, Fransızlar'ın hatasında ararım. Diğer taraftan zihnimin müsbet tarafı ancak birinci sırada bulunduğu takdirde Fransa'nın gerçek varlığını bulacağını söyler.

Ömrüm boyunca, Fransa hakkında belirli bir fikir besledim. Mantığım kadar hislerim de bana bu fikri ilham etti.

Fransa halkının içinde taşıdığı dağılma mikroplarını, ancak dev teşebbüslerin telâfi edebileceğine inanırım. Ülkemizin şu haliyle diğer ülkeler arasında en yüksek zirveye bakması ve dimdik durması gerekmektedir. Kısacası, benim anlayışıma göre, büyüklüğü olmadan Fransa, Fransa olamaz.

Bu inanç, doğduğum çevrede benimle beraber büyüdü. Bir fikir, kültür ve gelenek adamı olan babam, Fransa'nın ihtişamını içinde hisseden bir insandı. Tarih ilmini bana o keşfettirdi. Annem, dinî inancına eşit bir aşkla vata-

nına bağlıydı. Üç erkek kardeşim, kızkardeşim ve ben, ülkemiz hakkında, bir çeşit gurur beslerdik. Bu, bizim ikinci bir tabiatımızdı sanki. Paris'te küçük bir Lille'li olarak, zaferlerimizin sembolleri kadar hiç bir şey beni etkilemezdi: Notre - Dame'in üzerine çöken gece, Versailles' da akşam saatlerinin haşmeti, güneş ışığı altında Tak-ı Zafer, Invalides'in kubbesinde titreşen bayraklar... Millî zaferlerimiz için yapılan gösteriler kadar hiç bir şey beni tesir altında bırakmazdı: Rus Çarı'nın geçişi sırasında halkın heyecanı, Longchamps'da resmigeçit, Sergi'deki harikalar, pilotlarımızın ilk uçuşları... Zaaflarımız ve hatalarımız kadar hiç bir şey beni üzmezdi: Fachoda'nın terkedilmesi, Dreyfus olayı, sosyal anlaşmazlıklar, dinî kavgalar... Geçmişteki felâketlerimizi dinlemek kadar hiç bir şey beni duygulandırmazdı: Lüzumsuz Bourget ve Stains çıkışlarını anlatan ve orada yaralanan babam; annemin, büyüklerinin «Bazaine teslim oldu!» diye ağladıklarını hikâye edişi...

Delikanlılık çağımda ister tarih konusunda, ister halkın hayatı bahsinde olsun, Fransa hakkındaki her şey beni pek çok ilgilendirirdi. Dolayısıyle sahnede aralıksız oynanan oyun için hem ilgi, hem de öfke duyardım. Sayısız kabiliyetlerin harcanmasına ve milletin politik buhranlar içinde bölünmesine yanıp yakılırdım. Üstelik yüzyılın başında ufukta savaş belirtileri de görünmeye başlamıştı. İlk delikanlılık çağımdaki bu meçhul macerayı gözümde büyütüyor, fakat korkmuyordum. Sonuç olarak, Fransa'nın dev imtihanlarla karşı karşıya geleceğinden ve bir gün benim de önüme çıkan fırsattan istifade ederek, görevimi yapacağımdan şüphem yoktu.

Saflarına katıldığım yıllarda ordumuz, dünyanın en önemli ordularından biriydi. Kendisine yönetilen tenkit ve saldırılar karşısında, soğukkanlılıkla ve hattâ sağır bir ümitle, her şeyin kendisine bağlı olacağı günlerin yaklaştığını hissediyordu. Saint Cyr'den mezun olduktan sonra, Arras'daki 33. Piyade Alayı'nda ilk subaylık görevimi yaptım. İlk albayım Pétain, kumanda etme kabiliyeti ve askerlik sanatının değerini bana gösterdi. Sonra kasırga beni dalından kopmuş bir yaprak gibi, savaşın fâciaları arasında sürüklerken: Ateşle tanışma , siper cehennemi, hücumlar, bombardımanlar, yaralanmalar ara-

General de Gaulle bir konuşma sırasında.

De Gaulle 1959'da Cezâyirliler arasında.

sında Fransa'nın düşük doğum oranı, kötü ideolojiler, iktidarın ihmali sonunda savunma için gerekli elemanların bir kısmından mahrum olduğunu düşünüyordum. Ama, Fransa'nın inanılmayacak bir gayretle ve ölçüsüz fedakârlıklarla eksiklerini tamamladığını ve zorlu denemeyi zaferle bitirdiğini; en kritik günlerde önce Joffre'un sayesinde, nihayet «Kaplan»ın gayretiyle moral bakımından bir birlik haline gelişini, uğradığı kayıplar yüzünden bitap, sosyal yapı ve moral, denge bakımından sarsılmış, kör topal kaderine doğru yürüdüğünü gördüm. Rejim tıpkı eskisi gibi ortaya çıkıyor, Clemenceau'yu inkâr ederek, büyüklüğe dirsek çeviriyor ve karışıklığa dönüyordu.

Müteakip yıllarda meslek hayatım çeşitli merhalelerden geçti. Polonya'da görev, Saint - Cyr'de tarih hocalığı, Mareşal'in yaverliği, Trèves'de 19. Avcı Taburu Kumandanlığı, Ren'de ve Yakın Doğu'da kurmaylık hizmeti. Her tarafta son başarılarının Fransa'ya sağladığı prestijin yeniden doğuşunu görüyor ve aynı zamanda istikbali düşünerek idarecilerin hatalarını izliyordum. Askerlik mesleğinde bunun için akla da, hislere de hitabeden büyük bir cazibe vardı. Orduda, gelecek büyük hareketlerin kaynağını görüyordum.

Savaşın bitmesinin barışı temin etmediği apaçık meydandaydı. Almanya eski gücünü bulmaya başladıkça, ihtiraslarına yeniden sarılıyordu. Rusya ihtilâl kabuğunun içine çekildikçe, Amerika, Avrupa'dan uzakta kaldıkça; İngiltere, Paris kendisine muhtaç olsun diye Berlin'i idare ettikçe; yeni devletler zaaf ve anlaşmazlık içinde sürüklendikçe, Reich'ı durdurmak görevi sadece Fransa'nın omuzlarına yükleniyordu. O da buna gayret ediyordu, ama sürekli olarak değil. Böylece politikamız önce Poincaré'nin yönetiminde şiddet kullanmış sonra Briand'la anlaşma zemini aramış, nihayet Milletler Cemiyeti'ne sığınmak yolunu seçmişti. Fakat Almanya tehditlerle şişip duruyordu. Hitler iktidara yaklaşmaktaydı.

O sıralarda millî savunma genel sekreterliğinde görevliydim. Bu teşkilât, Hükümet Başkanı'nın devlet ve milleti savaşa hazırlamak için el altında bulundurduğu sürekli bir kuruluştu. 1932'den 1937'ye kadar 14 bakan zamanında çeşitli planlamalara, memleket savunması bahsinde siyasî, teknik ve idarî bütün faaliyetlere katıldım. Bilhassa André Tardieu ve Paul - Boncour tarafından Cenevre'de ayrı ayrı ileri sürülen güvenlik ve silâhların sınırlandırılması planlarını öğrendim. Hitler'in iktidara gelişinden sonra bir başka yolu denemeyi tercih eden Doumergue hükümetine, kararları için elemanlar sağladım. Miletçe savaşa hazırlanmak bah-

sinde tasarlanan kanunun tamamlanmasına çalıştım. Sivil idarenin, sanayiin, halk hizmetlerinin seferber edilmesi için gerekli tedbirler üzerinde durdum. Yüklendiğim çalışmalar, katıldığım toplantılar, yaptığım temaslar, kaynaklarımızın genişliğini bana gösteriyordu, devletin zaafını da anlıyordum.

●

De Gaulle, hâtıralarının bu giriş kısmından sonra büyük bir vukuf ve salâhiyetle II. Dünya Savaşı'nı hazırlayan sebepler üzerinde durmakta ve eserine şöyle devam etmektedir:

1933 yılının ocak ayında Hitler, Reich'ın efendisi oluyordu. Bundan sonra olaylar ancak hızlanabilirdi. Bu durum karşısında ne yapacağını söyleyecek bir kimsenin ortaya çıkmaması yüzünden, umumî efkârı uyarma ve projemi açıklama ihtiyacını hissediyordum. Fakat bu davranışın bir takım neticeleri olabilirdi. Bu bakımdan umumî efkârın projektörlerini üzerime çevirmesini beklemem lâzımdı. Bundan sonra, nihayet ben de üzerime düşen vazifeyi yapmaya başlayacaktım.

Plan ve fikirlerimi «Meslek Ordusuna Doğru» başlığı altında ortaya attım. Kitabımda derhal ve hiç gecikmeden, manevra kabiliyeti yüksek, vurucu, mekanik, zırhlı, seçme personelden meydana gelen ve seferberlikte silâh altına alınacak büyük kitle ile birleşecek bir ordu kurulmasını teklif ediyordum. 1933'te «Politika ve Parlamento Dergisi»nde yayınlanan bir makale, bana kitabıma nasıl başlayacağımı ilham etti. 1934 ilkbaharında yaratılmasını istediğim kuruluşun sebeplerini ve kavramını izah eden kitabı yayınladım.

●

Kader, akışını takip ediyordu. Bizi çok iyi bilen Hitler, kuvvet gösterilerine başlamıştı. Daha 1935'te Sarre'da yapılan plebisitte öyle bir tehdit havası yaratmıştı ki, Fransız hükümeti mücadeleyi, daha başlangıçta terk etmiş, Sarre'lılar da Germenler'in akımından gözleri kamaşarak ve korkarak kitle halinde III. Reich'ın lehinde oy kullanmışlardı. Öte yandan Mussolini de Laval'in desteği ve Baldwin hükümetinin göz yumuşu sayesinde Cenevre antlaşmalarını hiçe sayarak, Habeşistan'ın fethine başlamıştı. Birden, 7 mart 1936'da Alman ordusu da Ren'i aşıverdi.

Versailles barış antlaşması, Locarno antlaşmasının tarafsızlaştırdığı nehrin sol kıyısına Reich birliklerinin girmesini yasaklamıştı. Almanya imzasını inkâr ettiğine göre, hakkımız olarak burasını pekâlâ yeniden işgal edebilirdik. Özel birliklerin bir kısmı bile mevcut olsaydı, süratli araçları ve derhal harekete geçecek personeli, o anda Ren'e yürüyebilirdi. Müttefikimiz Polonyalılar, Çekler ve Belçikalılar bizi desteklemeye hazır olduklarına, İngilizler de söz verdiklerine göre, Hitler, muhakkak geri çekilmek zorunda kalacaktı. Çünkü henüz silâhlanma gayretinin başlangıcındaydı ve geniş çapta bir savaşı göze alacak halde değildi. Ama Fransa'nın bu bölgede Almanya'yı bozguna uğratması, kendi ülkesinde fecî sonuçlar doğurabilirdi. Böyle bir oyun oynamakla, bir anda her şeyi kaybedebilirdi.

●

1 mayıs 1937'de tam teşekküllü bir Panzer alayı, üzerinde uçan yüzlerce uçakla birlikte Berlin'i bir baştan bir başa katediyordu. Seyircilerin, ve onlardan önce Fransız Sefiri M. François - Pontec ve askerî ataşelerimiz üzerinde bu geçitin uyandırdığı kanaate göre, bu gücü ancak eşit güçte bir diğeri durdurabilirdi. Fakat verdikleri raporlar, Paris hükümetinin tutumunda hiç bir değişiklik yaratmadı. 11 mart 1938'de Hitler, Anschluss'u gerçekleştiriyordu. Viyana üzerine motorize tümen sevkediyordu. Bu tümeni görmek bile büyük bir hayret uyandırıyordu. Ve Hitler bu tümenle birlikte aynı akşam muzafferane Avusturya başkentine giriyordu. Fransa'da ise bu sert gösteriyi nazara almak bir yana, halk efkârı bu mecburî yürüyüş sırasında bazı Alman tanklarının yolda kalmaları hikâye edilerek uyutulmaya çalışılıyordu. İspanya iç savaşlarından da ders almaya kimse yanaşmıyordu. Halbuki bu savaşa katılan İtalyan tankları ve Alman uçakları, sayıları ne kadar az olursa olsun katıldıkları her savaşta başlıca rolü oynuyorlardı.

Eylülde Führer, Çekoslovakya'yı işgal ediyordu. Bu işgalde Londra ve Paris de onun suç ortağıydı. Münih'ten üç gün önce Reich şansölyesi, Berlin Spor Sarayı'nda halkın heyecanlı hurraları ve sevinç tezahüratı arasında, hecelerin üstüne basa basa konuşmuştu: «Şimdi, diyordu, daha önce bildiğiniz bir şeyi alenen itiraf edeceğim: Bugüne kadar dünyanın görmediği bir silâhlanmayı gerçekleştirdik!» 15 mart 1939'da Cumhurbaşkanı Hacha'nın feragatnamesini alıyor ve aynı gün Prag'a giriyordu.

Ondan sonra 1 eylülde Polonya üzerine yürüdü. Bir tek trajedinin birbirini takip eden bu perdelerinde Fransa, sırasını bekleyen kurban rolü oynuyordu.

XVIII. Yüzyılda Türkiye'ye Gelen Yabancı

RESSAMLAR

Yazan: A. Boppe
Çeviren: M. A. Kayabal

3

MERCATİ (Gaetani)

İngiltere sefarethanesinin doktoru James Dallaway, 1797'de yayınlanan «Eski ve Yeni İstanbul» adlı eserinde Mercati'nin birçok Türkiye manzaralarını ve kıyafet desenlerini kullanmıştır. Mercati, 1793'ten 1796'ya kadar İstanbul'da sefir olan Sir Robert Liston'a refakat etmiştir.

PREAULX (Michel - François)

1796'da ordu ve donanma için atelye inşası maksadıyle İstanbul'a gelen heyette bulunan Préaulx, Mısır'la çıkan savaş üzerine arkadaşlarının ülkeyi terk etmelerine rağmen İstanbul'dan ayrılmamıştır. 1827'de kendisi hâlâ İstanbul'da bulunmaktaydı .

Bizim bildiğimize göre Doğu'daki uzun ikameti sırasında yaptığı resimlerinden hiçbiri sergilenmemişti. Ayrıca adına da hiçbir özel koleksiyon satışı kataloğunda rastlamadık.

Fakat bu sanatçının mütevazı kabiliyeti Türkler'le ilgilenen çağdaşları tarafından takdir edilmiştir. Ve XIX. yüzyılın ilk yarısında yayınlanan şu eserlerde Préaulx'nun desenlerinden yapılmış birçok gravüre raslanmaktadır.

1 — 1812, 1813, 1814 ve 1826 yılında İstanbul ve Boğaz'ın Rumeli kıyısı, yazan: General Andreossy, Paris, 1828.

Bu esere eklenen Atlas'taki on tablo Préaulx tarafından resmedilmiştir. Beşi Préaulx tarafından yapılmıştır, ibaresini taşır.

I. Levha, Boğaz'ın Rumeli kıyısından.

VI. Levha, Atmeydanı ve Sultanahmet Camii.

VII. Levha, Anadolu ve Rumelihisarları ile Sultan Selim çeşmesi.

VIII. Levha, Kabakaş körfezinden mağara ve volkanik arazi.

IX. Levha, Karadeniz'de Kilyos Kalesi.

2 — İstanbaul'da ve Boğaz Kıyılarında

Baron de Tott'un eserlerinden biri: Skiros adasından görünüş.

Seyahat Atlası, Yazan: Charles Pertusier, gravürler: Piringer, desen: Préaulx, Paris, 1817.

1 — İstanbul'un doğu kesimi.
2 — Altın kapı.
3 — Küçüksu kasrı.
4 — Tophane meydanı.
5 — Fenerbahçe.
6 — Sarayburnu'ndan Yeniçeri ağası kalesine kadar İstanbul'un görünüşü.
7 — Limanın içi ve Eyüp.
8 — Bebek'te bir köşk.
9 — Sultan Süleyman'ın türbesi.
10 — Atmeydanı.
11 — Donanma tesisleri.
12 — Beyoğlu'nda bir mezarlık ve kışla.
13 — Eyüp mezarlığı.
14 — Anadoluhisarı.
15 — Küçüksu kasrı.
16 — Anadolu Kavağı'ndan Çubuklu'ya kadar Boğaz'ın Anadolu yakası.
17 — Üsküdar kıyıları ve çeşme.
18 — Dolmabahçe vadisi.
19 — Tarabya.
20 — Yeniçeri ağası kulesinden bitişine kadar İstanbul.
21 — Büyükdere çayırı.
22 — Valide bendi.
23 — Padişah vadisi.
24 — Büyükdere.
25 — Boğaz'ın Rumeli koyuna girişindeki fener.

3 — Ermenistan ve İran'a seyahat, Yazan: Jaubert, Paris, 1821.

Sayfa 29. Beyazıt (Mahallinde Préaulx tarafından resmedilmiştir).

Sayfa 352. Sultaniye camii.

Dış İşleri Bakanlığı arşivinin depolarında Préaulx'nun imparatorun İran Şahı nezdine gönderdiği fevkalâde elçi olan General Gardane'la yaptığı seyahat sırasındaki eserlerini havi bir albüm bulunmaktadır. General Gardane, Fransa'ya dönüşünde bunu Dış Münasebetler Bakanlığı'na teslim

Avrupalı diplomatlardan Choiseul Gouffier, Türkiye resimleri yapan yabancıların en tanınmışıdır. Burada onun eserlerinden biri görülüyor: Santorin adası.

etmişti. Bu 52 desen 2 eylül 1825'te Siyasî Daire tarafından arşive verilmiştir. Ama eksik olarak... Yapılan envanterde altısının eksik olduğu tespit edilmiştir.

Renkli desenlerden de yedisi kayıptı.

Kalan desenler «İran» cildine dahil edilmiş olup, ilk defa olarak tam listesini veriyoruz:

İznik'te kilise - Beypazar - Ankara - Ankara'da Augustus tapınağı - Tokat - Tokat çevresi - Tokat yakınında heykel - Kulehisar - Karahisar - Tokat ve Niksar arasındaki kaya - Erzurum'da bayram - Beyazıt'tan önceki eski manastır - Ararat Dağı - Yüzbaşı Bernard'ın bir Ermeni manastırına gömülmesi - General Gardane'ın Toros valisi tarafından kabulü - Toros camii - Toros yakınında Gülek kervansarayı - Miyâne köprüsü - Sultaniye - Sultaniye camii - Sultaniye'de dış cami - Sultaniye'de mezar - Sultaniye kampı - Rey kulesi - Bîsütun anıtları - Nizâm-ı Cedîd askerleri.

Kütüphanesinde Préaulx'dan bazı desenler bulunan Gaston Auboyneau geçenlerde yine aynı ressamın İstanbul'da ve 1816'da İstanbul'la Marsilya arasında yaptığı bir gezide çizdiği sevimli desenlerden ibaret bir albüm daha temin etmiştir.

Préaulx'dan bildiğimiz son resim, «Tarabya'da Fransız Sefarethanesi» dir. 1826 tarihini taşıyan tablo, Fransız sefirinin eşi Madam Guilleminat'ya «hizmetkârı Préaulx» tarafından hediye edilmiştir. Resim halen General Guilleminot'nun ahfadından Amiral Humman tarafından muhafaza edilmektedir.

REVELEY (Willey)

1786 yılında Sir Richard Worsley'e Doğu seyahatinde refakat eden mimar ve ressam. Worsleyanum Müzesinin desenlerini hazırlamıştır. İyi bir mimar olan Rene

ley'in Türkiye'ye ait birçok eseri vardır

RİVİERE (François)

Mariette'e göre Rivière, Paris'te doğmuş, Largillère'in öğrencisi olmuştur. XVII. yüzyılın son yıllarında Doğu'ya gitmiş. XVIII. yüzyılın ilk yıllarını burada geçirmiştir. 1746' la uzun zamandan beri yerleştiği Livurna da «çok ileri bir yaşta» ölmüştür.

Siret'nin ifadesine göre, «Rivière'in Türk dansları ve toplantıları tabloları İtalya'da çok aranıyordu.»

Bizim bildiğimiz ve bizde olan Rivière'e ait tek Doğu tablosu şudur:

Üzerinde kırmızı bir örtü ve antika bir vazo ile çiçek bulunan bir konsolosun yanında ayakta duran Türk kıyafetli şahıs.

Tablonun bir köşesinde şunlar yazılı:

24 eylül 1697'de Halep'te Jean Jacques François Rivière tarafından resmedilmişti.

ROSSET (François - Marie)

Bibliothèque Nationale'in estanplar bölümünde Doğu kıyafetlerine ait bir albüm şu başlığı taşır: **1790'da yerinde Lyon'lu Rosset tarafından resmedilmiş Türk ve Doğu âdetleri ve heykeltraş kıyafetleri.** Biz bu adı taşıyan Lyonlu bir sanatçı bulamadık. Ama arştırmalarımız sırasında desenleri yapanın kim olduğunu tespit ettik. Bu, heykaltraşın oğlu François Marie Rosset' tir. Monnier'ye göre de Türkiye'de bir sefarette çalışmış, Batı Asya'nın en güzel yerlerini sanatçı olarak dolaşmış ve kendi çizdiği kıyafetlerden bir eser meydana getirmiştir.

Estanplar bölümündeki albümde 85 tablo mevcut olup soluk renklerle boyanan bu resimler imzasızdır. İlk resimler Türkiye'ye aittir. Daha sonra Ermenistan, Filistin, Yunanistan, Mısır, İran kıyafetleri gelmektedir. Son 23 tablo ise manzaralardır.

Aşağıda Türk kıyafetlerine ait resimlerin listesini veriyoruz:

1 — Zevceleri ile Türk.
2 — Köleleri ile beraber Türk kadınları.
3 — Seyahat sırasında bir ormanda yemek yiyen Türkler.
4 — Türk rakkaseler.
5 — Türk kadınları ekmek yaparken.
7 — Akrabalarının mezarı başında ağlaşan Türk kadınları.
9 — Şamlı Türkler.
14 — Halep'teki Türk kadınlarının saç tuvaletleri.
15 — Tatarlar ve Türk askerleri.
16 — Antakya şehrindeki Türk kadınlarının saç tuvaletleri.
19 — Tunuslu Türkler.
22 — Dervişler.
32 — Türk kadınları ile beraber oynayan Afrikalı zenci.
48 — Akkâlı Türk.
49 — Sarıklı Türk .

Bizde Rosset'nin renkli bir deseni mevcut olup imzalıdır ve Estanplar Bölümü'ndeki albümdeki 3 numaralı aynı sahneyi göstermektedir.

Madam Levert, Dekoratif Sanatlar Müzesi'nin Doğu sergisine Rosset'nin üç desenini hediye etmiştir.

1 — Türk rakkaseler (Estanplar Bölümü Albümü, No. 4).
2 — Köleleri ile Türk kadınları (Albüm, No. 2).
3 — Şamlı Yahudi kadınları (Albüm, No. 13).

SCHMİDT (Joseph - Ernest)

Bütün araştırmalarımıza rağmen maalesef 1719 yılında Virmond Kontu'na İstan-

bul'daki sefirliği sırasında refakat eden bu sanatçının hakkında bir bilgi edinmek mümkün olmadı.

SEMLER (Johann)

İsviçre asıllı bu sanatçı da, tıpkı J. E. Schmidt gibi Virmond kontunun sefarethanesindeydi.

SERGİYEV

Sergiyev 1793 yılında İstanbul'da fevkalâde sefir olan Kutuzov'a refakat etmiştir. Bu münasebetle yaptığı desenlerin bir kısmı Reimers tarafından yayınlanan bir eseri süslemeye yaramıştır.

SMITH (François)

Smith, Lord Baltimore'un 1763'te yaptığı Doğu gezisine refakat etmiştir. 1869 yılında «Eastern Costume» başlığı altında 26 tabloluk bir eser yayınlamıştır. Bunların hepsinin üzerinde şu ibare vardır: «Engraved from the collection of the R.-H. Lord Baltimore», gravür: Liart J. Caldwell, P. Mazzel, G. Witalbo, R. Pranker, J. White ve W. Byrne.

Bu tablolardan bir kısmı Venedikli naşir Viero tarafından XVIII. yüzyılın sonunda yayınlanan kıyafetler eserinde neşredilmiştir. Daha başkaları da 1772'de Londra'da Thomas Jefferys tarafından yayınlanmıştır: Çeşitli Halkların Kıyafetleri.

Smith seyahatinden birçok tabloyla dönmüştü. Bunlardan biri, İstanbul ve çevresinin panoramik görünüşü, 1770'de Royal Academy salonunda teşhir edilmiştir. Bir diğeri, Padişah'ın İngiliz sefirini kabulü, gravür haline getirilmiştir.

TONIOLI (Ferdinando)

Venedik balyozu Juliani'nin İstanbul'a beraber götürdüğü ressam Ferdinando Tonioli'nin tablolarından yapılana pek çok gravür bilinmektedir. Bu arada şu ikisini sayalım:

1 — Sultan Abdülhamid.
2 — Sadrâzam Yusuf Paşa.

TOTT (François Baron de)

(1733 - 1793)

M.de Vergennes zamanında İstanbul'daki Fransız sefarethanesinde ataşe, Kırım Hanları nezdinde kralın temsilcisi, Yakın Doğu elçileri genel müfettişi olan Baron de Tott 1754'ten 1776'ya kadar Doğu'ya birçok seyehat yapmıştır. Oldukça iyi bir desinatördü. İmzasını taşıyan birçok resmi **Hatıralar**'ında ve Choiseul - Gouffier'nin **Yunanistan'a Seyahat**'inde yayınlanmıştır.

VAN MOUR (J. - B.)

Van Mour'un eserleri XVIII. yüzyılın birinci yarısında âdetler ve kıyafetleri bakımından en ilgi çekici belgeleri ihtiva eder. İlk defa olarak bununla ilgili katalogu neşrediyoruz:

1 — III. Sultan Ahmed'in Bonnac Markisi'ni kabulü (24 ekim 1724).
2 — Padişah'ın emriyle Markiz de Bonnac şerefine tertiplenen merasim.
3 - 4 — III. Sultan Ahmed'in, Andrezel Vikontu'nu kabulü (17 ekim 1724).
4 — Sultanın bir sefiri huzura kabulü.
6 — Sadrâzamın bir sefiri kabulü.
7-8 — Padişahın bir sefiri huzura kabulü (Sefirin ve beraberindeki heyetin ikinci avludan geçişleri ve sadrâzam tarafından önce verilen ziyafet).
9 — Holanda sefiri Cornelis Calkoen'in portresi.
10 — Holanda sefirinin III. Sultan Ahmed tarafından kabulü (14 eylül 1727).
11 — Sefir Calkoen'in kabulü.
12 — Padişahın kabulü.
13 — Sadrâzamın Sefir Calkoen'in Boğaz'daki yalısında kabulü.
14 — Bir Holanda sefirinin Sultan tarafından kabulü.
15 — İstanbul manzarası.
16 — Pera (Beyoğlu) sarayı.
17 — Asî Patrona Halil'in portresi.
18 — Patrona Halil.
19 — Patrona Halil isyanı.
20 — Belgrad ormanında bentler.
21 — Boğaz'da bayram.
22 — Atmeydanı.
23 — Mevlevî tekkesi.
24 — İçen ve nargile tüttüren dervişler.
25 — Rum düğünü.
26 — Ermeni düğünü.
27 — Âmin alayı.
28 — Ev içi.
29 — Ev içi: Lohusa odası.
30 — Tandır çevresinde.
31 — Belgrad ormanında Rumlar.
32 — Boğaz kıyılarında.
33 — Türk kadınlarının yemeği.
34 — Kır manzarası.
35 — Padişah.
36 — 65, çeşitli tipler.
66 — Kadın sultan ve yelpazesi.
67 - 78 — Türk balıkçılarının avlanma usullerini gösteren tablolar .
79 — İstanbul limanının girişi.
80 — Bay Morlière'in odası.
81 - 85 — Kervan, Rum ve Ermeni düğünleri, İstanbul civarından manzaralar.
86 — Sarayın en önemli şahsiyetlerini ve memurlarını gösteren 16 tablo.
102 - 132 — Türkiye'de halkın sınıfını, milliyetini, mevkiini gösteren kıyafetlerle 30 küçük tablo.

S O N

TARİHE AKAN BİR AY

Haziran 1968

2 Haziran

Senato kısmî seçimleri ile 5 milletvekili için ara seçimi ve bütün yurtta belediye başkanlığı seçimleri yapıldı.

3 Haziran

Adalet Partisi'nin ezici bir farkla kazandığı seçimlerin sonucu açıklandı. Senato kısmî seçiminde: AP, 38; CHP, 13; GP, 1; MP, 1 senatörlük kazandılar.

● Belediye reisliği seçiminde, AP, 796; CHP, 271; bağımsızlar, 166; GP, 21; MP, 12; YTP, 5; CKMP de 5 belediye başkanlığı kazandı.

● 5 milletvekilliğinin tamamını Adalet Partisi kazandı.

● İstanbul belediye başkanlığında AP adayı Doç. Dr. Fahri Atabey seçildi. İzmir ve Ankara belediye başkanlıklarını da Adalet Partisi adayları kazandı.

5 Haziran

A. B. D. Cumhurbaşkanı adayı Robert Kennedy suikaste uğradı. .

6 Haziran

Sirhan Sirhan adında bir göçmen tarafından vurulan Kennedy 25 saat yaşadıktan sonra hayata gözlerini yumdu.

● Millî Mücadele'ye katılanlardan Orgeneral Kâzım Özalp vefat etti.

8 Haziran

Robert Kennedy muhteşem bir cenaze töreni ile toprağa verildi.

● Amerikalı Zenci Lideri M. L. King'in katili olduğu sanılan James C. Ray Londra'da yakalandı .

10 Haziran

Rus birlikleri Çekoslovakya topraklarına girdi. Kızılordunun Varşova Paktı manevraları bahanesiyle Çek topraklarına girmesi halk arasında büyük endişe yarattı.

12 Haziran

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile Hukuk Fakültesinin öğrenciler tarafından işgalinden sonra, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi de bir kısım öğrenci tarafından işgal edildi.

13 Haziran

İstanbul Üniversitesi İktisat, Tıp ve Edebiyat fakülteleriyle, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi de boykota katıldı.

16 Haziran

Bir öğrencinin bıçaklanması üzerine polisler Sorbonne'u işgal etti.

● Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü'nde başlamış olan boykot sona erdi. İstanbul Üniversitesi'nin Orman Fakültesi hariç diğer bütün fakülteleri boykota katıldı. Ege Üniversitesi öğrencileri de boykota katıldı.

17 Haziran

İstanbul Teknik Üniversitesi öğrenciler tarafından işgal edildi.

● Temyiz mahkemesinin kuruluşunun 100. yıldönümü kutlandı.

18 Haziran

Rusya hesabına casusluk ederken yakalanan Ermeni asıllı Manukyan müebbet hapse mahkûm oldu.

21 Haziran

Millet Meclisi, üniversitelerdeki boykot ve işgal olaylarını görüştü.

23 Haziran

Fransa'da yapılan genel seçimlerin ilk turunda General de Gaulle taraftarları her türlü tahminin üstünde oy aldı. Buna karşılık komünistlerin ve solcu partilerin oylarında büyük azalma oldu. De Gaulle'cülerin 144 sandalye elde etmesine karşılık komünistler ancak 8 sandalye kazandı. 1967 seçimlerinde ise, de Gaulle'cüler ilk turda 68 sandalye kazanmıştı.

24 Haziran

Birçok istekler kabul edildiği halde işgalin kalkmaması üzerine İstanbul Üniversitesi kapatıldı.

● Ankara'da boykotlar hızını kaybetti.

26 Haziran

Kanada genel seçimlerini Liberal Parti kazandı.

● İ.S. Çağlayangil, Londra'da Pipinellis'le görüştü.

27 Haziran

İstanbul Üniversitesi'ndeki işgal kaldırıldı.

Churchil'in Hayatı: 3

BARIŞ YILLARI

Yazan: Malcolm Thomson
Türkçesi: Aydın Dokur

1919 yılının haziranıydı. Paris'te toplanan barış konferansı, Almanya ile uzlaşmanın esaslarını görüşüyordu. Sonunda, Versailles antlaşması imzalandı; böylece Avrupa'da dört yıllık savaştan sonra özlenen barış kurulmuş oldu.

Versailles antlaşması, Almanya'yı savaş tazminatını ödemeye mahkûm ediyordu. Fransa, Ruhr bölgesini işgal ediyor, Avrupa haritasında büyük değişiklikler oluyordu: Polonya, Çekoslavakya, Avusturya, Macaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, bağımsızlıklarını kazanıyor, Alsace - Lorain Fransa'ya veriliyor, Trentino da İtalya'da kalıyordu.

Bütün bunlara rağmen, Avam Kamarası antlaşmayı beğenmedi, Lloyd George'u da bir hayli hırpaladı. Hatta Lloyd George, konferans sırasında birkaç defa Londra'ya gelip kendisini savunmak zorunda kaldı. Gene de parlamentodaki partiler, antlaşmayı benimsediler. Her ne kadar, bazı maddeler gereğince ödemesi gereken tazminatı Almanya ödeyemedi ve Kaiser de yargılanmak üzere Londra'ya getirilmedi ama, Avrupa'da sağlam bir barışın temelleri atıldığı inancı doğdu.

Bu olaylar gelişirken, 1921 yılında sömürgeler bakanı Lord Milner görevinden ayrılınca yerine Churchill geldi. İşi çok yüklüydü. Orta - Doğu'da, barışın kurulması gerekiyordu. Kahire'ye gidip Arap ileri gelenleriyle konuştu, anlaştılar. Kral Faysal, Irak'a hükümdar oldu.

Ne var ki, İrlanda meselesi koskoca bir çıban başı gibi duruyordu. İrlanda Cumhuriyetçi ordusuyle İngiliz kuvvetleri, gün geçtikçe daha kanlı çarpışmaya tutuşmaktaydılar. İngilizler'in İrlanda'da yürüttükleri kanlı siyaset, İngiliz halkınca da nefretle anılıyordu. Lord Hamer Grenwood, görevinden istifa ettikten sonra, Lloyd George, uzlaşmaya karar verdi ve bu önemli işin çözümü de gene Churchill'in omuzlarına düştü.

İrlanda kurtuluş hareketinin liderleri Londra'da uzun görüşmelerden sonra bir anlaşmaya vardılar. Yalnız, İrlandalılar'ın İngilizler'le yaptığı anlaşmayı, bazı İrlandalı liderler beğenmedi. 1922 yılının ağustosunda Michael Collins, bir suikaste kurban gitti. Hatta aynı yıl içinde Mareşal Sir Henry Wilson da Londra'da İrlandalı tethişçiler tarafından vuruldu. Sonunda bütün bu kanlı hareketlere rağmen İrlanda 700 yıllık kurtuluş mücadelesini kazandı.

TÜRKİYE'DEKİ KURTULUŞ SAVAŞI

İtilâf devletleriyle Almanya arasında yapılan Versailles antlaşmasından sonra Macaristan'la Trianon, Türkiye ile de Sèvres antlaşmaları imzalanmıştı. Ne var ki, Mustafa Kemal, Türkler'i boyunduruk altına sokan bu antlaşmayı kabul etmeyerek Anadolu'da mücadeleye girişti; orduyu toparladı; antlaşma hükümleri gereğince Yunanlılar'a işgal hakkı tanınan

Batı - Trakya'dan ve İzmir'den düşmanın söküp atılacağını hür ve bağımsız bir Türkiye yaratılacağını ilân etti.

Kudretli bir komutan ve büyük bir vatansever olan Mustafa Kemal, bütün güçlüklere rağmen kısa bir zamanda düşmanı kovmayı başardı. Türk ordusu Yunanlılar'ı İzmir'den denize dökmüş, ta Çanakkale'ye dayanmıştı. Çanakkale Boğazı'nın öte yakasında İngiliz kuvvetleri bulunuyordu. Başbakan Lloyd George, koyu bir Yunan taraftarıydı. Türkler'in Batı - Trakya'ya geçmesini istemiyordu. Churchill, bunun üzerine, sömürgelerden yardım istedi. Avustralya ile Yeni Zelanda bunu kabul ettiler ama, Kanada ile Güney Afrika pek yanaşmadı. Hem Fransa ve İtalya, artık İngilizler'in yanında değildi, hele Fransızlar Türkler'e el altından yardım etmekteydiler.

Lloyd George'un baskısı İngiliz kamu oyunda ters tepkiyle karşılaşınca, o da Başbakanlıktan ayrılmak zorunda kaldı, yerine Stanley Baldwin geçti. Bu sıralarda İngiltere'de bir iç çalkantıdır sürüp gidiyordu. Bu olaydan az bir zaman sonra genel seçimler yapıldı. Churchill seçimi kaybetti. Halkta, İşçi Partisi'ne karşı ilgi artmıştı. Nitekim seçimi de rakibi İşçi Partili Scrymgeour kazandı.

CHUCHİLL PARTİDEN AYRILIYOR

Bu yenilgi, Churchill'i düşündürmedi değil. Mecliste İşçiler'le Liberaller çoğunluktaydı. Liberal Parti Başkanı Asquith, İşçiler'i destekliyordu.

Churchill, siyaset hayatına Muhafazakâr Parti'de atılmıştı. Ama gelecekte, bağlı bulunduğu Liberal Partinin bir gün zayıflayarak etkisini kaybedeceğini düşünüyordu. Geleceği sağlam bir partiye geçmeliydi ama, hangisine?

Churchill, oldum olası İşçi Partisi'ni sevmezdi. Soylu bir aileden gelişi, içinde bulunduğu şartlar, onu bu partiden uzaklaştırıyordu. Seçimi kaybettiği 1922 ile 1924 yılları arası, yeni yönünü bulmak için araştırma yaptığı devredir. 1923 yılında, Baldwin, gümrük tarifelerinin himaye edilmesi tezini savununca, bunu fırsat bilerek Liberal Parti'den ayrıldı; bir yıl sonra 1924 yılının şubatında yapılan bir ara seçimde, Abbey bölgesinden adaylığını koydu. Ne var ki, rakibi onu 47 oyla yendi.

Bu, Churchill'in son yenilgisidir. O yılın eylülünde, Epping bölgesinde, seçime girdi ve 10 bin oy farkıyle seçildi. Bunun üzerine Baldwin onu Muhafazakâr Parti'ye alarak yeni kabinesinde Maliye Bakanlığına getirdi.

Maliye Bakanı Churchill, 1928 yılında, bütçe konuşmasını yapmak üzere meclise gelirken...

Churchill, henüz tahttan feragat etmemiş olan Kral VIII. Edward ile görüşüyor.

SOSYAL ÇALKANTILAR

Bu yıllar, ülkede huzursuzluğun, sosyal çatışmaların arttığı dönemlerdir. Savaştan sonra İngiltere'de içten içe bir kaynamadır gidiyordu. Baldwin, her ne kadar gümrük tarifelerinin artırılmasında ısrar etmiyordu ama, aşırı bir reformcu değildi. Halk ise yeni reformlar istiyor, aksayan toplum müesseselerinin süratle düzeltilmesini umuyordu.

Churchill, aşırı bir muhafazakârdı. Bu eğilimiyle de hükümette kendi politikasının uygulanmasında etkili olmaya çalışıyor, kendi bakanlığının işlerinden başka yönetimin aksayan birçok konularında durmadan uyarıcı önergeler veriyordu .

Bu garip işbirliği, 4,5 yıl kadar sürdü. 1929 yılında Stanley Baldwin hükümeti düşünce, önce Baldwin derin bir soluk aldı. Artık Churchill'le bir arada çalışmak mecburiyetinden kurtulmuştu. Churchill, Maliye Bakanlığı sırasında, savaş sonrası yıllarının en önemli meselelerine parmak basmış, İngiltere'yi malî krizden kurtarmaya çalışmıştı. 28 nisan 1925'te meclise sunduğu bütçe, altın esasına dönmenin ilk belirtilerini taşımak bakımından çok ehemmiyetliydi.

Churchill, bir yandan bütçenin denkliğini sağlamak, öte yandan da İngiliz lirasının değerini korumak çabasındaydı. Savaştan sonra Sterlin düşmeye başlamış, eşya fiyatları da durmadan artmıştı. Enflasyonun yıkıcı etkileri, İngiliz ekonomisinde görülmeye başlıyordu.

İNGİLTERE'DE GENEL GREV

Kriz önce kendisini maden işletmelerinde gösterdi. Kömür, İngiltere'nin en belli başlı ihraç maddelerindendi, ama işçi ücretleriyle işletme giderlerinin gittikçe artması, ihraç imkânlarını baltalıyordu. Kömür işletmelerinde zaten 1921 yılından beri işveren - işçi ilişkileri gerginleşip durmaktaydı. Hükümet, işçilerin yaşama seviyesini düzeltmek için bir dizi karar almıştı, gene de işçiler daha iyi şartlar istiyorlar, hatta greve gideceklerini duyuruyorlardı.

Kurulan Komisyon, bir zaman durumu gözden geçirip hükümete bir karar sureti verdiyse de, bunu ne işçiler, ne de işverenler kabul etti. Günlerden 30 nisan 1926 idi. Bu tarihten 4 gün sonra, 4 mayıs'ta genel grev başladı. Demir, çelik, gaz, elektrik, kömür işletmelerinde faaliyet durdu, az sonra greve basın da karıştı.

1926 yılında İngiltere'de radyo şüphesiz bugünkü kadar yaygın değildi. Hükümet kendi sesini halka duyurmak için basından yararlanıyordu, ama grev hükümetin bu imkânını kesmişti. Bunun üzerine Churchill, hükümetten izin alarak, boş duran Morning Post gazetesi matbaasının bir zaman için kendine verilmesini istedi. Bu arada Lord Beaverbrook da, Churchill'e yardımcı olacağını vaat etti.

Grev 9 gün sürdü, birçok olaylar patlak verdi. Yer yer çatışmalar oldu, bu arada gerek grevciler, gerekse hükümet, çıkardıkları gazetelerle seslerini halka duyurmaya çalıştılar. Churchill'in British Gazette'i grev boyunca hükümete çok yararlı olmuştu. 13 mayıs'tan itibaren işçiler işlerinin başına döndü. Yalnız maden işçileri direniyordu ama, sonbahara doğru direnme zayıfladı. Kasımda hükümetin ileri sürdüğü teklifleri kabul ederek işe başladılar.

İŞÇİ PARTİSİ İKTİDARA GELİYOR

Başbakan Stanley Baldwin, grevleri ve iktisadî krizi atlatmıştı ama, genel seçimler de yaklaşıyordu. Bunun için Churchill'e şu direktifi verdi: Önümüzdeki yıl bütçesi, «refah bütçesi olacak».

Churchill, sıkı bir çalışmaya koyuldu. Bütçeyi dengelediği gibi, 12 milyonluk bir bütçe fazlalığı da meydana getirdi. Sonra da halkça pek tutulmayan bazı vergileri kaldırdı, bazı gümrük resimlerini azalttı, demiryolu ücretlerini indirdi.

Baldwin de büyük bir seçim turuna çıktı, durmadan sosyal reformlar yapacağını, sanayii geliştirecek tedbirler alacağını vaat ediyordu. Ne yazık ki, genel seçimler umduğu gibi sonuçlanmadı. İşçi Partisi 289 sandalye kazanarak iktidara geldi. Muhafazakârlar 260 miletvekilliği, Lloyd George'un Liberaller'i de ancak 58 üyelik alabilmişlerdi.

1929 seçimlerinden sonra Baldwin istifa etti. Churchill de bir defa daha açıkta kaldı.

BOŞTA GEÇEN YILLAR

1929 ile 1939 arası Churchill'in hükümette görev almadığı yıllardır. Rakiplerinin deyimiyle, sürgünde geçen bir dönem. Ne var ki, Churchill çok taraflı bir şahsiyetti. Bu bakımdan hükümette görev almasına rağmen, gerek siyaset, gerekse sanat alanlarında birçok faaliyetlerde bulunmuştur.

Bu dönem Avrupa devletleriyle Amerika Birleşik Devletleri'nin malî kriz içinde bunaldığı yıllardır. İngiltere'de İşçi

Başbakanlığı kabul eden Churchill, Parlamentoya girmek için başbakanlıktan ayrılıyor.

Partisi iktidara gelince Ramsey Mac Donald başbakan olmuştu. Mac Donald'ın işçi sendikaları başlarıyle arası gittikçe açalıyordu. Sendikaların başbakandan istedikleri vardı ama, Mac Donald bunları kulak arkası etmekteydi. Sonunda dayanamadı, isteklerine uygun bazı kanunları çıkardı. Bu Churchill için kaçınılmaz bir fırsattı. En ağır şekilde Mac Donald'a yüklendi.

Bu sıralarda Churchill, Muhafazakâr Parti'nin gölge kabinesindeydi. Başbakana karşı yaptığı ağır tenkitlerden dolayı Baldwin'le arasının açılmasına sebep oldu. Sonunda gölge kabineden çekildi. Artık kendi siyasetini çizip o yolda serbestçe yürüyebilirdi.

KRİZ BAŞLIYOR

1929 yılının ekiminde Amerika'da büyük bir iktisadî çöküntü başladı. Şimdiye kadar görülenlerin en yaygınıydı bu. Bir süre sonra da Avrupa kıtasına sıçradı, tabiî İngiltere'yi de şiddetle etkiledi. İşsizlik artmakta, İngiliz lirasının dış değeri düşmekteydi. İç baskılar ve sosyal huzursuzluk, hükümeti sıkıştırıyordu. 1931 yılında Mac Donald, millî hükümet kurmak zorunda kaldı, ama yıpratıcı tenkitlerinden dolayı Churchill'e hükümette görev vermedi.

Churchill, zamanını boş geçirecek bir insan değildi. Bir yandan Mac Donald'ı tenkit ediyor, öte yandan da gazetelerde makaleler yazıyordu.

1931 yılında Japonlar, Mançurya'yı işgal etti, bu hareket Cemiyet-i Akvam'da protesto edildi ama, fiilî bir sonu; vermedi. Almanya'da da Hitler büyük bir kuvvet olmaya başlamıştı. İngiltere, Mançurya'nın işgaline seyirci kaldı, hatta bir zaman sonra Japonlar'ın Şanghay'ı ele geçirmelerine bile ses çıkarmadı. Cemiyet-i Akvam yavaş yavaş çözülüyordu.

Hür Fransızlar'ın kumandanı General de Gaulle, bir teftiş sırasında Churchill ile birlikte.

Churchill, 1935' te Avam Kamarası'nda bir konuşma yaparak Almanya'nın hızla silâhlandığını, yakın bir gelecekte silâhlı bir çatışma olduğu zaman Cemiyet-i Akvam'ın savaşı önleyemeyeceğini belirtti.

İngiltere'deki millî hükümetin dış politika tutumu da oldukça şaşırtıcıydı. Versailles antlaşmasına göre, Almanya'nın belirli ölçüler dışında silâhlanması yasaklanmıştı. Ne var ki, Hitler, yönetimi elegeçirdikten sonra antlaşmanın bu hükümlerini hiçe sayarak ülkeyi silâhlandırmaya koyulmuştu. Bunun üzerine Cenevre'de bir Silâhsızlanma Konferansı toplandı. Konferansa Almanya da katılmıştı ama, işlerin, istenen bir sonuca varacağı hiç de sanılmıyordu.

Mac Donald, 1935 yılında baktı ki, Cenevre Konferansı'nın bir karar vereceğiyok, Fransa'yla anlaşarak Almanya silâhlanmasının bazı kayıtlarla serbest bırakılması görüşünü destekledi. Böylece Hitler donanmasını, % 35 oranında arttırma yetkisine kavuşuyordu.

KRAL TAHTTAN FERAGAT EDİYOR

1936 yılının haziranıydı. Baldwin, yeniden başbakanlığa geldi. Yalnız bir hayli yaşlanmış, eski enerjisi kalmamıştı. Daha önce Churchill'le arasında baş gösteren fikir anlaşmazlığından dolayı da onu bir bakanlığa getirmedi.

Baldwin'in önünde çetin meseleler çözüm bekliyordu. İtalya'ya karşı yumuşak davranışı, İngiliz basınında şiddetle tenkit edilmişti. Churchill o sıralarda bir gezideydi. Yurda döner dönmez, parlamentoda bir konuşma yapıp, başbakanın çekingen siyasetini eleştirdi.

Bütün bu iç çekişmeler süredursun, 1936 yılında Kral V. George ölünce yeri ne büyük oğlu Wales Prensi Edward geçti ama, o da gönlünü bir Amerikalı dula kaptırmıştı. Baldwin bu evlenmeye şiddetle karşı koydu. Churchill ise Edward'ın iyi dostuydu. Onun tahttan feragat etmesini istemiyordu. Ama Baldwin ağır bastı, sonunda Edward tahttan çekildi. Yerine 1937 yılının mayısında York Dükü olan kardeşi George geçti. Bu olaydan sonra Baldwin başbakanlıktan istifa etti.

Bunun üzerine Neville Chamberlain başbakan oldu ama, nedense Churchill'i göreve çağırmadı. Artık Avrupa'nın üzerinde kara bulutlar toplanmaktaydı ve Churchill, kaç zamandır Almanya'nın bir silâhlı çatışmaya doğru gittiğini belirtmişti. Chamberlain, durumun barışçı yollarla çözümleneceğini kafasına koymuştu bir defa. Hitler'in Çekoslavakya'ya karşı giriştiği ilhak hareketini, Prag'a bir uzlaştırıcı göndermekle önleyeceğini sanıyordu. Bütün çabalar boşa gitti. Sonunda Hitler, Avusturya'yı olduğu gibi, Çekoslavakya'yı da işgal ediverdi.

SAVAŞ BAŞLIYOR

Başbakan Chamberlain, bir barış konferansıyle Hitler'i ikna edeceğini ümit ediyordu. Münih Konferansı'nın böyle başarısızlıkla sonuçlanması, onu bir hayli yıprattı. Hükümet, Avam Kamarası'nda devamlı tazyik altında kalıyordu. Her ne kadar İngiltere'nin ve Fransa'nın Çekoslavakya ile ortak sınırları yoktu ama, aralarında bir antlaşma vardı ve buna göre de bir saldırı halinde İngiltere yardıma koşacağını taahhüt etmişti.

İngiliz hükümetinin bu aczi, Chamberlain'in kabineyi değiştirmek fikrini kuvvetlendiriyordu. Ama olaylar öylesine bir hızla gelişiyordu ki, Münih oyunundan sonra Chamberlain âdeta şaşkına dönmüştü. 1939 yılının 1 eylülünde Hitler'in orduları Polonya'ya girince, 3 gün sonra saat 11' de İngiltere, aynı gün saat 5' te de Fransa, Almanya'ya savaş ilân ettiler.

Chamberlain, eski kabinesiyle savaşı yürütemeyeceğini biliyordu. Savaş ilânıyle de yeni bir hükümet kurdu. Churchill'e de birinci lordluk görevini verdi. Böylece Churchill'in tam 10 yıllık hükümetten uzakta kalışı sona eriyordu.

Churchill, göreve başlar başlamaz kolları sıvadı, zaten yıllar yılı parlamentoda durmadan silâhlanmayı savunmuştu. Donanmayı ıslah etti. Almanlar'ın denizaltıları, İngiliz deniz filosuna çok zarar veriyordu. Önce bunun önlenmesi gerekiyordu. Polonya, kısa zamanda düştü, sonra kanlı savaşlar Avrupa'nın öteki ülkelerine sıçradı.

Norveç'in işgali, İngilizler'i bir hayli güç duruma sokmuştu. İngilizler'in Narvik'te bir deniz üssü bulunuyordu. Strateji bakımından da çok önemliydi. Ne var ki, Chamberlain bunun önemini pek anlayamamıştı. Üsse gerekli yardım yapılmadığından, Naziler burayı ele geçirdiler. İngilizler bu savaşta çok kayıp verdiler. Olay ülkede olduğu kadar parlamentoda da tepkiyle karşılandı. Hükümete verilen bir gensoru önergesi sonucunda, Chamberlain gerekli güven oyunu a lamadı.

Günlerden 10 mayıstı. Sabahın erken saatlerinde Almanlar Hollanda'yla Belçika'ya saldırırlarken, Kral yeni başbakanı ilân ediyordu.

Churchill başbakandı artık.

Gelecek Sayımızda:
CHURCHİLL BAŞBAKAN

Resimlerle

ESKİ TÜRKİYE

Bundan 80 yıl önceki Karaköy köprüsü. Yenicami'den Karaköy'e bakış.

1905 yılında Haleb. Şehir o tarihte bir vilâyet (eyalet) merkezimizdi.

60 yıl önce bir kaza merkezimiz olan Hayfa kasabasının sahilden görünüşü.

Gümüşhane şehri bundan 60 yıl önce böyleydi.

1890 yılında Heybeliada'nın sahilden görünüşü (solda). Bundan 70 yıl önce Türkiye'nin bir vilâyet (eyalet) merkezi olan Şam'da açılan yeni bir cadde (yukarıda).

Beyrut yakınlarında Nehru'l - Kelb köprüsü. Beyrut, resmin çekildiği 1894 yılında Türkiye'nin bir vilâyet (eyalet) merkeziydi.

60 yıl önceki gazete anlayışı

Yorgaki, Kavga dediğin bundan çıkar.
(Kadının başlığında Girit yazılıdır).

Karikatür

60 yıl öncesinin esprileri

Kayser — İşittiğime göre yeni bir donanma yapıyormuşsunuz acaba ne maksatla?
Çar — Ne maksatla olacak. Tıpkı sizin maksadınız gibi: Sulh maksadıyle.

Zabit — Sen onbaşına ne borçlusun?
Nefer — İtaat.
— Ya o sana ne borçlu?
— 80 kuruş.

— Reformdan sonra hoşuma giden her şeyi is teyebileceğimi söylemiştin. Şimdi senden küpe istiyorum.

— Evet, istemene müsaade ettim, fakat alırım diye söz vermedim.

— Bana bak, bu akşam lokantada oburluk etme, karıdan ancak on kuruş koparabildim.

(Türkiye ve Girit).

Düvel-i Hâmiye (Koruyucu Devletler) — Bu sefer biz kefil olduk, tekdir etmeyin. Ümit ederiz ki artık uslu durur.

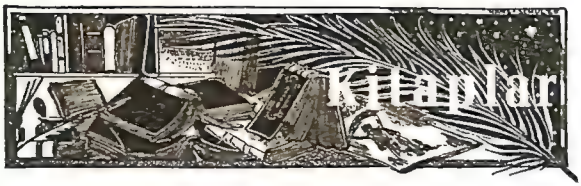

Arasında

Din ve Biz

Ekrem ÜÇYİĞİT, **Din ve Biz,** Ankara, 1968, İş Matbaası, Genel Dağıtım: BATEŞ, 24 sayfa, 12,5 TL.

Ekrem Üçyiğit'in tam adı **Batı ve Doğu Medeniyetleri Arasında Tarih Boyunca Türkiye'de Milliyet, Din ve Devrim** olan kitabı, eserinin ilk cildini teşkil ediyor.

Müellif, 1918 doğumludur. Edebiyat Fakültesi'nin tarih bölümünü bitirmiş, iki yıl Londra'da ihtisas yapmıştır. 27 yaşında Kars Lisesi müdürü, sonra Millî Eğitim Bakanlığı şube müdürü, genel müfettişi, Talim - Terbiye üyesi, Teftiş Kurulu başkanı, Gazi Eğitim Enstitüsü müdürü olmuş, Londra kültür ataşesi ve öğrenci müfettişi olarak görev görmüştür. Şimdi Ankara Yüksek Öğretmen Okulu ile Konya Yüksek İslâm Enstitüsü'nde tarih okutmaktadır.

Türkiye'de fikir hayatı cılızdır. Gerçek fikir eserleri nâdiren yayınlanmaktadır. Hakikî düşünenler az; düşünmeden, okuyup bilmeden yazanlar çoktur. Bu atmosfer içinde Üçyiğit'in eseri, derhal dikkatleri üzerinde toplamaktadır.

Üstelik müellif, son derece aktüel meseleleri ele alıp işlemiştir. Eserde, Türkiye'nin ve Türk milletinin tarihten gelen sosyal yapısı ve dinle ilişkileri, orijinal açıdan, sağlam bir mantıkla anlatılmaktadır. Yer yer müellifin katılmadığımız bazı fikirleri vardır. Meselâ, Türkler, Anadolu'ya gelince, bu ülkede vâris oldukları sosyal ve etnik tablo, mübalâğa ile tasvir edilmiştir. Fakat bu gibi hususlar, bizim böylesine bir fikir eserine, fikir tarihçiliğimizin son yıllardaki bu eşsiz kitabına hayran olmamıza mâni teşkil etmemektedir.

Din ve Biz'in elimizdeki ilk cildi bir önsöz, bir sonsöz ve bir bibliyografya dışında, Türk medeniyetinin hususiyetlerini ve millî sosyal yapının gelişmesini anlatıyor. Dr. Alexis Carrel'in «bizi ancak hakikat kurtarabilir» sözüyle, **Kur'ân**'ın «hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?» âyeti, başlık olarak alınmış. **Din ve Biz**'in en büyük ve çarpıcı hususiyetlerinden biri, son derece kuvvetli bir mantıkla ve mümkün olabildiği nisbette hisse ve hissî mütalâalara yer vermemekle ortaya çıkıyor.

Müellif, zaman ve mekân içinde «tarih»i tarif etmekle başlıyor. Sonra, Türkiye'nin bir parçası olduğu tezini ileri sürdüğü Akdeniz medeniyetinin doğuşunu, Eski Yunan ve Roma ile Hıristiyanlık ve Bizans faktörlerinin bu medeniyeti ne şekilde yönettiğini anlatıyor. Müellif, zaman bakımından bu faktörlerden sonra gelen Rönesans akımını, Akdeniz medeniyetinin dönüm noktalarından biri olarak kabul ediyor. Rönesans'ın yarattığı hür düşünce çevresinin Akdeniz medeniyetinde zamanla gittikçe büyük sahalar kazanarak muzaffer olduğunu söylüyor.

Böyle bir çevre içinde reformasyon doğuyor. Neticede demokrasinin emekleme devri ortaya çıkıyor. Teknolojinin gelişmesi ve endüstri inkılâbı, çağdaş Batı medeniyetini yapıyor. Fransız İhtilâli ve onun getirdiği sosyal fikirler, XIX. asır ortalarından başlayarak sosyalizm, Batı medeniyetinin büyük faktörleri arasında yer alıyor. Neticede, çağdaş gerçek veya gerçeğe çok yakın demokrasi doğuyor. Bu suretle, zıt cepheleri olmakla beraber, kendi kendine yeterli, üstün, büyük ve yaygın, tesir edici, demokrasi ve hür düşünce ile belirli, bütün halinde bir Batı medeniyeti kuruluyor.

Sosyalizmin demokratik olmayan geliş-

mesi, komünizmi doğuruyor. Komünizm, Batı medeniyetinin temel ilkelerinin hepsine, hiç olmazsa en esaslı birkaçına cephe aldığı, hür düşünceyi ortadan kaldırdığı için, Batı medeniyetinin bir parçası olarak kabul edilmiyor.

Batı medeniyeti gibi tarihî büyük gelişme safhaları olan bir medeniyet de İslâm medeniyet ve kültür çevresidir. Bütün alanlarda İslâm dini, bu medeniyet ve kültür çevresine damgasını vuruyor. Fakat hür düşünceyi engellemiyor. Ancak, inhitat asırlarında dinî anlayış basitleşmek, taşlaşmak, gerilemek, taassuba düşmek suretiyle, İslâm medeniyetinin büyüklüğünü ve asırlar boyunca cihanşümûl üstünlüğünü yapan temel faktörler yıpranıyor, dejenere oluyor. Batı'nın kudretli nefesi, büyük güç hamlesi, enerjisi ve ihtirası, takip fikri ve müsbet tenkidî görüşü, İslâm medeniyeti başta olmak üzere, kendi medeniyet dairesi dışında kalan kültür çevrelerini mahkûm ediyor.

Bununla beraber Batı ve İslâm medeniyetleri, müşterek Akdeniz medeniyetinin birçok hususiyetlerini paylaşıyorlar. Türkler, İslâm toplumuna dahil olduktan sonra, onlar da, Akdeniz medeniyetinin bir unsuru haline geliyorlar. İslâm'dan önceki Türk hareketinin, yeni ve üstün dinin potasında eriyen şekli, Selçuklular'ı Akdeniz'e itiyor ve arzın en zengin tarihî geleneklerle yüklü bir toprak parçasına, Anadolu'ya sahip kılıyor.

Anadolu'da yeni bir millet, Türkiye milleti doğuyor. Diğer Türk toplumlarıyle anahatlar bakımından pek de başka olmamakla beraber, Anadolu'da teşekkül eden Türkiye milleti, kendine mahsus büyük hususiyetler gösteriyor. Bu bahiste müellif, Türkler'in Anadolu'da buldukları unsurları, az veya çok mübalâğa ederek anlatmaktadır.

Bütün toplumlarda olduğu gibi, Türk milletinde de din, hayatın vazgeçilemez bir parçası halinde bulunuyor. Eskiden böyle olduğu gibi, aksi iddialara rağmen, bugün de bu şekilde devam ediyor. Binaenaleyh, böylesine mühim, milletin böylesine bir parçası ve şüphesiz ümmetçi olmaktan fazla millî bir unsurla, Anadolu'da gelişip bugünkü haline gelen Türk milleti arasında bazı uyuşmazlıklar, aksaklıklar varsa, bunların behemahal düzeltilmesi icap ediyor.

Atatürk inkılâpları ve gerçek mânasıyle laiklik, bu ilişkileri düzeltmek için yapılmış ve ortaya atılmıştır. İyi neticeler alınamayan sahaları, fikrin yanlış olduğuyle değil, iyi uygulanmamış bulunmasıyle açıklamak lâzımdır. İslâm dininin Türk milleti üzerinde birleştirici büyük tesiri vardır. Âdeta millî birliğimizi yapmıştır. Ancak müsbet bir tarih tefekkürü ortamında, ayırıcı faktörler getirdiği de bir gerçektir.

Dinsiz bir toplumu hayal edenler, hele Türk milletinin İslâm dini olmaksızın yaşayabileceğini sananlar, yanlış yoldadırlar. Binaenaleyh, dinin toplum hayatımızdaki gerçek, müsbet, değerli ve faydalı yerini bulması bir zarurettir. Meseleyi bu açıdan ele almak lâzımdır.

Müellif, eserinin ilk cildini şu mütalâalarla bağlıyor:

«Din, kutsal; kutsal olduğu için de istikrarlı ve sağlamdır. Ama yine aynı nedenle din, kendisine dayanan bir medeniyeti kutsal kıymetlere ve inançlara tesbit eder. İşte bunun içindir ki, «statizm», dine dayalı bütün toplum ve medeniyetlerin ortak özelliği ve hastalığıdır. Hıristiyan dinine dayalı Ortaçağ medeniyetinden; ilme, felsefeye ve sanata dayalı çağdaş medeniyete geçen Batı dünyasına üstünlük sağlayan temel nitelik, onun, ilme oturmuş olmasıdır. Bu nedenle Batı'laşma, başka her şeyden çok, ilme dayanan bir medeniyeti kurmak ve işletmek anlamına gelir.

«Türkiye'de Lâle Devri'nden bu yana Batı'laşma tarihimizi dolduran olayların bütünü, «Atatürk Devrimleri» diye adlandırmamız gereken bir tarihî amaca doğru yürümüş ve ulaşmıştır. İşte bu son devrimlerin üstüne oturduğu temel değer, şüphesiz laikliktir. Herkesin bildiği gibi laik düzen dini korumuş, ama Türkiye'de medenî hayatı dinden ve onun ayrılmaz niteliği olan «statizm»den kurtarmıştır. Burada, önümüze şu soru dikilmektedir: Genellikle Ortaçağ, özellikle İslâm medeniyetine özgü statizm'den kurtulalı 45 yıl olduğu halde Türkiye, niçin hâlâ az gelişmiş bir memlekettir? Niçin bu millet, zengin bir vatanda, fakir, ileri bir devirde geridir? Çünkü statizm'den kurtulmak, bu tarihî evrimin içinde, ancak aşılması gerekli zarurî bir safhadan ibarettir. Asıl amaç, yurdumuzda ilmî hayatı Batı seviyesine çıkarmak ve medenî faaliyetleri ilmin verilerine göre düzenlemek, kısaca, ilme dayalı bir medeniyeti kurmak ve işletmekti. İşte yapılamayan, başarılamayan da bu oldu.»

Müellif, bu durumda ne yapmak icap ettiğini, ikinci cildinde anlatacağını söylüyor. Batı'da çoktan halledilmiş meselelerin Türkiye'de hâlâ ortada olması bakımından, böyle bir tefekkür eseri tamamlanırsa, fikir dünyamıza yapacağı hizmet âşikârdır. **Y. Ö.**

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Fikret Tekcan (Beylerbeyi - İstanbul)

Suyûti'nin Hüsnü'l-Muhâzara'*sı Türkçe'ye çevrilmiş midir? Cengiz Han nâmına sikke kesilmiş midir?*

Bahsettiğiniz Arapça eser, Türkçe'ye tercüme edilmemiştir. — Cengiz Han namına kesilen sikkeler vardır (meselâ British Museum'da). Türkiye'de hiç bir koleksiyonda böyle bir sikke yoktur. British Museum'daki bir sikkede, İran'ın Kirmân eyaletinde basıldığı için, Arapça ibareler bulunmaktadır.

H. Ahmed Demir (Ankara)

İsrâil devleti, üzerinde bulunduğu toprakları kimden aldı? Şerif Hüseyin Paşa'nın Türkiye'ye isyan etmesinin sebebi nedir?

İsrâil devletinin büyükçe bir kısmına yerleştiği Filistin, Birinci Cihan Savaşı'ndan sonra Türkiye'den ayrılmış, İngiltere'nin idaresine verilmişti. İkinci Cihan Savaşı'ndan sonra İngiltere, Yahudiler'in tethiş hareketlerinden yılarak bu ülkeyi acele boşalttı. Yahudiler de İsrâil devletini kurdular. Arap devletleri, İsrâil'i tanımadılar. Fakat İsrâil'e yenilince, bu devlet, ortaya çıkmış oldu. — Şerif Hüseyin Paşa, Birinci Cihan Savaşı'nda, Türkiye'ye isyan etti. İngiltere tarafından Arabistan kralı yapılacağı vaadiyle kandırılmıştı. Savaştan sonra Hicâz'ı bile elinde tutamadı. Ancak oğulları, Irak ve Ürdün tahtlarını elde edebildiler.

Hüseyin Felek (Vefa - İstanbul)

Uygur yazısı ne zaman okundu? Yâkubiler kimdir?

Uygur yazısı, Göktürk yazısı gibi vaktiyle unutulmuş, asırlar sonra bulunmuş ve okunmuş bir yazı değildi. XV, hattâ XVI. asırlarda Türkistan'da, hattâ Osmanlı ülkelerinde kullanılıyor ve biliniyordu. Sonra da Türkistanlı bilginler tarafından unutulmamış ve Batılı müsteşrikler arasında bu yazıyı öğrenenler çıkmıştır. — Yâkubîler, bir Ortodoks mezhebi mensuplarına verilen addır. Habeşler'in Hıristiyan olanı, bu mezheptendir.

Esat Elecik (Aksaray - İstanbul)

Tirebolu, Giresun'un şirin bir kaza merkezidir. Cenevizliler'den kalma kalesi, plajları, eteğinde kurulduğu dağların manzarası ile, turistik merkez olmaya lâyıktır. Size bir resmini gönderiyorum.

Tirebolu, gerçekten güzel bir kasabadır ve elbet turistik bir merkez olmaya lâyıktır. Resme teşekkür ederiz.

Veli Mercan (Karahallı - Uşak)

Aydınoğlu Gazi Umur Bey'in İzmir'le ilgisi var mı? İskender'in hazinesi nerededir?

Aydınoğlu II. Umur Bey, İzmir'in «Gâvur İzmir» denen kesimini Saint - Jean Şövalyeleri'nden almak isterken, kale önünde şehit düşmüştür. — İskender'in hazinesi diye bir şey yoktur. Antik hükümdarının çoğuna böyle masalımsı gizli hazineler isnad edilmiştir. Saydığınız isimler, Büyük İskender'in generallerine aittir. Bu sütunlarda, hepsi hakkında ayrı bilgi veremeyiz.

İsmail Yerli (Bursa)

Melek Ahmed Paşa, hangi devrin veziridir?

Evliyâ Çelebi'nin dayısı olmakla tanınan bu zat, IV. Mehmed'in ilk yıllarında sadrâzamlığa kadar yükselmiştir. Bir yazımızda III. Selim devrinde yaşadığı yazılmıştı. Düzeltir, özür dileriz.

Rıza Alptekin (Afyon)

Size Kanunî'nin basılı dîvânında bulunmayan iki gazelini yolluyorum. İsterseniz basınız.

Kanunî'ye ait *Dîvân-ı Muhibbî*, torunlarından II. Mahmud'un kızı — kendisi de şair olan — Âdile Sultan tarafından bastırılmıştır. Fakat yazma *Muhibbî Dîvânları*'nda görülen bütün şiirleri almaz. Bu bakımdan yazmalardan, Kanunî'ye ait basılmamış, pek çok manzume toplamak mümkündür. Bizim geçen nüshalarımızdan birinde yayınladığımız gazel, görebildiğimiz yazma dîvânlarda dahi yoktu. Topkapı Sarayı'ndaki bir arşiv vesikasından almıştık. — Teveccühlerinize çok mütehassis olduk.

B. Sirey (İstanbul)

Kanunî devrinde Türk akıncıları, Avusturya'nın bütün eyaletlerini çiğnemişlerdir. İsviçre'ye kadar uzanmış olmaları da hemen hemen muhakkaktır.

Bib de aynı fikirdeyiz. Mütalâalarınıza teşekkür ederiz.

Necmettin Sipal (Aydın)

II. Mahmud'un yaptığı başlıca inkılâplar nelerdir?

II. Mahmud'un inkılâpları pek çoktur. 1826-39 yılları arasında yapılan bu yeniliklerin birkaçı şunlardır: Kavuk yerine fes, şalvar yerine pantolon, yeniçerilik yerine modern kara ordusu, Harbiye, Tıbbiye okulları, Fransızca mecburî öğretim, nüfus sayımı, karantina, vilâyet meclisleri, ilk resmî gazete, pek çok bayındırlık eseri, Batı musikisinin resmen Türkiyeye girmesi (Mızıkay-ı Humâyûn, bando, orkestra, piano, Batı musikisi öğretimi), ilk buharlı gemi ve fabrikalar, ilk modern bakanlıklar, Batı örneğinde saray teşkilâtı, derebeyleri ve âyânları ortadan kaldırarak merkezî idare kurulması, nişan, padişah portresi asılması, resim, Batı'ya gönderilen öğrenciler, Batı ile daha yakın ilişkiler...

İlk fırsatta Fevzi Çakmak ve Kâzım Karabekir'den bahsedeceğiz. Vilâyet haritaları vermeyi düşünmüyoruz.

Mehmet Ali Kutlu (Ortaköy - İstanbul)

Yavuz Sultan Selim niçin küpe takmıştır?

Bazı Yavuz resimlerinde görülen küpenin aslı varsa, bir Doğu modası olarak telâkki edilmek lâzımdır. Hind mihrâceleri, yakın zamanlara kadar küpe takarlardı. — Ankara kalesi ve anıtlar hakkında, *Vilâyetlerimizin Tarihi* ilâvemizin *Ankara* bahsinde bilgi bulacaksınız.

Erdoğan Aktekin (Gülseren - Ankara)

II. Mahmud neden Alemdar Mustafa Paşa'yı sevmedi? Mısır valisi Mehmed Ali Paşa niçin devlete isyan etti?

Alemdar, gayretli, vatansever, cesur, fakat cahil bir vezirdi. Serhadde iyi kumandandı ama, koca bir imparatorluğu idare edecek sadrâzam değildi. II. Mahmud'u tahta oturtmuş ve hayatını kurtarmış olmakla mağrurdu. Diktatörce davranıyor, İstanbul'a getirdiği Rumelili askerleri de şehirdeki Yeniçeri kopuklarından farksız hareket ediyorlardı. Bu sebeplerden dolayı Alemdar, II. Mahmud'un teveccühünü kaybetmişti. — Mehmed Ali Paşa'nın isyanı, Mısır'da olabildiği derecede bağımsız olmak, imparatorluktan koparabildiği kadar eyalet koparmak, imkân bulursa, İstanbul'a gelip sadrâzamlığa geçerek devlete tahakküm etmek gibi tamamen şahsî ihtiraslara dayanır.

Kd. Bnb. Nejat Payman (İzmir)

Dünyada ne kadar Türk ve Müslüman, Türkiye'de ne kadar Yahudi var?

Dünyada Türkçe konuşan Türk kavimlerinin sayısı 90 milyona yakındır. Müslümanlar ise 610 milyonu geçmişlerdir. Türkiye'deki Yahudiler'in sayısı ise 40 000 kadardır.

Turgut Alp (Kadıköy)

Öztürkçe olan adımın mânası nedir?

Turgut, «belde, mesken» demektir.

Nurettin Cirit (Çarşamba - Samsun)

«Genç» diye anılan II. Sultan Osman, nerede gömülüdür? Eski İyon ve Yunan şehirlerinin yerinde şimdi hangi şehirler var?

II. Osman, Sultanahmet camii avlusunda, babası I. Sultan Ahmed'in türbesine gömülmüştür. Kendisine büyük ve padişahlara mahsus bir cenaze töreni yapılmıştır. — Saydığınız şehirlerden Foça ve Halikarnasos (Bodrum) bugün mevcuttur. Truva, Efes ve Miletos'un ise harabeleri görülüyor.

Selim Ertem (Çankaya - Ankara)

Mevlid hangi tarihte yazıldı? Eserin asıl adı «Mevlid» midir? Süleyman Çelebi'ninkinden başka kaç mevlid vardır?

Günümüzde «mevlid» deyince doğrudan doğruya Süleyman Çelebî'nin eseri akla gelmektedir. Süleyman Çelebî mevlidinin asıl adı, Vesiletü'n-Necât'tır. 1409'da yazılmıştır. Son derece büyük bir yayılış sahası bulan bu mevlidden başka yirmi kadar mevlid yazılmıştır.

Tarih Bilmecesi

1 — İstanbul'un fethinde en büyük savaşlar hangi kapı önlerinde geçti?

a — Edirnekapısı
b — Topkapısı
c — Mevlânekapısı

2 — Osmanlı çağında Rumeli beylerbeyliğinin merkezi hangi şehirdi?

a — Sofya
b — Edirne
c — Filibe

3 — Şair Nedîm'in asıl adı nedir?

a — Mehmed
b — Ahmed
c — Mustafa

4 — Kanunî'nin kazandığı en büyük meydan muharebesi hangisidir?

a — Mohaç
b — Otlukbeli
c — Çaldıran

5 — Fransa tarihinde «Louis» adını taşıyan kaç kral vardır?

a — 10
b — 16
c — 18

6 — Türkler'in «Demirbaş Şarl» dedikleri XII. Karl, hangi devletin kralıdır?

a — Fransa
b — Almanya
c — İsveç

7 — Kırım, hangi Rus hükümdarı zamanında Türkiye'den Rusya'ya geçti?

a — Büyük Petro
b — Korkunç İvan
c — Büyük Katherina

8 — Türkiye'de saltanat hangi tarihte kaldırıldı?

a — 1922
b — 1923
c — 1924

9 — Fas'ın başkenti hangi şehirdir?

a — Dârülbeydâ
b — Merrâkeş
c — Rabat

Doğru Cevapları: 1 - b, 2 - a, 3 - b, 4 - a, 5 - c, 6 - c, 7 - c, 8 - a, 9 - c.

Bunları tanıyor musunuz ?

1. a) Sultan Aziz
   b) Sultan Reşad
   c) Sultan Hamid

Doğru cevaplar: 1 - b, 2 - c, 3 - a.

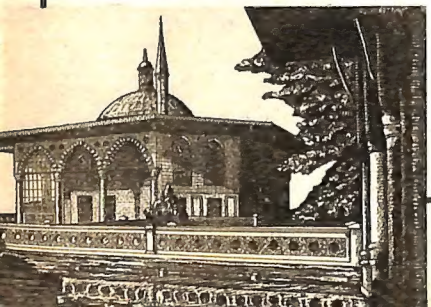

2. a) Çinili köşk
   b) Alay köşkü
   c) Bağdad köşkü

3. a) Churchill
   b) VIII. Edward
   c) VI. George

Yuvanıza bu zengin kitaplığı kazandırmayı ihmal etmeyin!

ALTIN KALEM

KLASİK ROMANLAR

ALTIN KALEM Klasik Romanlar serisi dünya edebiyatının gerçekten **altın kalemle yazılmış birer kitabe** diyebileceğimiz en üstün eserlerini bir araya toplamak üzere hazırlanmıştır. Bu seride büyük yazarların nesillerden beri daima okunan, dünya edebiyatının temel taşları olan en değerli romanlarını en seçkin mütercimlerimizin eserlerin asıllarından, kısaltmadan yaptıkları çevirilerden, günümüzün Türkçesiyle, zevkle okuyacaksınız. Bu klasik romanlar, böylece, kütüphanenizin en değerli bir ziyneti, sizden sonra da çocuklarınıza bırakabileceğiniz en zengin bir hazine olacaktır. Ayrıca, kitapların başında bulacağınız önsözler eserlerin yazarları üzerine fikir edinmek, incelemeler yapmak isteyenler için bir bilgi kaynağı, her zaman el altında bulunan bir doküman teşkil edecektir.

Bu seriden şimdiye kadar çıkan romanlar :

● Fransız edebiyatı :	
1 — Balzac : **EUGENIE GRANDET**	10 L.
2 — E. Zola : **THERESE RAQUIN**	12,5 L.
3 — Alphonse Daudet : **SAPHO**	12,5 L.
● İngiliz edebiyatı :	
1 — E. Bronte : **UĞULTULU TEPELER**	12,5 L.
2 — Ch. Bronte : **JANE EYRE**	15 L.
● Alman edebiyatı :	
1 — Goethe : **WERTHER**	12,5 L.
● Rus edebiyatı :	
1 — Turgenyev : **BABALAR ve OĞULLAR**	12,5 L.

NEŞRİYAT ANONİM ŞİRKETİ

GENEL DAĞITIM : BATEŞ

H.T.M. - 26

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan : T. YILMAZ ÖZTUNA

12 Cilt

Her cilt renkli karton kapak içinde 304 sayfa ve 7'5 liradır. 3.666 sayfa tutan 12 cildin tamamında yüzlerce tifdruk baskı resim, harita ve liste vardır.

Mevcudu kalmayan ilk beş cilt yeniden basılarak satışa çıkarılmıştır.

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı
Cağaloğlu - İstanbul